TURVARGA CHINTAMANI

BY

HEMADRI

Vol. II

DANAKHANDA

Part II

PU HED BY
BHAKARI & Co. BENARES CANTT

REVISED AND ENLARGED BY

SADASHIVA ACHARYA DEEKSHI

यन्त्र

BENARES
NTED AT THE MEDICAL HALL PRESS

1903

श्रीहेमाद्रिविरचित

चतुर्वर्गचिन्तामणे-

तस्यैव

सप्तप्रकरणात्मको द्वितीयो भाग

पण्डितसदाशिवाचार्यदीक्षितेन

संशोधित ।

प्रभाकरीकम्पन्यधिपतिभिर-मेडिकलहाल-नाम्नि
यन्त्रालये मुद्रयित्वा प्राकाश्य नीत ।

सं० १९५१ ।

[मूल्यम् ३॥)

भूमिका ।

स्वस्ति श्रीमज्जगतीमण्डलमण्डलायमानयशोराशिचन्द्रिकाविकाशि
खिलविद्वज्जनमानसराजहंसपण्डितावतंसधर्माधिकरणहेमाद्रिविरचि
य चतुर्वर्गचिन्तामणेर्यो दानखण्डो विभागस्तस्य प्रथमो
गो भवादृशानां सदाचारप्रभावानाविलयशोवतंसभूषितानां विद्वन्मुकु
णीनां सम्मुखे लब्धास्पदो विकासयत्येव सर्वेषां हृदयाब्जकुण्डल
ति । विदितमेव भवद्भिः सर्वतो जघन्ययुगमहिम्ना नितरां तनिमान
याताया श्रौतविद्यायामत एव लुप्तप्राये यागादिकर्मणि अनेकक्रतुफल
ना तत्तत्षोडशमहादानादीनामुच्चावचानां कर्मणां सम्यगनुष्ठानतो
विधमहापातकोपपातकादिपापनाशद्वारा स्वर्गाद्युत्तमलोकफलप्रतिपाद
पको दानधर्मः समुज्जृम्भत इति ।

तस्यैव दानखण्डस्य द्वितीयोऽयं विभागः सप्तमाष्टमनवमदशमै
शद्वादशत्रयोदशादिसप्तप्रकरणात्मकोऽतिदानगुडं वाद्यनेकविधद्रा
धानपरिपूर्णावयवो भवतामसीमकृपया प्राप्स्यति चेत् समक्षपद
दुर्लभविषयबोधनेन महर्षीणामतीन्द्रियप्रागल्भ्यप्रकटनेन च स्थले स्थले
शालिनीं प्रतिभोन्मेषिणीं सहायतामाचरिष्यत्येव ।

अथ चास्य शोधनादिविषयोऽपि पूर्वभागक्रममेवानुसरति । यत
भागभूमिकावलोकनदुःखं दृष्टिपथेन स्वीकुर्वतां जनानां पुनस्तदुल्ले
पृथैव स्यादिति विविच्य न किञ्चिदत्रलिखितम् ।

यत्र यत्राशुद्धिर्मुद्रायन्त्रालयजा दृष्टिविकारोत्पन्ना वा भ्रान्तेः पुरुष
त्वादुद्भवद्भिः सानुग्रहं विबोधिताऽपरावृत्तौ दूरीभविष्यतीति सप्रश्र
भ्यर्थ्यते ।

शुक्लप्रतिपदि रवौ विदुषामनुचरः

सं १९५९ । सदाशिवाचार्यदीक्षितः ।

॥ श्री ॥

हेमाद्रेर्दानखण्डस्यद्वितीयभागस्य

विषयानुक्रमणिका ।

एतावत् तु विधानं च तमाचक्ष्व जगत्पते ॥
किं रूपं केन मन्त्रेण दातव्या तदिहोच्यताम् ।

मत्स्य उवाच ।

गुडधेनुविधानस्य यद्रूपमिह यत्फलम् ।
तदिदानीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापविनाशनम् ॥
कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्रागग्रीवं विन्यसेद्भुवि ।
गोमयेनोपलिप्तायां दर्भानास्तीर्य सर्वतः ॥
लघ्वेणकाजिनं तद्वद्वत्सस्य परिकल्पयेत् ।
प्राङ्मुखीं प्रापयेद्धेनुमुदक्पादां सवत्सकाम् ॥

एणकाजिनं कृष्णाजिनम् । प्राङ्मुखीं प्राक्शिरस्कामित्यर्थः । तदुत्तरेण वत्सोऽपि तथैव परिकल्पनीयः ।

उत्तमा गुडधेनुः स्यात् सदा* भारचतुष्टयम् ।
वत्सं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा स्मृता ॥
अर्धभारेण वत्सः स्याद्गृहवित्तानुसारतः ।

भारः परिभाषायां व्याख्यातः । गृहवित्तानुसारत इति इयमुत्तममध्यमादिकल्पना निजवित्तानुसारतः कर्त्तव्येत्यर्थः ।

धेनुवत्सौ घृतास्यौ तौ सितसूक्ष्माम्बरावृतौ ।
शुक्तिकर्णाविक्षुपादौ शुचिमुक्ताफलेक्षणौ ॥
सितसूत्रशिरालौ तौ सितकम्बलकम्बलौ ।
ताम्रकर्द्दूकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥

कर्द्दूकः ककुद्विशेषः ।

विद्रुमभ्रूयुगोपेतौ नवनीतस्तनान्वितौ ।
क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥

---

* भारमनुत्तमामिति पाठः पुस्तकान्तरे ।

सुवर्णशृङ्गाभरणौ राजतखुरसंयुतौ ।
नानाफलमयैर्दन्तैर्घ्राणगन्धकरण्डकौ ॥

अत्र च सारतः परिमाणतश्च फलविशेष इति यथाशक्ति सुवर्णशृङ्गादित्वम् अपेक्षम् ।

इत्येवं रचयित्वा तु धूपदीपैरथार्चयेत् ।

अथामन्त्रणमन्त्रः ।

ॐ या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिता ।
धेनुरूपेण सा देवी मम*पापं व्यपोहतु ॥
देहस्था या च रुद्राणी शङ्करस्य सदा प्रिया ।
धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ॥
विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ।
चन्द्राकशक्रशक्तिया धेनुरूपाऽस्तु सा श्रिये ॥
चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्यालक्ष्मीर्धनदस्य च ।
लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदाऽस्तु मे ॥
स्वधा त्वं पितृमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां तथा ।
सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥
एवमामन्त्र्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।

अत्रैष दानवाक्यप्रयोगः ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् कालेऽमुकसगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणायेमां गुडधेनुं यथोक्तसर्वोपकरणवतीं यथोक्तवत्ससहितां विष्णुदैवताममुकसगोत्रोऽहममुकशर्मामुककामस्तुभ्यमहं सम्प्रददे न ममेति । ममामुकसगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय एतद्गुडधेनुदानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां इदं तुभ्यमहं सम्प्रददे न ममेति ।

* शान्तिं प्रयच्छत्विति क्वचित् पाठः ।

दक्षिणा तु त्रया निष्कशत पार्थेत्यादिना परिभाषायामुक्ता ।

ब्राह्मणस्तु पुच्छदेशे प्रतिगृह्य स्वस्ति कुर्यात् ।

विधानमेतद्धेनूना सर्वासामिह पठ्यते ।

सर्वासां प्रत्यक्षधेनुव्यतिरिक्तानामित्यवगन्तव्यम् ।

तथा ।

एतदेव विधानं स्यात् त एवोपस्करा स्मृता ।

मन्त्रावाहनसंयुक्ता सदा पर्वणि पर्वणि ॥

यथाश्रद्धं प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।

अशेषयज्ञफलदा सर्वपापहरा शुभा ॥

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपातेऽथ वा पुन ।

गुडधेन्वादयो देया उपरागादिपर्वसु ॥

अत्र घृतादिधनद्रव्यपरिमाणमपि गुडधेनुतुल्यमेव ।

विधानमेतद्धेनूना सर्वासामपि पठ्यते ।

इति सामान्यनातिदेशात् ।

कुम्भा स्युर्द्रवधेनूनामितरासां तु राशय ।

इति तु भारघृतष्टयादिपरिमितस्य द्रवद्रव्यस्य कुम्भाधारतयावस्थापना कथनम् । यत्तु तु वक्ष्यमाणादावेकैकनैव घटेन घृतादिधनकथनं द्रोणमात्रेण च धनकथनं तच्छनप्रकारात प्रकारान्तराभिप्रायेणेति कल्पतरु । दानविवेकेन तु सहस्रपरिमाणः कुम्भ इति निर्णीतं कश्चित्तु द्वादशपलाधिकानि पञ्चपलशतं कुम्भमाह तच्च पलञ्च तु प्रसृतिरित्यादिना परिभाषाया दर्शितम् । ततश्च धिकार व्यवस्थति ।

वह्निपुराणे तु–

प्रथमा गुडधेनु स्यात् ।

इत्यादिकमभिधाय ।

तला भारघृतष्टयादीति न प्र प पाठ ।

सप्तमी लवणधेनुस्तु दधिधेनुरथाष्टमी ।
नवनीतेन तैलेन गन्धै प्रोक्ता तथा परा ॥

रत्नश्चान्य महषय इति क्वचित पाठ ।

कुम्भा स्युद्रवधेनूना द्रोणेनव हि राशय ।
सर्वा समफला प्रोक्ता मध्यमोत्तमकन्यसा ॥
स्वशक्तितो नृपश्रेष्ठ दरिद्रस्य चतुगुणा ।
कन्यसा सश्वराणा तु दरिद्राणा सदोत्तमा ॥
एतदेव विधान स्यात् सर्वेशश्च यशस्कर ।
गुडधेन्वादया देया उपरागादिपर्वसु ॥
कात्तिक्या तु तथा माघ्या युगादिषु च पर्वसु ।
समुपोष्य नरो दद्यात् सप्तम्या तु दिने रवे ॥
दिनत्रय तदाहारो याति विष्णो पर पदम ।
इह लोकेऽपि सौभाग्यमायुरारोग्यमेव च ॥
वैष्णव लोकमाप्नोति मरणे स्मरण हरे ।
दशावुदसहस्राणि दश चाष्टौ च धर्मवित् ॥
न शोकदु खमाप्नोति दौगत्य जायते न च ।

इति गडधन्वादिदानविधि ।

अथ तिलधेनुदानम् ।

विष्णुधर्मे । वशिष्ठ उवाच ।

तिलधेनु प्रवक्ष्यामि केशवप्रीणनाय च ।
दत्त्वा भवति यस्याश्च नरेन्द्र विधिरुत्तम ॥
या दत्त्वा ब्रह्महा गोघ्न पितृघ्नो गुरुतल्पग ।

---

* तदाहारा गडाहार ।

अगारदाही गरद सर्वपापयुतोऽपि वा ॥
महापातकयुक्तश्च सयुक्तश्चापपातकै ।
मुच्यते ह्यखिलै पापैर्विष्णुलोक च गच्छति ॥
अनुलिप्त महीपृष्ठ वस्त्राजिनकुशावृते ।
धेनु तिलमयीं कृत्वा सर्वरत्नैरलङ्कृताम् ॥
धेनु द्रोणेन कुर्वीत आढकेन तु वत्सकम ।
स्वर्णशृङ्गीं रूप्यखुरा गन्धघ्राणवतीं तथा ॥
कुर्याच्च शर्कराजिह्वा गुडास्यामविकम्बलाम् ।
इक्षुपादा* ताम्रपृष्ठा शुचिमुक्ताफलक्षणाम् ॥
प्रशस्तपत्रश्रवणा फलदन्तवतीं शुभाम् ।
स्रग्दामपुच्छा कुर्वीत नवनीतस्तनान्विताम ॥
सितसूत्रशिराला† च सितसर्षपरोमिकाम् ।
फलैर्मनोहरैर्भक्ष्यैर्मणिमुक्ताफलान्विताम् ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्ना घण्टाभरणभूषिताम् ।
ईदृकसस्थानसम्पन्ना कृत्वा श्रद्धासमन्वित ॥
कास्योपदोहना दत्त्वा केशव प्रीयतामिति ।
या लक्ष्मी सर्वदेवाना या च देवेष्ववस्थिता ॥
धेनुरूपेण सा देवी मम पाप व्यपोहतु ।
देहस्था या च रुद्राणी शङ्करस्य सदा प्रिया ॥
धेनुरुपेण सा देवी मम पाप व्यपोहतु ।
विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मी स्वाहा या च विभावसो ॥
चन्द्रार्कशक्रशक्तिया धेनुरूपास्तु सा श्रिये ।

---

* इक्षुदण्डांघ्रिमिति न प्र पु पाठ ।

† शिरा नाडी अस्त्यस्या ।

चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च ॥
या लक्ष्मीर्लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे ।
स्वधा त्वं पितृमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां तथा ॥
सर्वपापहरा धेनुरस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ।

वह्निपुराणे त्वयं मन्त्रः ।

तिलाश्च पितृदेवत्या निर्मिताश्चेह गोसवे ।
ब्रह्मणा तन्मयी धेनुर्दत्ता प्रीणातु केशवम्—इति ॥
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा पूजयित्वा प्रणम्य च ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्तत्युक्त्वा विसर्जयेत् ॥
अनेन विधिना दत्त्वा तिलधेनुं नराधिप ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥
यश्च गृह्णाति विधिवद्दीयमानां प्रमोदयेत् ।
दीयमानां प्रपश्यन्ति ये च संहृष्टमानसाः ॥
तेऽप्यशेषाघनिर्मुक्ताः प्रयान्ति परमां गतिम् ।
प्रशान्ताय सुशीलाय वेदव्रतधराय च ॥
धेनुं तिलमयीं दत्त्वा न शोचति कृताकृते ।
त्रिरात्रं यस्तिलाहारस्तिलधेनुप्रदो भवेत् ॥
एकाहमथ तामस्ति तद्व्रतेनान्तरात्मना ।
दानाद्विशुद्धपापस्य तस्य पुण्यकृतो नृप ॥
चान्द्रायणादप्यधिकं कथितं तिलभक्षणम् ।

वराहपुराणे । होतोवाच ।

तिलधेनुं जलधेनुं रसधेनुं च पार्थिव ।
देहि शीघ्रं येन भवान् क्षुत्तृषावर्जितो दिवि ॥

रमते यावदादित्यस्तप्यते दिवि चन्द्रमा ।
एवमुक्तस्ततो राजा विधान पृष्टवानिदम् ॥
कम्बल* सूक्ष्मसूत्र तु पादा इक्षमयास्तथा ।
ताम्रपृष्ठ भवेत् तस्य ईक्षणे मणिमौक्तिकै ॥
चारुपत्रमयौ कर्णौ दन्ता फलमयास्तथा ।
नवनीतस्तनौं कुर्यात् पुष्पमालामयीं कुरु ॥
पुच्छ तु मणिमुक्ताभि फलैस्ता च समर्चयेत् ।
सुभगभ्रूयुगछन्ना† चारुवस्त्रविभूषिताम् ॥
इहकसस्थानसम्पन्ना कृत्वा श्रद्धासमन्वित ।
कास्योपदोहना दद्याद्गवी मे प्रीयतामिति ॥
मन्त्राभिमन्त्रिता कृत्वा तद्भक्ताय निवेदयत् ।
यावन्तस्तिलवस्त्राणा धातुमूलफलस्य च ॥
विद्यन्ते रजोबिन्दवस्तावत् स्वर्ग वसेन्नर ।
पितन् विगतपापाश्च कृत्वाधस्ताद्गतानपि ॥
प्राप्य देव्या शुभान लोकान् स्थापयेदविचारणात् ।
तस्मिस्तु रमते वत्स यावदाचन्द्रतारकौ ॥
तथा कालादिहायातो जायते पृथिवीपति ।
इहैव तेज सम्पन्ना बहुपुत्र सुखान्वित ॥
पुनर्न्देव्या रतो नित्य पूजयेद्विधिनाचलम् ।
प्राप्य योगशतैर्यत् तत् प्राप्नोति परम पदम् ॥

इति द्वापर प्रोक्तस्तिलधनुदानविधि ।

* कम्बला गलरोमकपसास्ना

† शुभवस्त्रयुगच्छन्नामिति न प्र पु पाठ ।

[त्रुटि * ।]

यथा भवेत् तिलधेनोस्तच्छृणुष्व नराधिप ।
चतुर्भि सेतिकाभिस्तु प्रस्थ एक प्रकीर्त्तित ॥
त षोडश भवेद्धनुश्चतुर्भिर्वत्सको भवेत् ।
इक्षुदण्डमया पादा द ता पुष्पमया शुभा ॥
नासा ग धमयी तस्या जिह्वा गुडमयी तथा ।
पुच्छे स्रक कल्पनीया स्यादघण्टाभरणभूषिता ॥
ईदृशीं कल्पयित्वा तु स्वर्णशृङ्गीं प्रकल्पयत् ।
कास्यदोहा रूप्यखुरा पूर्वधनुविधानत ॥
तिलधेनु ततो दत्त्वा द्वादश्या नियत शुचि ।
आत्मान तारयेद्दुर्गान्नरकात् कामभाग्भवेत् ॥

सतिका कडव स च द्वादशप्रसृतिपरिमित ।

महाभारते ।

सुदक्षिणा काञ्चनचारुशृङ्गीं कास्योपदोहा द्रविणोत्तरीयाम ।
धेनु तिलाना ददतो द्विजाय लोका वसूना सुलभा भवन्ति ॥

तथा ।

धेन्वा प्रमाणेन समप्रमाणा धेनु तिलानामपि च प्रदाय ।

* अष्टाशीत्युत्तरत्रिशततम(३)पृष्ठस्यद्वितीयपङ्क्ता
एवमुक्तस्ततो राजा वधान पृष्टवानिदम
इति पद्यस्याधस्त्रुटिरित्यवगन्तव्यम ।
महाशयवरा भ्रान्तिापशाच्या का न माहित ।
यत प्रादामकाण्ड वस्त्रुटिमलनज्ञ श्रमम ॥
इति सशाधक ।

पानीयवार्पी च यमस्य लोके न यातना काश्चिदुपैति मर्त्य

तथा ।

गोमत्या विद्यया धेनु तिलानामभिमन्त्र्य य ।
रसरत्नमयीं दद्यान्नापि शोचेत् कृताकृते ॥

गोमतीविद्याऽपि तत्रैव । तद्यथा ।

गावो मामुपतिष्ठन्तु हेमशृङ्गच्च पयोमुच ।
सुरभ्य सौरभेय्यश्च सरित सागर यथा ॥
गाव पश्याम्यह नित्य गाव पश्यन्तु मा सदा ।
गावोऽस्माक वय तासा यतो गावस्ततो वयम् ॥
एव रात्रौ दिवा वाऽपि समेषु विषमेषु च ।
महाभयेषु च नर कीर्त्तयन्मुच्यते भयात्–इति ॥

आदित्यपुराणे ।

दरिद्र खलु यो दद्यात् तिलधेनु विधानत ।
गोमयेनोपलिप्याऽथ तत्र धेनु समालिखेत् ॥
तिलैराकीय सर्वाङ्ग तिलधेनु प्रकल्प्य च ।
खुरेषु चैव शृङ्गेषु देय कनकमेव च ॥
सचैला दक्षिणा चैव ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
तिलधेनु प्रयच्छेत् तु स्वर्गलोक च गच्छति ॥
पापै * सर्वै प्रमुच्येत कर्मणा मनसा कृतै ।
तिलसङ्ख्याश्च यावत्यस्तावत्कोटिशतानि च ॥
मोदते तत्र वर्षाणा वसुलोके न सशय ।

---

* ऋणैरिति न प्र प पाठ ।

अ थ मानुष्यमायाति कदाचित् कालपययात् ॥
धनधान्यसमृद्ध वै जायते महता कुले ।

इति तिलधनुदानविधि ।

पुलस्त्य उवाच ।

विधान तिलधेनोयत् तच्छृणुष्व नराधिप ।
षोडशाढकमयी धेनुश्चतुभिर्वत्सको भवेत् ॥
दक्षदण्डमया पादा दन्ता पुष्पमया शुभा ।
नासा ग धमयी तस्या जिह्वा गुडमयी तथा ॥
पुच्छे स्रक कल्पनीया स्याद्घण्टाभरणभूषिता ।
ईदृशीं कल्पयित्वा तु स्वणशृङ्गीं प्रकल्पयेत् ॥
रौप्यखुरा कास्यदोहा पूर्वधेनुविधानत ।
एव विधाना ता कृ वा ब्राह्मणाय तु दापयेत् ॥
कृष्णाजिनस्थिता धनु वासाभिभूषिता शुभै ।
सूत्रेण सूत्रिता कृत्वा पञ्चरत्नसम न्विताम् ॥
सर्वौषधिसमायुक्ता म त्रपूता तु दापयेत् ।
अन्न मे जायता सद्य पान सर्वरसास्तथा ॥
कामान् सपादयास्माक तिलधेनो द्विजापिता ।
गृह्णामि देवि वा भक्त्या कुटुम्बार्थे विशेषत ॥
भरस्व कामैमा सर्वैस्तिलधनो नमोऽस्तु ते ।
एव विधानतो दत्ता तिलधेनुनृपोत्तम ॥
सर्वकामसमावाप्ति कुरुते नाऽत्र सशय ।
जलधेनुस्तथैवेह कुम्भे धेनु प्रकल्पिता ॥
दत्ता तु विधिना कामान् सद्य सर्वान् प्रयच्छति ।

धेनुश्च तन्वतो* दत्त्वा पौणमास्या नराधिप ॥
पितॄँस्तारयते दुर्गान्नरकात् कामदा भवेत् ।
घृतधेनुस्तथा दत्त्वा विधानेन विचक्षणै ॥
सर्वकामसमावाप्तिं कुरुते कान्तिदा भवेत् ।
रसधेनुं तथा दत्त्वा कार्त्तिके मासि पार्थिव ॥
सर्वान् कामानवाप्नोति नित्यं सुगतिभाग्भवेत् ।

इति पद्मपुराणोक्त पञ्चधनदानविधि ।

अगस्त्य उवाच† ।

तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि दुर्गा येन प्रसीदति ।
अपि दुष्कृतकर्मापि या दत्त्वा निष्कृणो भवेत् ॥
प्रत्यक्षा येन‡ देवी स्याद्राज्यपुत्रसुखावहा ।
भवति न चिरेणैव तां शृणुष्व नृपोत्तम ॥
देवदेवीमनुज्ञाप्य सुस्नातो विजितेन्द्रिय ।
पूजयेत् पुष्पगन्धाद्यैर्दीपधूपविचित्रकै ॥
हुत्वा हुताशने देवीं तथा द्रोणमयीं कुरु ।

हुत्वा हुताशने देवीमिति पूर्वोक्तहोमप्रकारेण देवी प्रीणयित्वा ।

आढकेन भवेद्वत्स सर्वरत्नविभूषिताम ।
हेमशृङ्गीं रूप्यखुरां गन्धघ्राणां सुशोभनाम् ॥
मुखं गुडमयं कार्यं जिह्वामन्नमयीं तथा ।

---

* तत्त्वमिति यथाख्यम

† अगस्त्य उवाचेत्यत्र पुलस्त्य उवाचेति न प्र पुस्तके उपलभ्यते ।

‡ प्रत्यक्षरूपेति न प्र पु पाठ ।

सनत्कुमार उवाच ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलधेनुविधि क्रमात् ।
पूर्वोक्तमण्डल कुर्याच्छिवपूजा च पश्चिमे ॥
तस्याग्रे मध्यतो भूमौ पद्ममालिख्य शोभनम् ।
वस्त्रैराच्छादित पद्म तन्मध्ये विन्यसद्बुध ॥

पूर्वोक्तमण्डल लिङ्ग तुलापुरुषदानविहितमण्डलम । तस्य मण्डलस्य पश्चिमे भागे शिव पूज्य । शिवस्य पुरतो मण्डलस्य मध्यभाग शालिचूर्णादिना पद्म विलिख्य वस्त्राच्छाद्य तत्र तिलपद्म न्यसदित्यन्वय ।

तिलपुष्प तु कृत्वा तु हैम पुष्प विनिक्षिपेत् ।
त्रिशन्निष्केण कर्त्तव्य तदर्धार्धेन वा पुन ॥
पञ्चनिष्केण कर्त्तव्य तदर्धार्धेन वा पुन ।

तिलपुष्प द्रोणादिपरिमिततिलराशिमय पद्मिनीपुष्प कृत्वा तत्र वस्त्राच्छाद्य हेमपद्म न्यसत ।

तस्याग्रे कारयेद्विद्वान् पद्म तिलमय शुभम् ।
अब्ज द्रोणेन कर्त्तव्यमथ भारेण कारयेत् ॥
वस्त्रैराच्छाद्य तन्मध्ये स्वर्णपद्म विनिक्षिपेत् ।

इति कामिकोक्त ।

तमाराध्य विधानेन गन्धपुष्पादिभि क्रमात् ।
पद्मस्योत्तरदिग्भागे विप्रानेकादश न्यसेत् ॥
तानभ्यर्च्य विधानेन गन्धपुष्पादिभि क्रमात् ।
आच्छाद्य उत्तम शृङ्ग विप्रेभ्यो दापयेत् क्रमात् ॥
उष्णीष च प्रदातव्य कुण्डलैश्च विभूषयेत् ।
हेमाङ्गुलीयक दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो विधानत ॥
एकादशैव वस्त्राणि तेषामग्रे प्रकीय च ।

तेषु वस्त्रेषु निक्षिप्य तिलखारीं पृथक् पृथक् ॥
कांस्यपात्रं शतपलं विभिद्यैकादशांशकम् ।
इक्षुदण्डाश्च दातव्यास्तत्र तत्र पृथक् पृथक् ॥
गोशृङ्गे च हिरण्ये च द्विनिष्केण तु कारयेत् ।
राजतेन तु कुर्वीत खुरं निष्कद्वयेन तु ॥
एवं पृथक् पृथग्दत्त्वा ततः तिलेषु विनिक्षिपेत् ।

षोडशद्रोणा खारी । कांस्यपात्रं दाहकं शतस्यैकादशांशकं प्रत्येकं प्रत्येकं समित्यर्थः । ततः तिलेषु विनिक्षिपेदिति एवं हेमशृङ्गादीनि प्रत्येकं तिलखार्यां f स्वर्णशृङ्गाद्यर्पतास्तिलमध्ये धनवं कल्पनीया इति रुद्रैकादशकमन्त्रैरभिमन्त्र्या दा

तथा ।

पद्मस्य पूर्वदिग्भागे रवीन् द्वादश पूजितान् ।
एतेनैव तु मार्गेण तांश्च श्रद्धासमन्वितः ॥
द्वादशादित्यमन्त्रेण दापयेद्‌ध्रुवमेव च ।
पूर्वदक्षिणदिग्भागे द्विजान् षोडश संस्थितान् ॥
मूर्त्तिविघ्नशमं तैश्च दापयेत् पूर्ववत् पुनः ।

अत्र पद्मान्तरदिग्भागे एकादश विप्रा रुद्ररूपाः पूज्याः । तेभ्यः प्रागुक्तक्रमात् स्थितं तिलखार्यादि देयम् ।

मन्त्रस्तु–

ये देवासोदिव्येकादशस्थ ।

इत्यादि । तथा पद्मस्य पूर्वदिग्भागे द्वादश विप्रानादित्यरूपानर्चयेत् । त ऽपि कांस्यपात्रं शतपलं द्वादशधा विभज्य पद्मवत् सुवर्णशृङ्गादियुतां प्रत्येकं खारीं दद्यात् ।

मन्त्रश्च–

यज्ञो देवानाम् ।

इत्यादित्यलिङ्गक । तथा पद्मस्य दक्षिण भाग षोडश विप्रान् मत्तिविग्रहरू पानर्चयत ।

मूर्त्तयो भवादिका अष्टौ । तद्यथा ।

भव शर्वश्च रुद्रश्च पशुपत्युग्रसञ्ज्ञकौ ।
महादेवश्च भीमश्च ईशानश्चाष्टम स्मृत ॥

विप्रशनामानि त गणशदान वक्ष्यन्त

तेभ्योऽपि शतपलं कास्यपात्र षोडशधा विभज्य पववत प्रत्यक सुवणश-ाद्यपेता तिलखारी दद्यात ।

मन्त्रस्तु—

भवाय देवाय० ।

इत्यादिप्रणवादिनमोऽन्तन नाम्ना कत्तव्य ।

यजमानेन कर्त्तव्य सर्वमेतद्यथाक्रमम् ।
केवल रुद्रदान वा आदित्येभ्योऽथ वा पुन ॥
मूर्त्त्यादीना च वा देय यथाविभवविस्तरम ।
पद्म विन्यस्य रजसा शेष वा कारयेन्नप ॥
दक्षिणा च प्रदातव्या पञ्चनिष्केण भूषणम् ।

एतच्च पद्मद्वारादि विप्रशदानान्तमेव रुद्राद्यन्यतमाऽऽश्रयक वा दान मध्य पद्ममकमव वा कायम सवत्र च मध्यपद्म गरव दयम

एव कृत्वा विधानेन हेमाज गुरवे ददेत् ।

इति वातलात्त ।

सर्वेष्वपि पद्मषु भवण पञ्चनिष्कहमा कायम । शिवाचा स्नपन हामादि च प्रा वत । दक्षिणाऽऽचायत्वि ग्दि० ।

तदुक्त कामिके ।

पूर्ववन्मण्डप कृत्वा कुर्यात्कुण्ड मण्डलान्वितम् ।

तद्वत् पूजा च होमं च स्नपनार्चं तथैव च ॥
पञ्चाङ्गभूषण* पञ्चनिष्केणात्र प्रकल्पयेत् ।
दक्षिणा पूर्ववद्दद्यादनुक्तं पूर्ववद्भवेत्–इति ॥

इति लिङ्गपुराणोक्तस्तिलधेनुदानविधि ।

सप्तव्रीहिमया सप्त धेनव परिकीर्त्तिता ।
यथा तिलमयी धेनुस्तथैवैतास्तु कारयेत् ॥
यच्च व्रीहिमयी धेनुर्गोधूमा सतिला परा ।
माषमुद्गमयी चैव सप्रियङ्गुश्च सप्तमी ॥
उपस्कर तु सर्वासु तिलधेनुवदीरितम् ।
एतासामेव धेनूनामङ्गानि तिलधेनुवत् ॥
सप्तव्रीहिमया सप्त यो ददातीह मानव ।
स याति परम स्थान वायुभूत स्वशक्तिमान् ॥
ब्रह्महा च सुरापश्च तस्करो गुरुतल्पग ।
धेनुदानेन पूतोऽसौ याति विष्णो पर पदम् ॥

इति विश्वामित्रप्रोक्त सप्तव्रीहिधेनुदानविधि ।

अथ घृतधेनुदानविधि ।

वशिष्ठ उवाच ।

तिलाभावे तथा दद्याद्घृतधेनु यतव्रत ।
येन भूप विधानेन तदिहैकमना शृणु ॥
वासुदेव जगन्नाथ घृतक्षीराभिषेचनात् ।
सपूज्य पूर्ववत् पुष्पैर्धूपपुष्पादिभिर्नर ॥
अहोरात्रोषितो नाम्ना अभिष्टूय घृतार्चिषम् ।
घृतार्चिषे जगन्नाथाय देवाय नम ।

इति मनु ।

---

* पञ्चाङ्गभूषणमिति कुण्डलकटकग्रैवेयकादि ।

गव्यस्य सर्पिष कुम्भ पुष्पमालाद्विभूषितम ।
कास्यापिधानसयुक्त सितवस्त्रयुगेन च ॥
हिरण्यगभसहित मणिविद्रुममौक्तिकै ।

अत्र पलसहस्रपरिमाण कम्भ । द्वादशपलाधिकानि पञ्चपलशतानीत क चित । तदतत परिभाषायामपवर्णितम । कास्यापिधानसहित कास्यपात्रापिहितम् । हिरण्यगभसहित मध्यवर्त्तिना हिरण्यन सहितमित्यथ । मणिविद्रुममौक्तिक सहितमिति शष ।

इक्षुयष्टिमयान् पादान् खुरान रौप्यमयाँस्तथा ।
सौवर्णे चाक्षिणी कुर्याच्छृङ्गे चागुरुकाष्ठजे ॥

अत्र सुवर्णादरनुदितसख्यतया यथाशक्ति विधानम ।

सप्तधान्यमये पार्श्वे पत्त्रोर्णेन च कम्बलम् ।
कुर्यात् तुरुष्ककर्पूरैर्घ्राण फलमयाँस्तु तान् ॥
तद्वच्छर्करया जिह्वा गुडक्षीरमय मुखम् ।

पत्त्रोर्ण धातकाशयम । तरुष्क सिह्लक ।

क्षौमसूत्रेण लाङ्गूल रोमाणि सितसर्षपै ।
ताम्रपात्रमय पृष्ठ कुर्याच्छृङ्गासमन्वित ॥
ईदृकस्वरूपा सङ्कल्प्य घृतधेनु नराधिप ।
तद्वत् कल्पनया विद्वान् घृतवत्स प्रकल्पयेत् ॥

तद्वत धनुवत खरशृङ्गादियक्तमित्यथ स च धनाश्चतथभागन कत्तव्य ।

त च विप्र महाभाग मनसैव घृतार्चिषम् ।
कल्पयित्वा ततस्तस्मै प्रयत प्रतिपादयेत् ॥
एता ममोपकाराय गृह्णीष्व त्व द्विजोत्तम ।
प्रीयता मम देवेशो घृतार्चि पुरुषोत्तम ॥
इत्युदाहृत्य विप्राय दद्याद्धेनु नराधिप ।

स्कन्दपुराणे । अयं मन्त्र ।

घृत गाव प्रसूयन्ते घृत भूम्या प्रतिष्ठितम् ।
घृतमग्निश्च देवाश्च घृत मे सम्प्रदीयताम् ॥

विश्वामित्र ।

घृतमग्निघृत सोमस्तन्मया सर्वदेवता ।
घृतधेनुप्रदानेन सर्वास्तुष्यन्ति देवता ॥

इति ।

घृतरत्न सुवर्णाना सम्यक कल्पनया कृतम् ।
दत्त्वैकरात्र स्थित्वा तु घृताहारो नराधिप ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यस्तथा दानफल शृणु ।
घृतक्षीरवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमा ॥
तेषु सर्वेषु लोकेषु सुपुण्येषूपजायते ।
पितुरूर्ध्वं नयेत् सप्त पुरुषास्तस्य येऽप्यध ॥
तास्तेषु नृप लोकेषु स नयत्यस्तकल्मष ।
सकामानामियं व्युष्टि * कथिता नृपसत्तम ॥
विष्णुलोक नरा यान्ति निष्कामा घृतधेनुदा ।
घृतमग्निघृत सोमस्तन्मया सर्वदेवता ॥
घृत प्रयच्छता दत्ता भवन्त्यखिलदेवता ।

सुवर्णमत्र दक्षिणा । अनक्तदक्षिणाष तस्य यथाशक्ति विहितत्वात् ।
इति विष्णुधर्मोक्तो घृतधेनुदानविधि ।

अगस्त्य उवाच ।

तिलाभावे प्रदातव्या सर्पिर्धेनुर्विजानता ।
स्नापयित्वा भवानीं च घृतक्षीरैर्यथाविधि ॥

---

* व्युष्टिरिति समृद्धि फल वा ।

पूजयेत् पुष्पमालाभिर्नैवेद्यैः सुमनोहरैः ।
आहरेत् सर्वद्रव्याणि उपकल्पेत तत्र ताम् ॥
गव्यस्य सर्पिषः कुम्भे पुष्पमालाविभूषिते ।
कांस्यपात्र्या तथा वस्त्रैश्छादयीत विधाय ताम् ॥
हिरण्यगर्भसहितां मणिविद्रुममौक्तिकैः ।
पादानिक्षमयान् कुर्यात् कुर्याद्रौप्यमयान् शफान् ॥
हैमं चक्षुस्तथा शृङ्गे कृष्णागुरुमये शुभे ।
सप्तधान्यैश्च तत्पार्श्वे पत्त्रोर्णेन च कम्बलम् ॥
घ्राणं वगुरुकर्पूरैः स्तनान् फलमयान् शुभान् ।
मुखं च गुडक्षीरेण सितां जिह्वां प्रकल्पयेत् ॥

सिता शर्करा

पुच्छं क्षौममयं कार्यं रोमाणि सितसर्षपैः ।
ताम्रपृष्ठां विचित्रां तु ईदृग्रूपां मनोरमाम् ॥
विधिना घृतवत्सं च कुर्याल्लक्षणलक्षितम् ।
एतां कृत्वा तथा नत्वा पूजयित्वा विधानतः ॥
तद्भक्ताय प्रदातव्या मङ्गला शास्त्रपारगे ।
इमां ममोपकाराय गृह्णीष्व मदनुग्रहात् ॥
प्रीयतां नन्दिनी देवी मङ्गला चर्चिका उमा ।
इत्युक्त्वा चार्चयेद्धेनुं कृत्वा नन्दां मनोऽनुगाम् ॥
अनेन विधिना देया सर्पिषो धेनुरुत्तमा ।
हिरण्यरत्नधेनुश्च प्रदया विधिनाऽमुना ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
यत्र क्षीरवहा नद्यो यत्र सर्पिर्वहा ह्रदाः ॥
पायसाः कर्दमा यत्र तस्मिन् लोके महीयते ।

तेषा स्वामित्वमाप्नोति मुदा परमया युत ॥
दश पूर्वापरॉस्ताय आ मान त्वेकविंशकम् ।
भूय पृथ्वीशता याति इह लोके स मानव ॥
सकामानामिय व्युष्टिर्धेनोस्तावदुदाहृता ।
देव्या लोकमवाप्नोति निष्कामो घृतधेनुद ॥

इति दवीपुराणोक्ता घृतधेनुदानविधि ।

गवाभावे तथा दद्याद्घृतधेनु प्रयत्नत ।
येन कार्या विधानेन तदिहैकमना शृणु ॥
आदित्य तु जगन्नाथ घृतक्षीराभिषेचनै ।
सपूज्य पूर्ववत् पुष्पैर्गन्धपुष्पादिभिर्नर ॥
अहोरात्रोषितो भूत्वा अभिप्लुत्य घृतार्चिषम् ।
गव्यस्य सर्पिष कुम्भ पुष्पमालाविभूषितम् ॥
कांस्योपधानसयुक्त सितवस्त्रयुगेन च ।
हिरण्यगर्भसहित मणिविद्रुममौक्तिकै ॥
इक्षुयष्टिमया पादा खुरा रौप्यमयास्तथा ।
सौवर्णे चाक्षिणी कुर्याच्छृङ्गे चागुरुकाष्ठजे ॥
सप्तधान्यमये पार्श्वे पत्रोर्णेन च कम्बलम् ।
कुर्यात् तुरुष्ककर्पूर घ्राण फलमयास्तनान् ॥
तद्वच्छर्करया जिह्वा गुडक्षीरमय मुखम् ।
क्षौमसूत्रेण लाङ्गूल रोमाणि सितसर्षपै ॥
ताम्रपात्रमय पृष्ठ कुर्याच्छ्रद्धासमन्वित ।
ईदृकस्वरूपा सङ्कल्प्य घृतधेनु नराधिप ॥
तद्वत् कल्पनया धेनोर्घृतवत्स प्रकल्पयेत् ।
त च विप्र महाभाग मनसैव घृतार्चिषम् ॥

कल्पयित्वा ततस्तस्मै प्रयत प्रतिपादयेत् ॥
इमा ममोपकाराय गृह्णीष्व त्व द्विजोत्तम ।
प्रीयता मम देवेशो घृतार्चिर्मिहिरोत्तम ॥
इत्युदाहृत्य विप्राय दद्यात्तु नरोत्तम ।
द्वैकरात्र स्थित्वा च घृताहारो नराधिप ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यस्तस्य दानफल शृणु ।
घृतक्षीरवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमा ॥
तेषु लोकेषु नित्य स सुपुण्येषु प्रमोदते ।
पितुरूर्ध्व नयेत् सप्त पुरुषास्तस्य येऽ यध ॥

इत्यादित्यपुराणोक्तो घृतधेनुदानविधि ।

भविष्योत्तरे ।

घृतधेनुविधानेन नवनीतमयी शुभा ।
दातव्या नृपते धेनुर्न्यूनाधिक्यविवर्जिता ॥
मन्त्र स एव निर्दिष्टो घृतधेनौ च य स्मृत ।
शृणु पार्थ महाबाहो प्रदानफलमुत्तमम ॥
घृतक्षीरवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमा ।
घृतधेनुप्रदो याति तत्र कामै प्रपूजित ॥
पितुरूर्ध्व नयेत् सप्त पुरुषास्तस्य येऽप्यध ।
तान श्रेष्ठेष्विह लोकेषु स नयत्यस्तकल्मषान् ॥
सकामानामिय व्युष्टि कथिता नृपसत्तम ।
निष्कल्मष पद यान्ति निष्कामास्तत्प्रदायिन * ॥

आह कात्यायन ।

अलाभे यो गवा दद्याद् घृतधेनु यथाविधि ।

---

* इति नवनीतधेनुदानविधिरिति न प्र पुस्तकेऽधिको पाठ ।

दुर्गाणि तारितो धेन्वा देवनद्या प्रमोदते ॥
घृतालाभे तु यो दद्यात् तिलधेनुं समाहितः ।
सर्वकामवहा नद्यस्तं सेवन्ते दिवि स्थितम् ॥
तिलालाभे तु यो दद्याज्जलधेनुं समाहितः ।
सर्वान् कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥
घृतधेनुं नरो दद्यात् तिलधेनुं यथाक्रमम् ।
जलधेनुं यथा यो वै शश्वन्न च्यवते दिवः ॥
जितेन्द्रियाय शान्ताय वैष्णवाय यथाविधि ।
धेनुं दत्त्वा घृतमयीं विष्णुसालोक्यमश्नुते ॥
पितरं चैव धर्मात्मा पितामहमथापि वा ।
घृतधेन्वा परित्राति* सप्त सप्त च सप्त च ॥

इति घृतधेनुदानविधिः ।

अथ जलधेनुदानम् ।

वशिष्ठ उवाच ।

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीयते दत्तया यया ।
देवदेवो हृषीकेशः सर्वगः सर्वभावनः ॥
जलकुम्भं नरव्याघ्र सुवर्णरजतान्वितम् ।
रत्नगर्भमशेषैस्तु ग्राम्यैर्धान्यैः समन्वितम् ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्नं दूर्वापल्लवशोभितम् ।
कुष्ठमांसीमुरोशीरबालकामलकैर्युतम् ॥
प्रियङ्गुपत्रसहितं सितवस्त्रोपवीतिनम् ।
सच्छत्रं सउपानत्कं दर्भविष्टरसंस्थितम् ॥
चतुर्भिः संवृतं भूप तिलपात्रैश्चतुर्दिशम् ।

---

* परित्रायति न प्र पु पाठः ।

स्थापितं दधिपात्रेण घृतक्षौद्रवता मुखे ॥
उपोषितः समभ्यर्च्य वासुदेवं जलेश्वरम्* ।
पुष्पधूपोपहारैस्तु यथाविभवमादृतः ॥
सङ्कल्प्य जलधेनुं च कुम्भं तमभिपूज्य च ।
पूजयेद्वत्सकं तद्वत् कुम्भं जलमयं बुधः ॥
एवं सम्पूज्य गोविन्दं जलधेनुं सवत्सकाम् ।
सितवस्त्रधरः शान्तो वीतरागो विमत्सरः ॥
दद्याद्द्विजाय राजेन्द्र प्रीत्यर्थं जलशायिनः ।
जलशायी जगद्योनिः प्रीयतां मम केशवः ॥
इति चोच्चार्य भूनाथ विप्राय प्रतिपाद्यताम् ।
अपक्वान्नाशिना स्थेयमहोरात्रमतः परम् ॥

जलकुम्भमित्यादि कुम्भोऽत्र कलशः । सुवर्णरजतयोरनियतपरिमाणतया यथाशक्ति विधानम् पञ्चरत्नानि धान्यानि च परिभाषायामुक्तानि ।

अत्र यद्यपि सामान्यतोपदिष्टस्तथापि तत्सामान्यादितरेषु तथात्वमिति न्यायात् इतरधेनुवदविरुद्धधर्मानुष्ठानं वदितव्यम् तत्र च सुवर्णस्य शृङ्गाकृतित्वं रजतस्य खुराकृतित्वं तिलपात्राणां ताम्रपात्रमयत्वं दधिपात्रस्य कांस्यपात्रमयत्वं चानुसन्धेयम् । तथा धान्यानि पार्श्वद्वये कष्ठादीनि घ्राणद्वये प्रियङ्गुपात्रं श्रवणे यज्ञोपवीतं शिरःस्थाने स्थापयेत् । वत्सोऽपि चतुर्थांशेन धेनुवत् कार्यः ।

क्वचित् तु-

पूजयेद्वत्सकं तद्वत् कृतं घृतमयं बुधः ।

इति पाठादघृतजलयोर्विकल्पोऽवगम्यते । दानवाक्यं तु पूर्ववत् । दक्षिणा चात्र यथाशक्ति सुवर्णमिति ।

अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनुं नराधिप ।
सर्वान् कामानवाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषाः ॥

---

* जनेश्वरमिति क्वचित् पाठः ।

शरीरारोग्यमाबाधाप्रशमं सार्वकामिकं ।
नृणां भवति दत्ताया जलधेन्वा न संशयः ॥

इति विष्णुधर्मोक्ता जलधेनुदानविधिः ।

भानुरुवाच ।

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीयते दत्तया यया ।
देवदेवो मयूखेशः सर्वगः सर्वभावनः ॥

जलकुम्भं समानीयेत्यादि विष्णुधर्मतुल्यमेव ।

विशेषस्तु–

ततः संपूज्य चादित्यं जलधेनुं सवत्सकाम् ॥
दद्याद्विप्राय देवाग्रे प्रीत्यर्थं मिहिरस्य* तु ।
आदित्यस्य जगद्धाम्नि प्रीयतां मिहिरः सदा ॥
इति चोच्चार्य तां गां तु विप्राय प्रतिपादयेत् ।
अनेन विधिना यस्तु जलधेनुं महामुने ॥
सर्वाह्लादानमाप्नोति याश्च ध्यायति मानवः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः पितरं सपितामहम् ।
प्रपितामहं यथा पूर्वपुरुषाणां चतुष्टयम् ॥
आत्मानं तनयं पौत्रं तदधस्ताच्चतुष्टयम् ।
तारयेत् स मुनीन्द्रेह जलधेनुप्रदो नरः ॥
यश्च गृह्णाति विधिवत् तस्याप्येवंविधां कुलं ।
चतुर्दश तथा चैव ददतश्चानुमोदतः ॥
दीयमानां प्रपश्यन्ति जलधेनुं च ये नराः ।
तेऽप्यशेषाघनिर्मुक्ताः प्रयान्ति परमां गतिम् ॥

इति आदित्यपुराणोक्ता जलधेनुदानविधिः ।

---

* सूर्यस्य ।

अगस्त्य उवाच ।

तोयधेनुं शृणु वत्स यथा देवी प्रसीदति ।
कुम्भं तोयसुसंपूर्णं रत्नवस्त्रयुगान्वितम् ॥
समस्तबीजसंयुक्तं दूर्वापल्लवशोभितम् ।

समस्तबीजानि सर्वधान्यानि ।

दूर्वाक्षतदधिशङ्खकुष्ठामलकचन्दनैः ।
माल्यच्छत्रसमायुक्तं तिलपात्रैश्च संयुतम् ॥
दधिक्षीरघृतं पात्रं विधानेनोपकल्पयेत् ।
वत्सकं कल्पयेत् तस्यास्तद्वत् तोयमयं बुधः ॥
देवीमभ्यर्च्य विधिवत् सोपवासोऽथ नक्तवान् ।
देवीभक्ते प्रदद्याच्च सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥
जयारिसूदनी देवी देवानां भयनाशिनी ।
वेदमातर्वरे दुर्गे सर्वगे सुभगे नमः ॥
अनेन वत्समन्त्रेण नन्दानाम्नाऽभिमन्त्रयेत् ।
देवी मे प्रीयतां नित्यं यथोदितफलं शिवा ॥

इति दर्वोपराणोक्तो जलधनदानविधिः ।

स्कन्दपुराणे ।

जलधेनुं च यो दद्यात् तस्य दानफलं शृणु ।
प्रपां सत्रं तडागं वा कूपं वाऽपि सुपुष्कलम् ॥
कृत्वा कुम्भान् सुवर्णाश्च गन्धमाल्यैरलङ्कृतान् ।

*प्रपा पानीयशाला । सत्रं शाला सभाजनसमाश्रया सर्वेषाम् आश्रयप्रदान् ।

पुष्पैश्च विविधाकारैरभ्यर्च्य द्विजसत्तमान् ।
भक्ष्यभोज्यैः सुतृप्तानां तिलपात्राणि दापयेत् ॥

दक्षिणा पुष्कला दद्यात्तेभ्यस्त्वाशंसयेत् तत ।

एभ्य द्विजभ्य ।

आप शिवास्तु सौम्याश्च तपयन्तु पितन् मम ।
कामदा कामदानाय भवन्त्विति च वै वदेत् ॥
एष दत्त्वा तु ता धेनु पुन कृत्वा च वै तदा ।
आवाहयेत् प्रपा देवीं ब्रह्मलोकसमर्पिणीम् ॥
तिलपात्राणि दत्वा च तथा वस्त्रयुग शुभम् ।
सुवर्णस्य च सान्निध्य फलानि विविधानि च ॥
ततो दद्याच्छुचि स्नातो ब्राह्मणेभ्य यथाविधि ।
एव विधानतो दत्त्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥

विश्वामित्र ।

शरीरारोग्यमाबाधाप्रशम सार्वकालिक ।
नणा भवति दत्ताना जलधेन्वा न सशय ॥

इति जलधेनुदानविधि ।

अथ क्षीरधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

क्षीरधेनु प्रवक्ष्यामि ता निबोध नराधिप ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे गोमयेन नरोत्तम ॥
गोचर्ममात्रमानेन कुशानास्तीर्य सर्वत ।
तत्रोपरि महाराज न्यसेत् कृष्णाजिन बुध ॥
तत्रोपरि कुण्डलीका गोमयेन कृतामपि ।
क्षीरकुम्भस्तत स्थाप्यश्चतुर्थाशेन वत्सकम् ॥
सुवर्णमुखश्टङ्गाणि चन्दनागुरुकाणि च ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा तिलपात्रोपरि न्यसेत् ॥

मुख गुडमय तस्या जिह्वा शर्करया तथा ।
फलप्रशस्तद ता च मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥
इक्षुपादा दर्भरोमा सितकम्बलकम्बलाम् ।
ताम्रपृष्ठा कांस्यदोहा पट्टसूत्रमय तथा ॥
पुच्छ च नृपशार्दूल नवनीतमयस्तनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा पञ्चरत्नमया भुवि ॥
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्ष्वपि स्थापयेत् ।
सप्तव्रीहिसमायुक्ता दिक्षु सर्वासु प्रक्षिपेत् ॥
एव लक्षणसयुक्ता क्षीरधेनु प्रक पयत् ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन ग धपुष्पै समर्चयत् ॥
धूप दीपादिक कृ वा ब्राह्मणाय निवेदयत् ।
आ छाद्यालङ्कृत कृ वा मुद्रिकाकर्णमात्रकै ॥
पादुकोपानहौ छत्र द वा दान समर्पयेत् ।
अनेनव तु म त्रेण क्षीरधेनु प्रक पयेत् ॥
या लक्ष्मी सर्वभूतानामित्यादि नरपुङ्गव ।
आप्यायस्वेति म त्रण क्षी धेनु प्रसादयेत् ॥
गृह्णामि त्वा देवि भक्त्या ग्राहको म त्रमुच्चरेत् ।
एव धेनु प्रदायाऽथ क्षीराहारोषित चरेत् ॥
त्रिरात्र तु पयोभक्षो ब्राह्मणो राजसत्तम ।
दीयमाना प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमा गतिम् ॥
सता हेमसहस्रण शतेनाथ स्वशक्तित ।
शतार्धमथ वाऽप्यर्ध तथैवार्ध यथेच्छया ॥
दत्त्वा धेनु महाराज शृणु तस्यापि तत्फलम् ।
दिव्य वर्षसहस्र तु रुद्रलोके महीयते ॥

पितृपितामहैः सार्धं ब्रह्मणो भवनं व्रजेत् ।
दिव्यं विमानमारूढो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥
क्रीडित्वा सुचिरं कालं विष्णुलोकं स गच्छति ।
द्वादशादित्यसंकाशैर्विमानवरमण्डितैः ॥
गीतवादित्रनिर्घोषैरप्सरोगणसेवितैः ।
तत्रापविष्टोऽसौ राजा विष्णुसायुज्यतां व्रजेत् ॥
य इदं शृणुयाद्राजन् पठेद्वा भक्तिभावितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥

इति स्कन्दपुराणोक्तः क्षीरधेनुदानविधिः ।

अथ दधिधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

दधिधेनोर्महाराज विधानं शृणु साम्प्रतम् ।
अनुलिप्ते महीभागे गोमयेन नराधिप ॥
गोचर्ममात्रं तु पुनः पुष्पप्रकरसंयुतम् ।
कुशैरास्तीर्य वसुधां कृष्णाजिनकृतास्तराम् ॥
दधिकुम्भं च संस्थाप्य सप्तधान्यस्य चोपरि ।
चतुर्थांशेन वत्सं तु सौवर्णमुखसंयुतम् ॥
प्रशस्तपत्रश्रवणां मुक्ताफलमयेक्षणाम् ।
चन्दनागुरुशृङ्गीं च मुखं वै गन्धमालिकम् ॥
जिह्वां शर्करया राजन् घ्राणं श्रीखण्डकं तथा ।
फलमूलमया दन्ता सितसूत्रस्य कम्बला ॥
ताम्रपृष्ठा दर्भरोमा पुच्छं सूत्रमयं तथा ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां नवनीतमयस्तनीम् ॥
इक्षुपादां सुसंस्कृत्य सर्वाभरणभूषिताम् ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन पुष्पगन्धैस्तु पूजिताम् ॥
ब्राह्मणाय कुलीनाय साधुवृत्ताय धीमते ।
समाधियमयुक्ताय तादृशाय प्रदापयेत् ॥
पुच्छदेश पविश्याय मुद्रिकाकणमात्रकै ।
पादुकोपानहौ छत्र दत्त्वा मन्त्रमनुस्मरत् ॥
दधिक्रावणति मन्त्रेण दधिधनु प्रदापयेत ।
एव दधिमयीं धेनु दत्त्वा राजर्षिसत्तम ॥
एकाहारो दिन तिष्ठेद्दध्ना च नृपन दन ।
यजमाना वसेद्राजन् त्रिदिन च द्विजोत्तम ॥
दीयमाना प्रपश्यन्ति तेऽपि यान्ति परा गतिम ।
दश पूर्वान दश पराना मान चैकविंशकम ॥
विष्णुलोकमवाप्नोति यावदाभूतसप्लवम ।
दाता च दापकश्चैव तऽपि यान्ति परा गतिम् ॥
यत्र मधुवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमा ।
ऋषयो मुनय सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धेनुदा ॥
य इद शृणुयाद्भक्त्या श्रावयद्वापि मानव ।
सोऽश्वमेधफल प्राप्य विष्णुलोक स गच्छति ॥

इति स्कन्दपराणाक्ता दधिधनदानावाध ।

अथ मधुधेनुदानम् ।

मधुधेनु प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
धेनु मधुमयीं कृत्वा सपूर्णघटपूरिताम ।
तद्वच्चतुर्थभागेन वत्सक परिकल्पयेत् ॥
सौवर्ण तु मुख कृत्वा शृङ्गाण्यगुरुचन्दनै ।

पृष्ठं ताम्रमयं तस्य पुच्छं सूत्रमयं तथा ॥
पादाः इक्षुमयाः कार्या सितकम्बलकम्बलाम् ।
मुखं गुडमयं कृत्वा जिह्वां शर्कराऽन्विताम् ॥
मौक्तिकं नयने तस्या दन्ता फलमयास्तथा ।
दर्भरोमधरा देवी रूप्यखुरविभूषिता ॥
अश्वत्थपत्रश्रवणा* नवनीतमयस्तनीम् ।
सर्वलक्षणसंयुक्ता सप्तधा यानि दापयेत् ॥
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु च विन्यसेत् ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन घण्टाभरणभूषिताम् ॥
कांस्योपदोहनीं दत्त्वा गन्धपुष्पैस्तु पूजिताम् ।
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ॥
संक्रान्तावुपरागे च सर्वकालमतन्द्रितः ।
द्रव्यब्राह्मणसंपत्तिः प्रमात्रेण दापयेत् ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।
अन्वयवृत्तसमुत्पन्ने वेदवेदाङ्गपारगे ॥
तादृशाय प्रदातव्या मधुधेनुर्नरोत्तम ।
पुच्छदेशोपविष्टाय गन्धधूपादिपूजिताम् ॥
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन मुद्रिकाकर्णमात्रिकाम् ।
स्वशक्त्या दक्षिणां दत्त्वा वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥
उदकपूर्वं तु कर्तव्यं पश्चाद्दानं समर्पयेत् ।
रसज्ञा सर्वदेवानां सर्वभूतहितेरता ॥
प्रीयतां पितृदेवाश्च मधुधेनो नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥

---

* अश्वत्थपत्रश्रवणामिति न. प्र. पु. पाठः ।

अह गृह्णामि त्वा देवि कुटुम्बार्थं विशेषत ।
काम कामदुघे कामान् मधुधेनो नमोऽस्तु ते ॥
मधुवातेति मन्त्रेण प्रदाप्यायतचेतसा ।
दत्त्वा धेनु महाराज छत्रकोपानहौ तथा ॥
एव य कुरुते भक्त्या मधुधेनु नराधिप ।
दत्त्वा दान पायसेन मधुना च दिन नयेत् ॥
ब्राह्मणोऽपि त्रिरात्र तु मधुपायससयुत ।
एव कृते तु यत् पुण्य त निबोध नराधिप ॥
यत्र मधुवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमा ।
ऋषयो मुनय सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धेनुदा ॥
तत्र भोगान वरान भुङ्क्ते ब्रह्मलोके स तिष्ठति ।
क्रीडित्वा सुचिर काल पुनर्मर्त्यमुपागत ॥
स भुक्त्वा विपुलान भोगान विष्णुलोक च गच्छति ।
दश पूर्वान् दश परान मान चैकविशकम ॥
नयत विष्णुसायुज्य मधुधेनुप्रसादत ।
य इद शृणुयाद्भक्त्या श्रावयद्वापि मानव ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोक स गच्छति ।

इति स्कन्दपुराणोक्तो मधुधेनुदानविधि ।

अथ रसधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

रसधेनु महाराज कथयामि समासत ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
रसस्य तु घट राजन सपूर्णमैक्षवस्य च ।
तद्वत् सङ्कल्पयेत् प्राज्ञश्चतुर्थांशेन वत्सकम ॥

इक्षुखण्डमया पादा राजतखुरसंयुता ।
सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घृतस्तनी ॥
पुष्पकम्बलसंयुक्ता शर्करामुखजिह्विका ।
दन्ता फलमयास्तस्याः पृष्ठं ताम्रमयं शुभम् ॥
पुष्परोमा तु राजेन्द्र मुक्ताफलकृतेक्षणाम् ।
सप्तव्रीहिसमायुक्तां चतुर्दिक्षु सदीपिकाम् ॥
सर्वोपस्करसंयुक्तां सर्वगन्धविभूषिताम् ।
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् ॥
ब्राह्मणे वेदविदुषे श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
पुराणज्ञे विशेषेण साधुवृत्ताय धीमते ॥
तादृशाय प्रदातव्या रसधेनुः कुटुम्बिने ।
दाता स्वर्गमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ॥
दाता वा ग्राहको वापि एकाहं रसभोजनः ।
सोमपानं भवेत् तस्य सर्वमेव फलं भवेत् ॥
दीयमानां तु पश्यन्ति तेऽपि यान्ति परां गतिम् ।
धेनुं च पूजयित्वाऽग्रे गन्धधूपस्रगादिभिः ॥
पूर्वोक्ता ये च मन्त्राश्च तानेव प्रयतः स्मरेत् ।
एवमुच्चारयित्वा तु दीयते वै द्विजोत्तमे ॥
दश पूर्वान् परांश्चैव आत्मानं चैकविंशकम् ।
नयेत परमं स्थानं यस्मान्नावर्त्तते पुनः ॥
एषा ते कथिता राजन् रसधेनुरनुत्तमा ।
ददस्व च महाराज पुण्यश्लोकानवाप्नुहि ॥
य इदं पठते नित्यं शृणुयाद्वापि भक्तितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यतां व्रजेत् ॥

इति स्कन्दपुराणोक्तो रसधेनुदानविधिः ।

अथ शर्कराधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

तद्वच्च शकराधेनु राजन् कुर्यात् यथार्थत ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशान्तरे ॥
धेनु शकरया राजन सद्गा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सक ॥
तदर्ध मध्यमा प्रोक्ता चतुर्थांशेन कन्यसा ।
तद्वद्वत्स प्रकुर्वीत चतुर्थांशेन मानव ॥
अथ वा धेनुत कुर्यादष्टांशेन तु वत्सकम ।
स्वशक्त्या कारयद्धेनु यथात्मान न पीडयेत् ॥
सर्ववीजानि सस्था य चतुर्दिक्षु समन्तत ।
सौवर्णमुखश्टङ्गाणि मौक्तिकैर्नयनानि च ॥
गुडेन च मुख काय जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बल पट्टसूत्रेण घण्टाभरणभूषिता* ॥
इक्षुपादा रौप्यखुरा नवनीतमयस्तनी ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा सितचामरभूषिता ॥
पञ्चरत्नसमायुक्ता दर्भरोमसमन्विता ।
कांस्योपदोहना सम्यग्गन्धपुष्पै समन्विता ॥
ईदृग्विधानसयुक्ता वस्त्रैराच्छादितोपरि ।
गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
वेदवेदाङ्गविदुष विशेषेणाग्निहोत्रिणे ॥
अनुसूयवे प्रदातव्या न मत्सरयुताय वै ।

* कण्ठाभरणसयुतेति पाठ पुस्तकान्तर ।

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते च षण्मुख ॥
येषु पुण्येषु कालेषु यदृच्छा वापि दापयेत् ।
स पात्र तु द्विज दृष्ट्वा स्वागत आनिय गृहे ॥
तादृशाय प्रदातव्या पुच्छदेशे निवेदयेत् ।
पूर्वामुखस्थितो दाता अथ वा तु ह्युदङ्मुख ॥
धनु पूर्वमुखीं कृत्वा वत्समुत्तरतो न्यसत् ।
दानकाले तु ये मन्त्रास्तान् पठित्वा समर्चयेत् ॥
आच्छाद्य चैव त विप्र मुद्रिकाकर्णवेष्टकै ।
स्वशक्त्या दक्षिणा दद्याद्गन्धपुष्प सचन्दनम् ॥
धेनु समर्पयेत् तस्य मुख च न विलोकयेत् ।
एकाह शंकराहारो ब्राह्मणस्त्रिदिन वसेत् ॥
सर्वपापहरा धेनु सर्वकामप्रदायिनी ।
सर्वकामसमृद्धस्तु जायते नाऽत्र सशय ॥
दीयमाना प्रपश्यन्ति तेऽपि यान्ति परा गतिम् ।
य इद शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानव ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोक स गच्छति ।

इति स्कन्दपुराणोक्त शक्रधेनुदानविधि ।

अथ कार्पासधेनुदानविधि ।

वराह उवाच ।

अत पर प्रवक्ष्यामि धेनु कार्पासकीं शुभाम् ।
विश्वस्य गुह्यगुप्त्यर्थं ब्रह्मणा वांशुक कृतम्* ॥
कार्पासमूल तत्रापि तेनासावुत्तम स्मृतम ।
सा च कार्पासभारेण धेनु श्रेष्ठा प्रकीर्त्तिता ॥

---

* ब्रह्मणा च स्वय कर्तमिति क्वचित पाठ ।

मध्यमा च तदर्धेन तस्याप्यर्धेन कन्यसा ।
पूर्ववद्वस्त्रधान्य च हिरण्य च तत्रैव च ॥
वत्सक तु चतुर्थांशाद्दानम त्रो विधीयते ।
कुर्वीत पूर्ववद्वत्स वस्त्रधान्याद्युपस्करम् ॥

पूर्ववदिति वराहपुराणोक्ततिलधेनुवदित्यर्थ ।

हेमकुन्दे न्दुदेहेश क्षीरार्णवसमुद्भवे ।
सोमप्रिय सुधे वास्ये स्वै रमेयि नमोऽस्तुते ॥
त्वत्तेयमिन्दुनाथाय शशाङ्कायामृताय च ।
अत्रिनेत्रप्रजाताय सोमराजाय वै नम ॥

दानमन्त्र ।

यस्त्वेत्र परया भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
स याति सोमलोक तु सोमेन सह मोदते ॥
न रोगी न ज्वरी कुष्ठी कुले तस्य प्रजायते ।
पुत्रदारसमोपेतो जीवेच्च शरदा शतम ॥

इति वराहपुराणोक्त कार्पासधेनुदानविधि ।

अथ लवणधेनुदानम् ।

युधिष्ठिर उवाच ।

कृष्ण कृष्ण महाबाहो सर्वशास्त्रविशारद ।
कथयस्व हि दानानामुत्तम यत् प्रकीर्त्तितम् ॥
येन दत्तेन दत्तानि सर्वाण्यपि भवन्त्युत ।
स कामसमृद्धश्च सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
प्रायश्चित्तविशुद्धिश्च तन्मे कथय सुव्रत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

श्रृणु राजन प्रवक्ष्यामि लवणस्येह कल्पिताम ।

गोमयेनोपलिप्ते तु दर्भसस्तरसस्थितम ॥
आविक चर्म विन्यस्य पूर्वाशाभिमुख स्थितम ।
वस्त्रेणाच्छादिता कृत्वा धेनु कुर्वीत मध्यगाम् ॥
आढकेनैव कुर्वीत बहुवित्ताऽल्पवानपि ।
स्वणशृङ्गीं रौप्यखुरामिक्षुपादा फलस्तनीम ॥
काया शकरया जिह्वा गन्धघ्राणवती तथा ।
समुद्रादरजा शुक्ति कर्णौ च परिवेष्टयेत्* ॥
शृङ्गे चन्दनकाष्ठाभ्या मौक्तिके चाक्षिणी शुभे ।
कपोलौ सक्तुपिण्डाभ्या यवानास्य प्रदापयत् ॥
कम्बल पट्टसूत्रण ग्रीवाया छत्रिका तथा ।
पृष्ठ वै ताम्रपात्र तु अपाने गुडपिण्डकम ॥
लाङ्गूले कम्बल दद्याद्रसान क्षीरप्रदेशात ।
यानिप्रदेशे च मधु सर्वास्तु फलान्विताम ॥
एव सम्यक परिस्थाप्य लवणस्य कृता च गाम् ।
स्थापयेत् वत्सक चापि चतुभागेन मानव ॥
एव धेनु समभ्यर्च्य माल्यवस्त्रविभूषणै ।
स्नात्वा देवाचन कुर्याद्ब्राह्मणानभिपूज्य च ॥
कृत्वा प्रदक्षिण गा तु पुत्रभार्यासमन्वित ।
ब्राह्मणाय सुशीलाय वृत्तयुक्ताय वै नृप ॥
दद्यात् पर्वसु सर्वेषु मन्त्रेणानेन मानव ।
लवणे वै रसा सर्वे लवणे सर्वदेवता ॥
सर्वदेवीमयि देवि लवणाख्ये नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चाय मन्त्रान्त विप्राय प्रतिपादयेत् ॥

---

* परिकल्पयदिति पस्तकान्तर ।

सम्यक प्रदक्षिण कृत्वा दक्षिणासहित नृप ।
प्रदक्षिणा मही तेन कृता भवति भारत ॥
सर्वदानानि दत्तानि सर्वत्तकफलानि च ।
सर्वे रसा सर्वमन्त्रा सर्वमेतच्चराचरम ॥
सौभाग्य च परा वृद्धि शरीरारोग्यसम्पद ।
नृणा भवति दत्त्वा तु रसधेनु न सशय ॥
स्वर्गे च नियत वासो यावदाभूतसप्लवम् ।
पञ्चोणकम्बलगला लवणोदकेन कृत्वा फलस्तमवतीमपिचर्मे पृष्ठे ।
दत्त्वा द्विजाय विधिवद्रसधेनुमेता लोक गवा सकलसौख्ययुत प्रयाति ॥

इति भविष्यत्पुराणोक्ता लवणधेनुदानविधि ।

अथ कर्पूरादिधेनुदानम् ।

कर्पूरधेनु वक्ष्यामि सर्वगन्धमयीं शुभाम् ।
या द वा सर्वगन्धास्तु प्रदत्ता स्युर्महीपते ॥
चन्द्रग्रहे वाऽथ भानो कार्त्तिक्या विषुवत्यथ ।
द्वादश्यामयने पुण्ये दद्यात् कर्पूरगा विभो ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय शीलवृत्तपराय च* ।
भूमावास्तीर्य नेत्र तु शङ्खशुक्लाम्बर शुभम् ॥
काया चतुष्पला धेनु पलमात्रस्तु वत्सक ।
अथ वा पलिका धेनुर्व स कायस्तु कार्षिक ॥
सुवर्णशृङ्गा रौप्यखुरा पुच्छ कुङ्कुमसभवम ।
मृगनाभिमया दन्ता ग्रन्थिपर्णमय मुखम ॥
अक्षिणी सिह्लकमये कर्णौ चागुरुकाष्ठजौ ।
देवदारुमय पुच्छ गुद गुग्गुलसभवम् ॥

---

* व्रतवृत्तरताय चेति क्वचित पाठ ।

कुष्ठं कपोलकं प्रोक्तमुशीरं चर्म चैव तु ।
उदरे चन्दनं दद्यात् खुराग्रे नखमेव च ॥
एवं संकल्प्य कर्पूरां धेनुं वस्त्रेण पूजिताम् ।
विप्रं संपूज्य कर्पूरां वस्त्रयुग्मेन चैव हि ॥
कर्पूरधेनुं विप्रेश गृहाणेमां सुपूजिताम् ।
पुष्पगन्धस्थिता सा मे कमला प्रीयतामिति ॥
अनेनैव तु मन्त्रेण दानं विप्राय दापयेत् ।
दत्त्वा धेनुमिमां राजन् गन्धर्वाणां समो भवेत् ॥
कल्पत्रयं वसेत् स्वर्गे राजराजो भवेदिह ।
सर्वान् कामानवाप्नोति गौरीलोके महीयते ॥

तथा ।

सर्वकामप्रदा धेनुः शर्करायाः प्रकीर्त्तिता ।
सर्वपापहरा चैव तस्माद्दद्यात् समाहितः ॥
गुडधेनुवदत्रापि मन्त्रावाहनपूजनम् ।
दत्त्वा फलमयीं धेनुं कामानां फलभाग्भवेत् ॥
तथा कस्तूरिकाधेनुं श्रद्धावित्तसमन्वितः ।
पात्रे दद्यान्नृपश्रेष्ठ मन्त्रमेतमुदारयेत् ॥

इति विष्णुधर्मोक्तकर्पूरादिधेनुदानविधिः ।

अथ सुवर्णधेनुदानम् ।

श्रीभगवानुवाच ।

कथयामि रहस्यं ते दानधर्मोपबृंहितम् ।
सुवर्णधेनुसम्बन्धि सर्वपापोपशान्तिदम् ॥
यद्ब्रह्मणापि राजेन्द्र विहितं विष्णुना पुरा ।
तत् ते विस्तरतो राजन् कथयाम्यनुपूर्वशः ॥

सुवर्णस्य सुवर्णस्य शुद्धस्य परिकल्पिताम् ।

एकं सुवर्णशब्दो हिरण्यवचनं परं परिमाणवचनं ।

रौप्यैव सकसंयुक्तां मुक्ताफलविभूषिताम् ।

प्रवालशृङ्गोपयुतां पद्मरागाक्षिशालिनीम् ॥

घृतपात्रस्तनवतीं कर्पूरागुरुनासिकाम् ।

शर्करारसनापेतां भृङ्गराज*मुखसमिताम् ॥

शङ्खशृङ्गान्तरां शुक्तिललाटस्थानकल्पिताम् ।

फलदन्तां वस्त्रपुच्छपार्श्वां क्षौमसुकम्बलाम् ॥

इक्षुपादां नारिकेलश्रवणां गुडजानुकाम् ।

पञ्चगव्यापानवतीं कांस्यपृष्ठसमन्विताम् ॥

सुपट्टसूत्रलाङ्गूलां सप्तधान्यसमन्विताम् ।

फलपुष्पसमोपेतां छत्रोपानत्समन्विताम् ॥

सुवर्णधेनुं विप्राय प्रतिपाद्य दशा नरः ।

हिरण्यरेताः पुरुषः पुराणः कृष्णपिङ्गलः ॥

तप्तहेमच्छविः स्रष्टा विश्वात्मा प्रीयतामिति ।

अनेनैव तु मन्त्रेण धनादानं प्रकीर्त्तितम् ॥

अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोत्यसंशयम् ।

कुलानां तु सहस्रं तु स्वर्गं नयति तद्बुधः ॥

किमन्यैर्बहुभिर्दानैः पयात हेमधेनुना ।

सुवर्णधेनुं दत्त्वा हि कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥

हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।

उपवासविशुद्धात्मा दद्यात् सोमरविग्रहे ॥

रक्षःपिशाचास्तद्गेहं न पश्यन्ति नराधिप ।

---

* मुष्टाञ्चितं न प्र प पाठः ।

कार्त्तिक्यां प्रयतो दद्याद्द्वादश्यां कार्त्तिकस्य तु ॥

दत्त्वा तत्पदमाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ।

इति विष्णुधर्मोक्तः सुवर्णधेनुदानविधिः ।

अगस्त्य उवाच ।

मनुना यं विधिं कृत्वा प्राप्ता लोका अनुत्तमाः ।

ब्रवीमि तदहं हेमधेनुदानविधिं नृप ॥

शुभां हेममयीं गां च कारयेद्राजतान् खुरान् ।

शुभां शुद्धसुवर्णैस्तु घटिताम् । अत्र सुवर्णपरिमाणं चतथाविधवत्सनिर्माणा

दिरनुक्तोऽप्युपसंहारः पूर्वोक्तसुवर्णधेनोरिव ज्ञातव्यः

तां वस्त्रप्रावृतां कृत्वा प्राप्नुयाल्लोकमुत्तमम् ।

विचित्रचित्रपुष्पैश्च गन्धधूपविलेपनैः ॥

तथा क्षमापयेद्देवीं तां गां तत्र समर्पयेत् ।

देवि त्वदीयादादेशात् तव भक्तेषु दीयते ॥

पुनस्तां विप्रराजाय दापयेच्छिवभाविने ।

शिवभाविनः शिवध्यायिनः ।

अक्षय्यफलकामेन प्रायश्चित्तविशुद्धये ।

मनुना चीर्णमेतद्धे सपतेयुर्नरा अधः ॥

सप्त पूर्वापरान् वंशान् रुद्रकिन्नरसंस्थितान् ।

उद्धृत्य वा नयेद्धन्स देवीलोकमनुत्तमम् ॥

इति देवीपुराणोक्तो हेमधेनुदानविधिः ।

वह्निपुराणे ।

सुवर्णधेनुश्चाप्यत्र सुवर्णाश्च चतुर्दश ।

सुनिर्णिक्तसुवर्णैश्च सप्तभिर्मध्यमा स्मृता ॥

चतुर्भिः कन्यसा प्रोक्ता चतुर्थांशेन वत्सकः ।

गुडधेनुविधानेन दत्ता सर्वफलप्रदा ॥

विश्वामित्र ।

हिरण्यरेता पुरुष पुराण कृष्णपिङ्गल ।
रत्नहमच्छवि स्रष्टा विश्वात्मा प्रीयतामिति ॥
हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।
सुवर्णधेनु दत्त्वा च कृतकृत्यो भवेन्नर ॥

इति सुवर्णधेनुदानविधि

अथाह वृद्धगौतम ।

धेनु स्वर्णमयीं कुर्यात् पूर्वेण विधिना तत ।
सुवर्णशृङ्गीं रत्नाढ्या तथा रौप्यखुरामपि ॥
तथा च तर्णक कुर्यादष्टभागेन पूर्ववत् ।
ब्राह्मण श्रुतसम्पन्न वैष्णव च कुटुम्बिनम ॥
आचारवन्त धर्मिष्ठ द्विजशुश्रूषणोद्यतम् ।
गृहमाहूय विधिवत् पूजयेत् पूर्ववच्च तम् ॥
यथा विभवतो भक्त्या होम पूर्ववदेव हि ।
मन्त्रैस्तु वैष्णवै सम्यक पालाशसमिधस्तथा ॥
होमान्ते ता प्रदद्याच्च मन्त्रणानेन मेहवान् ।
चक्र सुदर्शन यस्य राजतेजस्तथैव हि ॥
प्रमेह हरतु क्षिप्र विष्णुगरुडवाहन ।

दानमन्त्र ।

दान प्रमेहरोगघ्नमेतत् कार्य मनीषिभि ॥
कृतनानेन शाम्यन्ति प्रमेहा दारुणा अपि ।

अत्र पद्यवदिति राजतवृषभदानवदिति त्र्यम

इति प्रमेहघ्नसुवर्णधेनुदानविधि ।

अथाह बौधायन ।

सौवर्णी गा प्रकुर्वीत पलेनार्धेन वा पुन ।
वित्तशाठ्य न कुर्वीत कुर्वन्नव फल भवेत् ॥
रत्नशृङ्गीं रौप्यखुरा नानावस्त्रैरलङ्कताम ।
ग्रहाणामुपरि स्थाप्य नव धान्यानि वि-यसेत् ॥
होमस्तु पूर्ववत् कार्यो गोवि-दप्रीतये हित ।
एव वि णुप्रतद्विष्णुर्वि णोनुकमिति क्रमात् ॥
समिदाज्यचरु हुवा पूणाहुत्य त एव हि ।
ततस्ता तु शुचो रोगी ब्राह्मण वेदपारगम ॥
श्रुतवृत्तापसम्पन्न कुलीन धर्मवादिनम ।
वृद्ध ज्ञानोपसम्पन्नमनुद्वेगकर नृणाम ॥
भक्त्या स्वय समानीय पूजयेत् प्रीतिपूर्वकम् ।
अङ्गुलीयकपात्राद्यैरुपानच्छत्रकैरपि ॥
म-त्रेणानेन ता पात्रे दद्याद्रोगी यता-मवान ।
गोवि-द मनसा ध्यायन गवा मध्ये स्थित शिशुम् ॥
बर्हापीडकसयुक्त वणुवादनत रम ।
गोपीजनै परिवृत वन्यपुष्पावतसकम ॥

गोवि द गोपीजनव-लभेश कसासुरघ्न त्रिदशे-द्रव-द्य ।
गोदानतृप्त कुरु मे दयालो ह्यर्शोविनाश क्षयितारिवग ॥

दानमन्त्र ।

दानेनानेन नियतमर्शसा जायते क्षय ।
तस्मात् कुयात् प्रयत्नेन सुखाथ ह्येतदर्शस ॥

इत्यर्शाघ्नसुवर्णधनदानविधि ।

युपुराणे ।

चतुर्विधा च या वन्ध्या भवद्व्सवियोजनात् ।
वक्ष्ये तस्या प्रतीकार तत्स्वरूप निबोध मे ॥
हिरण्येन यथा शक्त्या सवत्सा कारयद्दृढाम ।
धनु पलेन वत्स च पादेन गुरुरब्रवीत् ॥
धेनु रौप्यखुरा रत्न तस्या पुच्छे नियोजयेत् ।
घण्टा गले च बध्नीयात् सवत्सा प्राङ्मुख शुचि ॥
चन्दनागुरुकर्पूरैगन्धमाल्यै सुशोभनै ।
उपचारै षोडशभिर्नैवद्य पायस भवत् ॥
मोदक च तथापूप गुड लवणमेव च ।
जीरक तु सुविस्तीर्णे शूर्पे वणुमये दृढे ॥
धेनोरक प्रदातव्य ब्राह्मणस्त्रीषु चैव हि ।
षडष्ट दश वा दद्यात् तदनन्तरमेव च ॥
ब्राह्मण सर्वशास्त्रार्थकुशल धमवेदिनम ।
विद्याविनयसम्पन्न शान्त चैव जितेन्द्रियम ॥
अलालप सर्वजनप्रिय कल्मषवर्जितम ।
आहूय भक्त्या सपूज्य वस्त्राद्यगन्धपुष्पकै ॥
तेनव कारयत् पूजामादृतो धेनुवत्सयो ।
होम च कारयेत् तत्र समिदाज्यचरूकर्मम ॥
सोमोधेनुमिति मन्त्र समुच्चाय तत पुन ।
प्राङमुखायापविष्टाय प्रदद्यात् तामुदङमुख ॥
मन्त्रणानन विधिवत् पुच्छे हस्त विधाय च ।
धेनुर्याङ्गिरस सा तु वशिष्ठ सुरभी च या ॥
दुहिता या तथा भानोरग्नेश्च वरुणस्य च ।

याश्च गाव प्रवर्त्तन्ते वनेषूपवनेषु च ॥
प्रीणन्तु ता मम सदा पुत्रपौत्रप्रदा सुखम् ।
प्रयच्छन्ति दिवारात्रमविच्छेदं च सन्तते ।

दानमन्त्र ।

एव दत्त्वा तु तद्दान प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

इति वन्ध्यात्वहृत्सुवर्णधेनुदानविधि

तथा ।

प्रस्विन्नपाणिपाद स्याद्या हरेत रसादिकम् ।
वक्ष्यामि तत्प्रतीकार दानहोमादिकर्मणा ॥
पलार्धेन तदर्धेन तदर्धेनाऽथ वा पुन ।
कुर्याद्धेनु सुवर्णेन वत्सस्तत्पादत भवेत् ॥
एव कृत्वा तु ता धेनु वस्त्रेणावेष्ट्य शोभनाम् ।
गुडस्योपरि सस्थाप्य पूजयेद्गन्धधूपकै ॥
गुडस्य च परीमाण चत्वारिंशत्पल भवेत् ।
यद्वा तदर्धमेव स्याद्यथाविभवमेव वा ॥
हव्यकव्यादि च घृतदधिक्षीरचतुष्टयम् ।
पादेष्वेकैकेश स्थाप्य पूर्वदक्षिणत क्रमात् ॥
शृङ्गाणि च पुनस्तस्या कुङ्कुमेनानुलेपयेत् ।
एव विधाय ता धेनुमाचार्य स्वर्णरूपिणीम् ॥
होम समारभेत् कुण्डे स्थण्डिले वाऽथ पूजिते ।
अग्निप्रणयन कृत्वा ह्याचार्य सर्ववेदवित् ॥
धर्मज्ञो यज्ञवेदस्तु कुशल क्रोधवर्जित ।
अनुग्रहकरो नृणा पुराणार्थविदङ्गवित् ॥
समिदाज्यतिलैश्चापि मन्त्रैरेभि क्रमेण तु ।

आय गौरिति म त्रण समिद्धाम प्रशस्यते ॥
शौभेये यदि मन्त्रण आज्यहोमो बुधै सह ।
तिलहोमो व्याहृतिभिरष्टोत्तरसहस्रकम ॥
एव होम च निर्व य नियातस्याभिषेचनम् ।
अग्ने पूर्वोत्तरे देश स्थापयत् कुम्भमव्रणम ॥
श्वतन वाससा चैव मृत्तिका गुग्गुल तथा ।
गोरोचना सभवे च पञ्चभङ्गसमिद्धते ॥
म त्रैरथापाहिष्ठति तिसृभि*स्त तु रोगिणम् ।
हिरण्यवण इति च पावमानेन चैव हि ॥
शन्न वातानुवाकेन शाि त प्रथममेव ि ।
कृ वाभिषेचन कुयाच्छुक्लाम्बरधरस्य तु ॥
आहुतीना च सपातै पाणिपादौ च लेपयेत् ।
ततस्ता पूजयेद्धनु रोगी ग धाक्षतादिभि ॥
गाव एव सुरभय इति म त्रेण भक्तित ।
आचायायाऽथ ता दद्यात् प्राङमुखाय ह्युदङ्मुख ॥
म त्रेणानेन विधिवत् पूजिताया न सशय ।
आदित्यस्य सुता यास्तु देवाना याश्च धेनव ॥
पितणामपि यक्षाणा ग धर्व णा च सर्वश ।
यक्षाणा गुह्यकाना तु वशिष्ठसुरभिस्तथा ॥
एतास्तुष्टा मम क्षिप्र धेनारस्या प्रदानत ।
रसचौर्येण यज्ञात वैरूप्य पाणिपादयो ॥
त सर्व नाशय त्वाशु धेनव सर्वतोषिता ।

दानमन्त्र ।

---

* तिसृभिरित्याष ।

अनेन विधिना स्वर्णधेनुदानं करोति यः ।
पूर्वकर्मविपाकोऽथ दुःखं सर्वं प्रणश्यति ॥
दक्षिणां ब्राह्मणे दद्याद्यथाशक्त्याऽथ भक्तितः ।
ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि बन्धूनपि च भोजयेत् ॥
स्वयं स्नात्वा च भुञ्जीत मृष्टाहारैस्तु संयतः ।
दानेनानेन नियतं पादप्रस्वेदजां रुजम् ॥
जयन्ति रोगिणां कायं पादप्रस्वेदिनां ततः ।
इति पादप्रस्वेदप्रशमनधेनुदानविधिः ।

अथ स्वरूपतो गोदानं महाभारते ।

दानानामिह सर्वेषां गवां दानं विशिष्यते ।
गावः श्रेष्ठाः पवित्राश्च पावना जगदुत्तमाः ॥
ऋते दधिघृताभ्यां च नेह यज्ञः प्रवर्त्तते ।
तेन यज्ञमशेषं हि गोमूलं संप्रचक्ष्यते ॥
गावोऽधिकास्तपस्विभ्यः सदा सर्वेभ्य एव च ।
तस्मान्महेश्वरो देवस्तपस्ताभिः सह स्थितः ॥
पयसा हविषा दध्ना शकृताप्यथ चर्मणा ।
अस्थिभिश्चोपकुर्वन्ति वालैः शृङ्गैश्च भारत ॥
गोभिस्तुल्यं न पश्यामि धनं किञ्चिदिहाच्युतम् ।
कीर्त्तनं श्रवणं दानं दर्शनं चापि पार्थिव ॥
गवां प्रशस्यते वीर सर्वपापहरं परम् ।
गावो लक्ष्म्याः सदा मूलं गोषु पाप्मा न विद्यते ॥
स्वाहाकारवषट्कारौ गोषु नित्यं प्रतिष्ठितौ ।
गावो यज्ञप्रणेत्र्यो वै तथा यज्ञस्य गोमुखम् ॥
अमृतं ह्यक्षयं दिव्यं रक्षन्ति च वहन्ति च ।

अमृतायतन चैता सर्वलोकनमस्कृता ॥
न गोदानात् पर दान किञ्चिदस्तीति मे मति ।
सा गौन्यायार्जिता द त्वा कृत्स्न तारयते कुलम ॥
अमृत वै गवा क्षीरमित्यवाच प्रजापति ।
तस्माद्ददाति यो धेनुममृतत्व स गच्छति ॥

लिङ्गपुराणे ।

अग्र य गाराणि विप्राणा देवतायतनानि च ।
पू य ते शक्रता यासा किं देयमधिक तत ॥

देवल ।

विमानवरमारूढो दिव्याभरणभूषित ।
या गन्तु वाञ्छति स्वग स गोदान प्रयच्छतु ॥
दानमप्यधिक धेनोर्विद्यते वा सम भुवि ।
नियत त्रिदशैर्वास कल्पितोऽस्यास्तु विग्रहे ॥

भविष्यत्पुराणे । ब्रह्मोवाच ।

आदित्यदुहिता गौर्हि पृथ्वीय परिकीर्त्तिता ।
श्रेयाऽर्थं सर्वलोकानामुत्पन्ना क्रतुसिद्धय ॥
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेक द्विधा कृतम ।
एकत्र म त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ॥
गोभ्या यज्ञा प्रवत्त ते गोभ्यो देवा समुत्थिता ।
गोभ्यो वेदा समुद्गीर्णा * सषडङ्गपदक्रमा ॥
शृङ्गमूले गवा नित्य ब्रह्मविष्णू समाश्रितौ ।
शृङ्गाग्र सर्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ॥

---

* समत्कीर्णा इति न प्र पु पाठ ।

शिरोमध्ये महादेव सर्वभूतमय स्थित ।
ललाटाग्रे स्थिता देवी नासावंशे च षण्मुख ॥
कम्बलेश्वतरौ नागौ नासापुटसुपालितौ ।
कर्णयोरश्विनौ देवौ चक्षुषो शशिभास्करौ ॥
दन्तेषु वायव सर्वे जिह्वाया वरुण स्थित ।
सरस्वती च हूकारे यमयक्षौ च गण्डयो ॥
सन्ध्याद्वय तथोष्ठाभ्या ग्रीवामिन्द्र समाश्रित ।
रक्षासि कक्षदेशे तु साध्याश्चोरसि सस्थिता ॥
चतुष्पात् सकलो धर्म स्वय जङ्घासु सस्थित ।
खुरमध्ये तु गन्धर्वा खुराग्रेषु च पन्नगा ॥
खुराणा पश्चिमाग्रेषु गणा ह्यप्सरसा स्थिता ।
रुद्राश्चैकादश पृष्ठे वसव सर्वसन्धिषु ॥
श्रोणीतटस्था पितर सोमो लाङ्गूलमाश्रित ।
आदित्यरश्मयो बाला पिण्डीभूता व्यवस्थिता ॥
साक्षाद्गङ्गा च गोमूत्रे गोमये यमुना स्थिता ।
क्षीरे सरस्वती देवी नर्मदा दधिसस्थिता ॥
हुताशन स्वय सर्पिब्राह्मणाना गुरु पर ।
अष्टाविंशतिदेवाना कोट्यो रोमसु सस्थिता ॥
उदरे पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ।
चत्वार सागरा पूर्णा गवा ये तु पयोधरा ॥
एतद्धि कथित सर्व यथा गोषु प्रतिष्ठितम् ।
जगद्धि देवशार्दूल सदेवासुरमानवम् ॥

स्कन्दपुराणे ।

(तृणानि खादन्ति वसन्त्यरण्ये पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।

दुह्यन्ति वाह्यन्ति पुनन्ति पापं गवां रसैर्जीवति जीवलोकः ॥
तुष्टास्तु गावः शमयन्ति पापं दत्तास्तु गावस्त्रिदिवं नयन्ति ।
संरक्षिताश्चापनयन्ति वित्तं गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥
शस्पं समश्नाति ददाति नित्यं पापापहं मित्रविवर्धनं च ।
स एव चाऽऽस्य परिभुज्यते च गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥
तृणानि शुष्काणि वने चरित्वा पीत्वाऽपि ते यान्त्यमृतं स्रवन्ति ।
यद्गोमयाद्याश्च पुनन्ति लोकान् गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥

हारीतः ।

बहुक्षीराश्च यो गा वै ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
उत्तारयेत् स आत्मानं सप्त सप्त कुलानि च ॥

देवलः ।

सुशीलां लक्षणवतीं युवतिं वत्ससंयुताम् ।
बहुदुग्धवतीं स्निग्धां धेनुं दद्याद्विचक्षणः ॥

वेदव्यासः ।

यश्चात्मविक्रयं कृत्वा गां क्रीत्वा सम्प्रयच्छति ।
आत्मविक्रयतुल्यास्ताः शाश्वतीर्वृद्धकौशिक ॥

तथा ।

संग्रामेष्वजयित्वा तु यो वै गाः सम्प्रयच्छति ।
यावतीः स्पर्शयेद्गावः स तावत् फलमश्नुते ॥
तावदिति पद्यात्तत्तावदगारामसम्मितसंवत्सरं स्वर्गफलमित्यर्थः ।
यो वै द्यूते धनं जित्वा क्रीत्वा गाः सम्प्रयच्छति ।
स दिव्यमयुतं शक्र वर्षाणां फलमश्नुते ॥
अन्तर्जाताः सुक्रयज्ञानलब्धाः पणक्रीता निर्जिताश्चौकजाश्च ।

कृच्छोत्सृष्टा पोषणाभ्यागताश्च द्वारैरेतैर्गाविशेषा प्रशस्ता ॥

अन्तर्जाता गर्भिण्य इति भारतपदप्रकाशकार । शुक्लयलब्धा यथा। क्रयप्राप्ता । पणक्रीता भृतिलब्धा निर्जिता युद्धादिना। आकजा जाता । कृच्छात्सृष्टा पोषणाभ्यागता इति व्याध्यादिकृच्छ्राक्रान्ता सत्य मिना यास्त्यक्ता स्वयं च पोषणं कृत्वा लब्धा

रुष्टा दुष्टा* दुर्बला व्याधिता च न दातव्या या च मूल्यैरदत्तै क्लेशैर्विप्र या फलै सयुनक्ति तस्यावीर्याश्चाफलाश्चापि लोका

मूल्यैरदत्तै स्वीकृतैति शेष ।

तथा ।

न कृशा पापवत्सा वा वन्ध्या रोगान्विता तथा ।
न व्यङ्गा नापरिश्रान्ता दद्याद्गां ब्राह्मणाय वै ॥
या दद्यादुपयुक्तां गां जीर्णां धेनुं च निष्फलाम् ।
तम सम्प्रविशद्दाता द्विजं क्लेशेन योजयेत् ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पीतोदका जग्धतृणां दुग्धदोहां† निरिन्द्रियाम् ।
उन्मत्तामङ्गहीनां च मृतवत्सां महाशनाम् ॥
केशबालपुरीषास्थिक्रव्यादां सन्धिनीं‡ खलाम् ।
पुन्धेनुं यमलसूं नित्यं व्रणयितस्तनीम् ॥
न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च सदोषं वृषभं तथा ।

पीतोदकां जग्धतृणामिति वृद्धत्वोपलक्षणपरम् दुग्धदोहां स्वकार्यस्त नपायिनीम् । महाशनां बहुभक्षाम् । पुन्धेनुं बाल्यावस्थैव या गर्भिणी ।

* उत्सृष्टा च तन म प पाठ ।

† दुग्धदोहामिति न प्र पु पाठ ।

‡ सन्धा वृषभयोगस्तज्जगर्भाऽस्त्यस्या इति सन्धिनी ।

विश्वामित्र ।

नैकशृङ्गा च निश्छङ्गा* स्फुटिताक्षीं चलत्खुराम् ।
न दद्यात् त्रिस्तनीं चैव गां शुभामेव दापयेत् ॥

महाभारते ।

अम्बरीषो गवां दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रतापवान् ।
अर्बुदानि दशैकं च सराष्ट्रोऽभ्यपतद्दिवम् ॥
दत्त्वा शतसहस्रं तु गवां राजा प्रसेनजित् ।
सवत्सानां महातेजा गतो लोकाननुत्तमान् ॥

तथा ।

प्रासादा यत्र सौवर्णाः शय्या रत्नोज्ज्वलास्तथा ।
वराश्चाप्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ॥
गोप्रदो नरकं नैति यथा भित्त्वाऽम्बुजं जलम् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥
तं चारुवेषाः सुश्रोण्यः शतशो वरयोषितः ।
रमयन्ति विमानस्थं दिव्याभरणभूषिताः ॥
वेणूनां वल्लकीनां च नूपुराणां च निःस्वनैः ।
हासैश्च हरिणाक्षीणां सुप्तः सन् प्रतिबुध्यते ॥
यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावन्ति वर्षाणि महीयते स्वः ।
स्वर्गाच्च्युतश्चापि ततस्त्रिलोके कुले समुत्पत्स्यति गोमतां सः ॥

विष्णुः ।

गोप्रदानेन स्वर्गमाप्नोति दशधेनुप्रदो गोलोकं शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम् ।

जाबालः ।

होमार्थमग्निहोत्रस्य या गा दद्यादयाचिताम् ।

---

* चलच्छृङ्गीमिति न प्र प पाठः ।

त्रिर्वित्तपूर्णा पृथिवी तेन दत्ता न संशयः ॥

याज्ञवल्क्यः ।

यथाकथञ्चिद्दत्त्वा गां धेनुं वाऽधेनुं*मेव वा ।
अरोगामपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गे महीयते ॥

अङ्गिराः ।

गौरेकस्यैव दातव्या श्रोत्रियस्य विशेषतः ।
सा हि तारयते पूर्वान् सप्त सप्त च सप्त च ॥

नन्दिपुराणे ।

अपात्रे सा तु गौर्दत्ता दातारं नरकं नयेत् ।
कुलैकविंशत्या युक्तं ग्रहीतारं च तारयेत् ॥
विधिना च यदा दत्ता पात्रे धेनुः सदक्षिणा ।
तदा तारयते जन्तून् कुलानामयुतैः शतैः ॥
पात्राण्याध्यात्मिका मुख्याः सुशुद्धाश्चाग्निहोत्रिणः ।
देवताश्च तथा मुख्या गोदानं ह्येतदुत्तमम् ॥

महाभारते ।

वृत्तिग्लानं सीदति चातिमात्रं कव्यार्थं च होमहेतोः प्रसूत्याम् ।
गुर्वर्थं वा बालसंवृद्धये वा धेनुं दद्यादेष कालो विशिष्टः ॥

प्रसूत्यां सामयागे ।

तथा ।

न वधार्थं प्रदातव्या न कीनाशे न नास्तिके ।
गोजीवे न च दातव्या तथा गौः पुरुषर्षभ ॥

कीनाशो हलवाहकः ।

---

*अधनमित्यप्रसूतां गाम् ।

आत्रेय ।

सीदते बहुभृत्याय श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
अतिथिप्रियाय दान्ताय देया धेनुगुडान्विता ॥
अकुलानाय मूर्खाय लुब्धाय पिशुनाय च ।
हव्यकव्यव्यपताय गौन देया कथञ्चन ॥

अथ दानविधि । विश्वामित्र ।

प्राङमुखीं गामवस्थाप्य रुवत्सा तां सुपूजिताम ।
पुच्छदेशे तु दाता वै स्नातो बद्धशिखो भवत ॥
उदङमुखस्तु विप्र स्यात् पात्रलक्षणलक्षित ।
आज्यपात्र करे कृत्वा कनकेन समन्वितम ॥
निक्षिप्य पुच्छ तस्मिस्तु घतदिग्ध प्रगृह्य च ।
सतिल विप्रपाणि तु प्रागग्र तु निधापयत् ॥
सतिल सकुश चापि गृही वा दानमाचरेत् ।
अननव तु म त्रण पात्रहस्तो जल क्षिपेत ॥
यज्ञसाधनभूता या विश्वस्याघप्रणाशिना ।
विश्वरूप परो दव प्रीयतामनया गवा ॥
अनुव्रज्य तु ता धेनु ब्राह्मणेन समन्विताम ।
गोमतीं तु ततो विद्या जपत प्रयत शुचि ॥
उद्दिश्याऽथ वासुदेव प्रीयतामिति चानघ ।
पात्र मनसि सञ्चिन्त्य तायमप्सु विनिक्षिपेत ॥
जलशायी ब्रह्मपिता पद्मनाभ सनातन ।
अनन्तभोगशयन प्रीयता परम पिता ॥

गोमतीमाह यम ।

गाव सुरभया नित्य गावा गुग्गुलगन्धिका ।

गाव प्रतिष्ठा भूताना गाव स्वस्त्ययन महत् ॥
अन्नमेव पर गावो देवाना हविरुत्तमम ।
पावन सर्वभूताना रक्षन्ति च वहन्ति च ॥
हविषा मन्त्रपूतेन तर्पयन्त्यमरान् दिवि ।
ऋषीणामग्निहोत्रणा गावो होमप्रतिष्ठिका ॥
सर्वेषामेव भूताना गाव शरणमुत्तमम् ।
गाव पवित्र परम गावो मङ्गलमुत्तमम ॥
गाव सर्वस्य लोकस्य गावो धन्या सवाहना ।
नमो गोभ्य श्रीमतीभ्य सौरभेयीभ्य एव च ॥
नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नम ।
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेक द्विधा कृतम ॥
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ।

अन्यापि गामती महाभारतोक्ता तिलधेनुदाने दर्शिता । ततश्चानयाविकल्पा नष्ठानमिति ।

सर्वगोदानसाधारण मन्त्रमाह वशिष्ठ ।

घृतक्षीरप्रदा गावो घृतयोन्यो घृतोद्भवा ।
घृतनद्यो घृतावर्त्तास्ता मे सन्तु सदा गृहे ॥
घृत मे हृदये नित्य घृत नाभ्या प्रतिष्ठितम ।
घृत मे सर्वतश्चैव घृत मे मनसि स्थितम् ॥
गावो ममाग्रतो नित्य गाव पृष्ठत एव च ।
गावो मे सर्वतश्चैव गवा मध्ये वसाम्यहम् ॥
इत्याचम्य जपन् साय प्रातश्च पुरुष सदा ।
यदह्ना कुरुते पाप तस्मात् स परिमुच्यते ॥

दक्षिणा चात्र सवर्णम ।

यदाह वशिष्ठ ।

सुवर्णं दक्षिणामाहुर्गोप्रदाने महाफले* ।
सुवर्णं परमं ह्यायुर्दक्षिणार्थं न संशय ॥
गोप्रदानं तारयते सप्त पूर्वान् परांस्तथा ।
सुवर्णं दक्षिणा दत्त्वा तावद्विगुणमुच्यते ॥
सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।
सुवर्णं पावनं प्राहु परिमाणं परं तथा ॥

अत्र सुवर्णशब्दस्य हिरण्यपर्यायत्वे यथाशक्त्यानुष्ठानम्। अपरं त्वाहु सक्तदुक्तसुवर्णशब्दावगतपरिमाणार्थपरित्यागानपपत्त सुवर्णशब्दस्य प्राहुरित्यादिक्रियाकर्मतया द्वितीयान्तत्वेन लिङ्गविशेषनिर्धारणाच्च परिमाणार्थत्वमेव न्याय्यमिति। एवं च त्वनियतानुष्ठानप्रसङ्गभङ्ग। तथा परिमाणपरत्वेऽप्येतदपि समञ्जसं स्यात्।

अत्र केचिद्वादयन्ति-

एतदेव विधानं स्यात् त एतोपस्करा स्मृता ।
विधानमेतद्धेनूनां सर्वासामपि पठ्यते ॥

इति वचनात् प्रत्यक्षधेनोरपि सकलगडधेनुधर्मप्राप्तौ शक्तिकर्णतपादादित्वमा[ण]ोर्यमिति। तदसत्-

दशमी स्यात् स्वरूपत ।

इति स्वरूपशब्द एव सवत्सा गोरूपधारिणीमुपकरणादिविहीना धेनुमवगम[य]त्याद्यादिमयी कर्णादिप्रतिकृतिकृतिं निवारयति। सर्वशब्दश्च प्रकृतापेक्षापि रूपधेनुवर्जमवतिष्ठते। तस्मात् तत स्वरूपधेन्वा गुडधेनोरितिकर्तव्यता कर्तव्येति। यमाणसुवर्णशृङ्गिकाविधिस्तु भिन्न एवेति सर्वमनवद्यम्।

इति गोदानविधि ।

---

* महाद्युते इति न प्र पु पाठ ।

अथ स्कन्दपुराण ।

योे नरो गा प्रयच्छेत् तु सवत्सा कास्यदोहनाम ।
हमश्रृङ्गीं रूप्यखुरा दुकूलक्षोमसयुताम ॥
शय्यास्तरणसपन्न। बहुपुष्पफलैयुताम् ।
ब्राह्मणान् तपयित्वा तु ग धमाल्यैरलङ्कृताम ॥
दत्त्वा ध्युषिता गा तु सर्वैस्तद्वदद्वयेन तु ।
मृदुकम्बलेन बध्नीयाद् त श्लक्ष्णेन रज्जुना ॥
कुशान सुवर्णबीजानि तिलान सिद्धार्थकाँस्तथा ।
प्रदद्यात तान ततोऽद्भिश्च मन्त्रणानन सुव्रत ॥
सर्वदेवमयीं दोग्ध्रीं सर्वलोकमयीं तथा ।
सर्वलोकनिमित्ता ता सर्वदेवनमस्कृताम ॥
प्रयच्छामि म त्स ब्रामक्षयाय शुभामिति ।
एव स दत्त्वा यो गा तु यत्र यत्र प्रजायते ॥
तत्र तत्र गता स। तान ज तूँस्तारयते भयात् ।
सर्वलोका तरे गत्वा रमते च यथा नर ॥
स तथा मानव। जातो गोसहस्री महाबल ।
रूपवान् धनवाश्चव बहुपुत्रश्च जायते ॥

कात्यायन ।

शीलापपन्ना वसनोत्तरीया कास्योपदोहा कनकाग्रश्रृङ्गीम ।
विप्राय द त्वा भगवन् प्रियाय प्रयाति लोकानमृतान सुपुण्यान् ॥

संवर्त्त ।

यो ददाति शर्फे रौप्यहेमश्रृङ्गीमरोगिणीम ।
सवत्सा वस्त्रसयुक्ता सुशीला गा पयस्विनीम् ॥
यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया दिव गत ।

तावतो वत्सरानास्ते स नरो ब्रह्मणोऽन्तिके ॥

देवलः ।

चामीकरमये शृङ्गे कृते रौप्यमयाः खुराः ।
कांस्यजं दोहनं पृष्ठं ताम्रं वस्त्रयुगान्विता ॥
पुष्पमालावृता धूपघण्टाचामरमण्डिता ।
दीयते पुच्छदेशेन श्रद्धया दक्षिणान्विता ॥
इत्थं दत्तभोगाढ्या दिव्यस्त्रीवृन्दसंवृतः ।
गोवत्सरोमतुल्यानि वर्षाणि दिवि मोदते ॥

इति हेमशृङ्गीदानविधिः ।

नन्दिपुराणे ।

यो गां सुपरिपूर्णाङ्गीं हेमशृङ्गीमकोपनाम् ।
सुशीलां राजतैः पादैश्चित्रवस्त्रसुसंवृताम् ॥
सलोहपात्रां* कुतपे निर्विघ्नचरणां तथा ।

कुतपास्त्र नपालकम्बलः ।

स दक्षिणां प्रदद्याद्वा सोऽक्षयं स्वर्गमाप्नुयात् ।
गवि रोमाणि यावन्ति प्रसूतिकुलसंस्थितिः ॥
तावत्यब्दानि वसति स्वर्गे दाता न संशयः ।
एतच्छतगुणं पुण्यं कपिलादानतः स्मृतम् ॥

इत्थं हेमशृङ्गीदानविधिः ।

मत्स्यपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुराः पञ्चपलान्विताः ।
पञ्चाशत्पलिकं कांस्यं ताम्रं वापि तथैव च ॥

---

* सहस्रपात्रामिति न प प पाठः ।

दाता स्यात् स्वर्गमाप्नोति यावदाभूतसम्प्लवम् ।

पञ्चपलानि राप्यस्याति विज्ञयम । ताम्र पृष्ठम । कांस्य दोहनम ।

आच्छादनाय वासांयग सुवर्णदक्षिणात्यपि बाद्धव्यम ।

इति कनकशृङ्गीदानविधि ।

ब्रह्मपुराणे ।

गा दद्याद्वेदपूर्णाय विप्राय गृहमेधिने ।
सुवर्णालङ्कतशृङ्गीं वस्त्रघण्टासमन्विताम् ॥
प्रत्यग्रा त्रिसमृद्धा तु ललाटतटतपणाम ।
राजतच्छन्नचरणा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम ॥
कांस्योपदोहा तृप्ता च लवणादितृणोदकैः ।
गवा पुच्छं गृहीत्वा च ससुवर्णेन पाणिना ॥
गृहस्थो वदविद्विप्रा दापयत् तत्प्रतिग्रहम ।
भोगसौख्यप्रदा चैषा गोमाता पापनाशिनी ॥
कृष्णा स्वर्गप्रदा ज्ञेया गौरी च कुलवर्धनी ।
रक्ता रूपप्रदा ज्ञेया पीता दारिद्र्यघातिनी ॥
पुत्रप्रदा कृष्णसारी नीला धर्मविवर्धनी ।
कपिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च मोक्षदा ॥

प्रत्यग्रा नववयस्का । त्रिसमृद्धा शीलक्षीरप्रसवगुणयुक्ता । लवणादितृणाद

कस्तृप्तेति सर्वदा लवणादिषु तुष्टत्यर्थ ।

इति सवणशृङ्गीदानविधि ।

आदित्यपुराणे ।

कृष्णा गा ददते यस्तु पट्टच्छन्नां स्वलङ्कृताम ।
घण्टामालाकुलां कृत्वा पुष्पैश्चैव परिस्कृताम् ॥
विधिवच्च द्विजातिभ्यो यमलोकं न पश्यति ।

आयु रोग्यमैश्वर्यं दाता कामाश्च मानसान् ॥
श्वेता गा ददते यस्तु दिव्या रत्नरलङ्कताम ।
घण्टामालाकुला कृ वा पुष्पैश्चैवाप्यलङ्कताम ॥
मुखे धूप प्रदातव्या घतेन स्य च पूरयेत् ।
सुवणशृङ्गाभरणा तथा रौप्यखुरा शुभा ॥
पट्टच्छन्ना शुभा चैव दातव्या ध्यानयोगिने ।
यस्तु दद्याच्च गा श्वेता तस्य पुण्यफल शृणु ॥
जन्मप्रभृति यत् पाप मातृक पैतृक च यत् ।
कुलोद्भतस्याहस्तस्य तत्क्षणान्व नश्यति ॥
गा ददानीह इत्येव वाचा पूयेत सर्वश ।
पिता पतामहश्चैव तथव प्र तामह ॥
नरकस्था प्रमुच्यन्ते सामलोक व्रजन्ति ते ।
गौरीं चैव प्रयच्छेत् तु यस्तु गा वै नर शुचि ॥
अहोरात्रोषितश्चैव कृतशौचो नर सदा ।
सुवणशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम ॥
घण्टामालाकुला चैव गन्धपुष्पैरलङ्कताम ।
कुतप वास्तरेत् प्राज्ञा मुखे धूप प्रदापयेत् ॥
भक्षभोज्यान्नपानेन ब्राह्मणान भोजयेच्छुभान् ।
गा ददानीह इत्यव वाचा पूयेत सवश ॥
मातृक पैतृक चैव यच्चान्यद्दुष्कृत भवेत् ।
पाप च तस्य तत् सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम ॥
वषकोटिसहस्र तु पुमान् स दिवि मोदते ।
दासीदासैरलङ्कारैस्तूयते सर्वजन्तुभि ॥
अरागश्चैव जायेत तेजस्वी च भवन्नर ।

नीलवर्णा च गां दद्याद्दोग्ध्रीं शीलगुणान्विताम् ॥
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
पट्टच्छन्नां शुभां सौम्यां घण्टादानैरलङ्कृताम् ॥
पञ्चरङ्गेण सूत्रेण गणवष्टनशोभिताम् ।
रुद्रस्य प्रमुखे देया विष्णोश्च ब्रह्मणश्च ह ॥
।। ददानीह इत्येव वाचं पूयते सर्वेश ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामह ॥
नरकस्थ प्रमुच्यन्ते नीलां गां ददते तु य ।
वर्षकोटिसहस्राणि लोके तिष्ठति वरुणे ॥
दधिक्षीरवहा नद्यो वत्तन्त सर्वत सदा ।
घ शै प्रदद्य ते नवनीतस्य पर्वता ॥
क्री भोगा बहुधना दुर्भक्ष्य च न पश्यति ।
ति मा ग दानवि ध

महाभारते ।

र म नव सा कपिल धनु द त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसम्पन्ना ब्रह्मलोक महीयते ॥

समानवत्सां मा गा त्साम ।

रोहिणीं तुल्यव सां च धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसंवीतामिन्द्रलोके महीयते ॥
समानवत्सां शाबलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसंवीता सोमलोके महीयते ॥

श्वेता कवरा

समानवत्सां कृष्णां तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसंवीतामग्निलोके महीयते ॥

वातरेणुसुवर्णा तु सवत्सा कामदोहिनीम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता वायुलोके महीयते ॥
समानवत्सा धूम्रा तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसंयुक्ता यमलोके महीयते ॥
अघ्न्या हेमसवर्णां तु सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता वारुण* लोकमश्नुते ॥
अघ्न्या गा । कामदोहनाम अनायासदोह्याम

हिरण्यवर्णा पिङ्गाक्षीं सवत्सा कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता कौवेर लोकमाप्नुयात् ॥
पलालधूमवर्णां तु सवत्सा कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता पितृलोके महीयते ॥
सवत्सा पीवरीं दत्त्वा शितकण्ठीमलङ्कृताम् ।
वैश्वदेवमसंबाधं स्थानं श्रेष्ठं प्रपद्यते ॥
शितकण्ठीं कृष्णगलाम्

समानवत्सा गौरीं तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसंवीता वसूनां लोकमश्नुते ॥
सव्रत सुखदोह्या

पाण्डुकम्बलवर्णां तु सवत्सा कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीता साध्याना लोकमश्नुते ॥
वत्सोपपन्नां नीलाङ्गीं सर्वरत्नसमन्विताम् ।
गन्धर्वाप्सरसा लोकान् दत्त्वा प्राप्नोति मानव ॥
गोप्रदानरता याति भित्त्वा जलदसञ्चयान् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥

कौबेरमिति क्वचित् पाठ ।

त चारुवेषा सुश्रोण्य सहस्र वरयोषित ।
रमयन्ति नरश्रेष्ठ गोप्रदानरत नरम् ॥

इति समानवत्सगोदानविधि

आदित्यपुराणे ।

कपिला ये प्रयच्छन्ति चेलच्छन्ना स्वलङ्कृताम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
श्वेतवस्त्रपरिच्छन्ना घण्टास्वनरवैयुताम् ।

घण्टास्वनरव घण्टाशब्दकोलाहल

सहस्र यो गवा दत्त्वा कपिला चापि सुव्रत ।
सममेव पुरा प्राह ब्रह्मा ब्रह्मविदा वर ॥
यावन्ति रोमकूपाणि कपिलाङ्गे भवन्ति हि ।
तावत्कोटिसहस्राणि वर्षाणा दिवि मोदते ॥
रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहना धेनु वस्त्रच्छन्नामलङ्कृताम् ॥
दत्त्वा द्विजेन्द्राय नर स्वर्गलोके महीयते ।
दशधेनुप्रदानेन तुल्यैका कपिला मता ॥

याज्ञवल्क्य ।

हेमशृङ्गी शफै रौप्यै सुशीला वस्त्रसयुता ।
सकांस्यपात्रा दातव्या क्षीरिणी गौ सदक्षिणा ॥
दाताऽस्या स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसमितान् ।
कपिला चेत् तारयति भूयस्त्वासप्तम कुलम् ॥

व्यास ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा वस्त्रकांस्योपदोहनाम ।
सवत्सा कपिला दत्त्वा वशान् सप्त समुद्धरेत् ॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्सायाः भवन्ति हि ।
सुरभीलोकमासाद्य रमते तावतीः समाः ॥

लोकोत्तरे ।

घण्टाचामरसंयुक्ता किङ्किणीजालमण्डिता ।
दिव्यवस्त्रसमायुक्ता हेमरूपणभूषिता ॥
पयस्विनी सुशीला च तरुणी वत्सकान्विता ।
कपिलैवं प्रदातव्या शिवस्याग्रे विधानतः ॥

दानमन्त्रस्तु मत्स्यपुराणे ।

कपिले सर्वभूतानां पूजनीय ऽसि रोहिणि ।
तीर्थदेवमयी यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

इति कपिलादानविधिः ।

कूर्मपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुराः पञ्चपलान्विताः ।
पञ्चाशत्पलिकं ताम्रं कांस्यं चैतावदेव तु ॥
वस्त्रं तु त्रिगुणं धेन्वा दक्षिणा च चतुर्गुणा ।
एतैरलङ्कृतां धेनुं घण्टाभरणभूषिताम् ॥
कपिलां विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ।
द्विगुणोपस्करोपेता महती कपिला स्मृता ॥
दत्त्वा सा विप्रमुख्याय स्वर्गमोक्षफलप्रदा ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मुच्यते दशसंयुतात् ॥
यान् यान् प्रार्थयते कामांस्तांस्तान् प्राप्नोति मानवः ।
अन्ते स्वर्गापवर्गौ च फलमाप्नोत्यसंशयः ॥

इति कपिलादानविधिः ।

अथ देवतोद्देशेन गोदानम् । लिङ्गपुराणे ।

देवदक्षिणदिग्भागे धेनुं कार्या उदङ्मुखी ॥
प्राङ्मुखं वत्सकं कृत्वा ब्राह्मणं च उदङ्मुखम् ।
प्राङ्मुखो यजमानस्तु पूजयेद्ब्राह्मणं ततः ।
कोऽदादिति च मन्त्रेण गृह्णीयाद्ब्राह्मणः स्वयम् ॥

तथाऽत्र मन्त्र वर

एवं विधानतो दत्त्वा याति दाता शिवालयम् ।
तत्र भुक्त्वाक्षयान् भोगानन्ते प्राप्नोति शाश्वतम् ॥

देवीपुराणे ।

नीलां वा बभ्रुं वा श्वेतां पाटलां कपिलामपि ।
सदुग्धां वत्सलां चैव सुखदोह्यां सुगां नृप ॥
आदाय विविधैर्द्रव्यैः पूजयेच्छुभपङ्कजैः ।
धूपं तु पञ्चनिर्यासं तुरुष्कागुरुचन्दनम् ॥
दत्त्वा तु मन्त्रपूर्वं तु नैवेद्यमुपकल्पयेत् ।
पायसं घृतसंयुक्तं क्षामयेत्र मया तु ताम् ॥
ब्राह्मणाय शिवभक्ताय सवत्सां गां निवेदयेत् ।
सहेमवस्त्रकांस्यं च महापुण्यमवाप्नुयात् ॥
यावन् तद्रोमसंख्यानं तावद्दिव्यं पुरं वसेत् ।
इहैव गतपापोऽसौ जायते नृपसत्तम ॥

विष्णुधर्मे । मान्धातोवाच ।

ब्रह्मन् प्रीणनार्थाय केशवस्य शिवस्य च ।
यानि दानानि देयानि तान्याचक्ष्व द्विजोत्तम ॥
येन चैव विधानेन दानं पुंसः सुखावहम् ।
ऐहिकामुष्मिकानि च करोति न विहन्यते ॥

वसिष्ठ उवाच ।

गोदानमादौ वक्ष्यामि प्रत्यक्षक्रमयोगतः ।
येन चैव विधानेन धेनुं नाधिकविस्तरम् ॥
पुण्यं दिनमथासाद्य स्नात्वाऽऽतर्प्य पितॄंस्तथा ।
कृतोपवासः सम्प्राश्य पञ्चगव्यं नरेश्वर ॥
घतक्षीराभिषेकं च कृत्वा विष्णोः शिवस्य च ।
तमभ्यर्च्य यथान्यायं पुष्पादिभिरनुक्रमात् ॥
उदङ्मुखीं प्राङ्मुखीं वा गृष्टिं कृत्वा पयस्विनीम् ।

यष्टिं　समलङ्कृतां

सपुत्रां वस्त्रसंवीतां सितयज्ञोपवीतिनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां सुवर्णोपरिसंस्थिताम् ॥
शक्तितो दक्षिणायुक्तां ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः ॥
गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसाम्यहम् ।
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा धेनुं द्विजवरं च तम् ॥
इमां नः प्रतिगृह्णीष्व धेनुर्दत्ता मया तव ।
स मे पापापनोदाय गोविन्दः प्रीयतामिति ॥

वह्निपुराणे तु अयमधिको मन्त्रः ।

या धेनुः काश्यपस्यासीदत्रेर्वा गौतमस्य च ।
साभिकामफला देवि इह लोके परत्र च ॥
एवमुच्चार्य तं विप्रं गोविन्दं नृप कल्पयेत् ।
अनुव्रजेत् तु गच्छन्तं पदान्यष्टौ नराधिप ॥
अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।
सर्वकामसमृद्धात्मा विष्णुलोकं स गच्छति ॥

सप्तावरान् सप्तपरान्नाम्नि चैव मानव ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मोचयत्यवनीपते ॥
पदे पदेऽश्वमेधस्य गोसवस्य च मानव ।
फलमाप्नोति राजेन्द्र इत्यायैव जगौ हरिः ॥
सर्वकामदुघा सम्यक सर्वकालेषु पार्थिव ।
भवत्यथो पापहरा यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
सर्वेषामेव पापानां कृतानामविजानता ।
प्रायश्चित्तमिदं प्राक्मनुतापोपबृंहितम् ॥
सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।
हाटकक्षितिगौरीणां* सप्तजन्मानुगं फलम् ॥
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चान्यैश्च मानवैः ।
लोकाः कामदुघाः प्राप्ता दत्त्वैतद्विधिना नृप ॥
गोभ्योऽधिकं जगति नापरमस्ति किञ्च
दानं पवित्रमिति शास्त्रविदो वदन्ति ।
तां सप्रदैः सुरसदश्च समीहमानै
र्देया सदैव विधिना द्विजपुङ्गवेभ्यः ।

इति दैवताख्यगोदानविधिः ।

अथ देवताभ्यो गोदानम् । स्कन्दपुराणे ।

शिवाय विष्णवे चापि यस्तु दद्यात् पयस्विनीम् ।
धेनुं स्नानोपहारार्थं स परं ब्रह्म गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

क्षीरों सूर्याय यो दद्यात् तरुणीं च पयस्विनीम् ।

---

* गौरीति गौः ।

तेन दत्तं भवेत् सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥

सारी सूयसुना धनुरत्यथ ।

स्नानाग्निकायमुद्दिश्य सुरूपां सुपयस्विनीम् ।
कुलीनां कपिलां दत्वा दत्तं भवति गोशतम् ॥
य एव गामलङ्कृत्य दद्यात् सूयाय मानवः ।
सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥

तथा ।

यो दद्यादुभयमुखीं सैारभेयीं दिवाकरे ।
सप्तद्वीपां महीं दत्त्वा यत् फलं तदवाप्नुयात् ॥
पादद्वयं शिरोर्द्धं च यदा स्यादेव निर्गतम् ।
तदा सा पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥

अथ वृषभैकादशीदानम् । शिवधर्मे ।

दश गावः स वृषभा वृषभैकादशी स्मृता ।
शिवाय विनिवेद्यैव विशुद्धेना तरात्मना ।
रुद्रैकादशतुल्यात्मा बलभोगादिभिर्गुणैः ।
शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते वशी ॥

भविष्यत्पुराणे ।

दश गावः स वृषभा वृषभैकादशी च ताम् ।
सूयाय विनिवद्येह यत् फलं लभते शृणु ॥
द्वादशादित्यतुल्यात्मा अणिमादिगुणैर्युतः ।
सैारादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते दिवि ॥

अथ वृषभाधिकगोशतदानम् । शिवधर्मोत्तरे ।

वृषभं गोशतं दद्याच्छिवायातीव शोभनम् ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्द्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसङ्ख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतरुद्रबलाग्रेण वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमथ गणाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकान्तिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञः सूर्यपरमः शुद्धस्वात्मनि संस्थितः ।
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति दवतागोदानविधिः ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्तां तु तर्पिते दत्त्वा वाससा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

---

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।

† मधवल्लोकमाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैव कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्यः प्रदेयाः ।
वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वः कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

श्वः कल्यमुपवेद्य प्रातः काले उपस्थानं कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैकां सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥

समतामेति वै गोभिः समसख्यः समव्रतः ।
एकोपगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टा त्यक्ता वृषवत्सा यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गर्भोऽमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक्क सम्प्रवाहाः पुण्यभावाः प्राजापत्याः सर्वमित्यर्थवन्दः ॥

गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वाशिषो मे ॥

शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि सम्प्रवृत्ताः ।
यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवत्ल्यः दिशध्वं मे गतिमिष्टां प्रपन्नाः ॥

या वै यूयं सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मनः एवोपपन्नाः संरक्षध्वं सौम्यरूपोग्ररूपाः ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्घं वदेद्धै गवा दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूयाच्छेषमर्घं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥
पूवमध या व पूर्वमित्यादिक्रम ।

गा ददानीति वक्तव्यमघ्र्यमुस्रा† वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चादनात् ॥
नाम सकीत्तयेत् तस्या यथासख्य यथोत्तरम ।
फल षट्त्रिशदष्टौ च सहस्राणि च विशति ॥
एवमेतान् गणान् वृद्धा गवादीना यथाक्रमम् ।
गे प्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

अघ्र्यम् अघाहम । उस्रावसु गाधनम । प्रदत प्रदद्त । ऊधस्य क्षीर तद्युक्ता ऊधस्या अष्टम क्रम गवि दत्ताया गच्छन्त्यामष्टम पदे ।

गोद शाली निभयश्चाघदाता नस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उपस्योढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्च न्द्रलोका ॥
गा वै द त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सवसेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वत्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्यादृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य य त्वा लोकानग्र्यान् वि दते नाविधिज्ञ ॥

वसुदाता द्रव्यदाता कामी काम्यफलवान् । उपस्योढा उपस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यथ काम्याष्टमी रोहिणीयुक्ताष्टमी । रस दध्यादिभि प्रस्रव क्षीर वेदव्रती वेदव्रतफलवान् गवा यज्वा गोप्रदाता ।

गवा लोक इति क्वचित पाठ ।

† तिस्रायति प्र न पु पाठ ।

उस्रति गा ।

§ समस्तानामतिक्रम इति न प्र पु पाठ

कामान् सर्वान पार्थिवानेकसस्थान यो वै दद्यात् कामदुग्धां च धेनुम् ।
सम्यक ता स्युह्व्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्तमायशस्य प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशा ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्यय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रक-पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगादानविधि ।

अथाह वृद्धगौतम ।

धेनु पयस्विनीं दद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्या तु ता दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् काय समिदाज्यचरु कट ॥

पूर्ववदिति कृष्णवृषभदानवदित्यथ

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाकुलोयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म त्रणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनो-सव ॥

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कत्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनु पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टा म न्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये स न्तु गावो मे स न्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम ।
तनद यत्नत कुयादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पूववत सवणशृङ्गिकाविधिना

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रो रहित ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्तु गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

---

* तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्याः प्रमुच्यन्ते केषां वासस्तु सन्ततम् ।
केषां तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुर्वै सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैश्च* मकरैर्वज्रकसरीसृयुतैः ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमानाः सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्दृश्यते सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति ख्यातः भतः शिरस इति ख्याता जभन्तद ।
† कार्मिका इति न प पु पाठः ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्य त्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणश्च परिभाषायां व्याख्यातानि उडुपं चट्टनौका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्रः ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

दानमन्त्रः ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
स ाह्लादानम प्राति ये दिव्या ये च मनुषा ॥
रोगी तु रोगनिमुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक स याति विष्णो पदमप्रमेयम् ॥

इति वतरणीधनु ानविाध

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना या गा च दद्यादुभयतोमुखीम ।
यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्वा बिप्रे वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥
समुद्धत्य नरस्तिष्ठन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रामतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्य ।

सव सगेमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम ।
दत्त्वा स्वगमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

पवण विधिना हमशृङ्गी शफ राप्यरित्यादिना प्रत्यक्षधनक्तन ।

विष्णु ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवणा विप्राय
त्वा पृथिवीदानफलमाप्नाति ।

स्कन्दपुराण इात न म पुस्तक नापलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधानः समाहितः ॥

महाभारते ।

यावद्वत्सप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गां ददाति यः ॥

देवलः ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृतिः ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भूः सचराचरा ॥
अलङ्कृत्याकविजिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमां पुरुषः स्वर्गे वसत्यमरपूजितः ।
गावत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहनां राजन् सवत्सां द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमानां यो दद्याद्धेनुं द्रविणसंयुताम् ।

द्रविणमत्र दक्षिणारूपं तच्च भूरिदक्षिणा इत्यत्राभिधानादनल्पं ज्ञेयम् ।

यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्वै पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमानां यो दद्याद्धेनुं द्रविणसंयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमिः सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सङ्ख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेच्चेप्सितकामदा ।
गोलोक सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च त च द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्त्र नलिनाभनत्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्ता खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्ण रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छ ब्राह्मणस्य करे न्यसत् ।
उदक च करे द त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैयाति पितृभिर्विष्णवाख्य पदमव्ययम ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्ना भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
निन्दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्माभिदूषक ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्ध्यति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम ।

---

* नम्रा इति क्वचित् पाठ

तद्दिने पायसाहार पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति ।
तस्याप्यर्धं शत वाऽथ पञ्चाशञ्च ततोऽर्धकम् ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्य वित्तशाठ्यविवर्जितम ।
इमा गृहाणोभयमुखीं भवाँस्त्राता ममास्तु वै ॥
मम वशविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव ।
इरावती धेनुमती च जप्त्वा देवस्योनात् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वा धेनुं कुटुम्बार्थे विशेषत ।
स्वस्ति भवतु ते नित्य रुद्रमातर्नमो नम ॥
द्यौस्ते प्रतिददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि ।
क इद कस्माद्ददेति जपेन्मन्त्र वसुन्धरे ॥
विसृजेद्ब्राह्मण देवि गा च तस्य गृह नयेत् ।

(उभयशिरसं दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवनः ।

तस्या प्रदानकाला । प्रसवकालो नान्य काल प्रतीक्षते । व्यतीपात-विषुवायनषडशीतिमुखविष्णुपदीग्रहणान्ता. सर्व एव पुण्यकाला । तदैव यत्र चार्धप्रसूताया तत्र स्नातो ब्राह्मण ब्रूयात् । श्रुतशीलसत्यशौचवृत्तजातिक्रियाद्यैर्गुणैरुपेतं च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात् । अहमतीवार्त्तो भीतो* ऽस्मादगाधादपारात् ससारार्णवात् समुत्तारयामि दशावरान् दशपराना-त्मान च । स्वामिन् भवन्त दानपात्रमासाद्य । स चानुग्रहबुद्ध्या नार्थ-लिप्सया गृह्णीत । दाता च तामनुमन्त्रयेत् । त्व महीमवनि विश्वधेनु । क इदं कस्माद इति गृहीताया दक्षिणेन पाणिना वत्समाकर्षयेत् । गर्भे तु सन्वेषामवेदमिति जपेत् । निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पितॄन् नदी पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन् नागानोषधीस्तर्पयस्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषा मन्त्र-

* अहमतीवार्त्ताऽतीत इति न प्र पु पाठ ।

पदानि भवन्ति। ये देवासो दिव्येकादशस्था । उशन्तस्त्वा निधीमहि । इम मे गङ्गे यमुने सरस्वति । अद्भिः सुतोमतिभिश्च । नोहिते वनस्पते शतवत्सो विरोह समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यादहिरिव भोगैः पर्येति बाहुम् । मधुवाता ऋतायत इति मन्त्राः । तदनु पार्थिवीभिः पृथिवीं तर्पयेद्दलैर्द्यावापृथिवी पूर्वचित्तः ये मही द्यौः पृथिवी च न उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते गौरीर्मिमाय सलिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्याज्याहुतीर्जुहोति । ब्राह्मणान् भोजयेत् स्वस्त्ययनं वाचयीत । अथास्य कर्मणो व्युष्टिमुदाहरन्ति । अभक्ष्यभक्ष्यमपेयपायिनं ब्रह्मघ्नं पितृघ्नं सद्य एव पुनाति । उपाध्यायिनीं सुतां मित्रभार्यां मातरं मातृष्वसारं मातुलानीं भगिनीं भागिनेयीं शिष्यजायां धात्रीमन्यामप्यगम्यां गत्वोभयशिरसं सपरिकरां ब्राह्मणाय दद्यात् । परिकरोऽस्याः सुवर्णं रूप्यं रत्नादि क्षेत्राणि ग्रामादि वा धान्यानि वस्त्राणि लवणाद्याश्चन्दनाद्या गन्धाः शतं गवां तदर्धमर्धं वा सर्वस्वं वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये ।

इत्युभयतोमुखीदानविधिः ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उत्पाद्य सस्यानि तृणं चरन्ति तदेव भूयः सकलं वहन्ति ।
न भारखिन्नाः प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोकः ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभं धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवर्णं चतुष्पादं सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्मं स धर्मेण विधृताः प्रजाः ।
प्रजा धरत्यथ भूमौ धर्ममूर्त्तिर्वृषो यतः ॥
अतो वृषभदानेन दत्तं स्यात् सचराचरम् ।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसङ्ख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतरुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशेषाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञः सूर्यपरमः शुद्धस्त्वात्मनि संस्थितः ।
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति देवतागोदानविधिः ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
दत्त्वा तु तर्पिते दत्त्वा वाससा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।

† सूर्यवद्दीप्तिमाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा सोपचारास्त्र्यह दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व.कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेद्य' प्रात काल उपस्थान कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रद.ने ॥

समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकात्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टो त्यक्तो वृषवत्सो यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवाद ॥
ग.वो ममैन प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्या स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशध्व मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना संरक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

एवं तस्याग्रे पूर्वमर्धं प्रदेद्वै गवां दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूया*च्छेषमर्धं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञः ॥

'पूर्वमर्धं' या वै पूर्वामित्यादिकम ।

गां ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुस्रा†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम संकीर्त्तयेत् तस्या यथासंख्य यथोत्तरम् ।
फल षट्त्रिंशदष्टौ च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् दृष्ट्वा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

'अर्घ्यम्' अर्घार्हम । 'उस्रावसु गोधनम । 'प्रदत' प्रदद्दत । 'ऊधस्य' क्षीर तद्युक्ता ऊधस्या । 'अष्टमे क्रमे' गवि दत्ताया गच्छन्त्यामष्टमे पदे ।

गोद शाली निर्भयश्चार्घदाता नस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उषस्योढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका ॥
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैकां सवसेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्त्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ ॥

'वसुदाता' द्रव्यदाता । 'कामी' काम्यफलवान् । 'उषस्योढा' उषस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ । 'काम्याष्टमी' रोहिणीयुक्ताष्टमी । 'रसै' दध्यादिभि 'प्रस्रवै' क्षीरै । 'वेदव्रती' वेदव्रतफलवान् । 'गवा यज्वा' गोप्रदाता ।

---

* गवा लोक इति क्वचित पाठ ।

† प्रतिज्ञायेति प्र न पु पाठ ।

‡ उस्रेति गौ ।

§ समस्तानामतिक्रमे इति न प्र पु पाठ ।

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसंस्थान् यो वै दद्यात् कामदुग्धां च धेनुम् ।
सम्यक् ता स्युर्हव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्षमायशस्यं प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशान्ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्यय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगोदानविधि ।

अथाह वृद्धगौतमः ।

धेनु पयस्विनीं दद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्यां तु तां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् कार्य समिदाज्यचरूत्कट ॥

'पूर्ववदिति' कृष्णवृषभदानवदित्यर्थ ।

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाङ्गुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय मन्त्रेणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकंसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनोत्सव ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्त्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनुं पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रेणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम् ।
तेनेदं यत्नत कुर्यादसृग्दरगदार्दित. ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यासः ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

'पूर्ववत' सुवर्णशृङ्गिकाविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक् तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

'अरुक' रोगरहित ।

अथ दानमन्त्रः ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तु गा ददाम्येता तुभ्यं वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

* तप्ता इति क्वचित पाठ. ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्याः प्रमुच्यन्ते केशा वासस्तु सन्ततम् ।
केशा तथाऽनुकूला सा पतद्भिस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुला भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैश्च* मकरैर्वज्रकर्त्तरीसंयुतैः ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमाना सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्द्रष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अम्बसभूत शिरस इति ख्याता जभेन्दुद. ।
† कामिका इति न प्र पु पाठ ।

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम ।
तनद् यत्नत कुर्यादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पूर्ववत सवर्णशृङ्गिकाविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रोगरहित ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तु गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्याः प्रमुच्यन्ते केशा वासस्तु सन्ततम् ।
केशा तथाऽनुकूला सा पतद्भिस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुर्वै सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैश्च* मकरैर्वज्रकच्छपीसंयुतैः ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमानाः सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्द्रष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति कुम्भीरभेदः शिशुक इति ख्याता जन्तुः ।
† कार्मिका इति ग. घ. पाठः ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्य पात्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्वीत लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयेद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणश्च पा भाषाया व्याख्यातानि उडुप चद्रनाका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं सगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्रः ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्रः ।

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

अनुव्रजनमन्त्रः ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
स ह्लादानमप्राति ये दिव्या ये च मनुषा ॥
रोगी तु रोगनिमुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणाति भक्त्या पठतीह सम्यक स याति विष्णो पदमप्रमेयम् ॥

इति व्रत गोधनदानविधि

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना या गा च दद्यादुभयतोमुखीम ।
यथोक्तन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्गा विप्र वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥
समुद्धृत्य नरस्तिष्ठन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रामतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्य ।

सव सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम ।
दत्त्वा स्वगमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

पवण विधिना हमशृङ्गी शफ राप्यरित्यादिना प्रत्यक्षधनकेन ।

विष्णु ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवणा विप्राय त्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

स्कन्दपुराण इत न प्र पुस्तक नोपलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधान समाहित ॥

महाभारते ।

यावद्वर्धप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गा ददाति य ॥

देवल ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृति ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भू सचराचरा ॥
अलङ्कृत्याकविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाद्ध्या कन्यसा मता ॥
द वेमा पुरुष स्वर्गे वसत्यमरपूजित ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्यापदोहना राजन् सवत्सा द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।

द्रविणमत्र दक्षिणा रूप तच्च गर्भ दक्षिणा इत्यभिधानादनल्प द म्

यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्वै पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमि सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेद्वेप्सितकामदा ।
गोलोक सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च त च द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्त्र नलिनाभनत्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्ता खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्ण रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छ ब्राह्मणस्य करे न्यसत् ।
उदक च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्णवाख्य पदमव्ययम ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्नो भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
निन्दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्माभिदूषक ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्ध्यति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम ।

---

* भग्ना इति क्वचित् पाठ

तद्दिने पायसाहारं पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति ।
तस्याप्यर्धं शतं वाऽथ पञ्चाशच्च ततोऽधकम ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्यं वित्तशाठ्यविवर्जितम ।
इमा गृहाणोभयमुखीं भवान्त्राता ममास्तु वै ॥
मम वंशविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव ।
इरावती धेनुमती च जप्त्वा देवस्येनान् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वां धेनुं कुटुम्बार्थे विशेषतः ।
स्वस्ति भवतु ते नित्यं रुद्रमातर्नमो नमः ॥
द्यौस्ते प्रतिददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि ।
क इदं कस्मादिति जपेन्मन्त्रं वसुन्धरे ॥
विसृजेद्ब्राह्मणं देवि गां च तस्य गृहं नयेत् ।

(उभयशिरसं दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवनः ।

तस्याः प्रदानकालाः । प्रसवकालान्नान्यं कालं प्रतीक्षते । व्यतीपात विषुवायनषडशीतिमुखविष्णुपदग्रहणान्ताः सर्व एव पुण्यकालाः । तदैव यत्र चार्धप्रसूतायां तत्र स्नातो ब्राह्मणं ब्रूयात् । श्रुतशीलं यशश्चवृत्तजातिक्रियाद्यगुणैरुपेतं च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात् । अहमतीवार्त्तो भीतो* ऽस्मादगाधादपारात् संसारार्णवात् समुत्तारयामि दशावरान् दशपराना त्मानं च । स्वामिन् भवन्तं दानपात्रमासाद्य । स चानुग्रहबुद्ध्या नार्थे लिं मया गृहीतं । दाता च तामनुमन्त्रयेत् । त्वं महीमवनिं विश्वधेनुं । क इदं कस्मा इति गृहीतायां दक्षिणेन पाणिना वत्सं समाकर्षयेत् । गर्भं तु सर्वेषामवेदमिति जपेत् । निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पितॄन् नदीः पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन नागानोषधीस्तर्पयस्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषां मन्त्र

* अहमतीवार्त्तोऽतीतं इति न प्र प पाठः ।

पदानि भवन्ति। ये दवासो दिव्येकादशस्था । उशन्तस्त्वा निधीमहि । इम मे गङ्गे यमुन सरस्वति । अद्भिभि मुतोमतिभिश्च । नाहिते वनस्पते शत वत्सा विरोह समुद्रज्येष्ठा सलिलस्य मध्यादहिरिव भोगै पर्येति राहुम । मधुवाता ऋतायत इति मन्त्रा । तदनु पार्थिवाभि पृथिवीं तपये इलैद्यावापृथिवी पूर्वचित्त य महो द्यौ पृथिवो च न उर्वे पृथ्वी बहुले दूरे अन्त गौरीमिमाय सलिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्याऽऽहुतीर्जुहाति । ब्राह्मणान् भोजयेत् स्वस्त्ययन वाचयीत । अथास्य कर्मणो व्युष्टिमुदाहरन्ति । अभक्ष्यभक्ष्यमपेयपायिन ब्रह्मघ्न पितृघ्न सद्य एव पुनाति । उपाध्यायिनीं सुता मित्रभार्या मातर मातृ स्वसार मातुलानीं भगिनीं भागिनेयीं शिष्यजाया धात्रीमन्यामप्यगम्या गत्वोभयशिरस सपरिकरा ब्राह्मणाय दद्यात् । परिकरोऽस्या सुवण रूप्य रत्नादि क्षेत्राणि ग्रामादि वा धान्यानि वस्त्राणि लवणाद्याश्च दनाद्या ग धा शत गवा तदधमर्ध वा सर्वस्व वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये ।

इत्युभयतामखोदानविधि ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उत्पाद्य सस्यानि तृण चरन्ति तदेव भूय सकल वहन्ति ।
न भारखिन्ना प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोक ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभ धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवण चतुष्पाद सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्म स धर्मेण विधृता प्रजा ।
प्रजा धरत्यय भूमौ धर्ममूर्त्तिर्वृषो यत ॥
अतो वृषभदानेन दत्त स्यात् सचराचरम् ।

कृत्वा त पार्श्वतस्तत्र छत्रोपानहकम्बलम् ॥
वृष सपूज्य पुष्पाद्यैर्वित्तशाठ्याहते नर ।
श्रद्धया चैव यो दद्यात् त न मुञ्चति धर्मराट ॥
सर्वसस्यै सुखैश्चैव दातार योजयत्यसौ ।

आदित्यपुराण ।

या वै ददात्यनड्वाह सुशील साधुवाहिनम ।
उभयो पार्श्वयार्द त्वा छत्रापानहकम्बल्म ॥
शीलवेदाङ्गसम्पन्ने हृष्टे शिष्टे द्विजे नर ।
पु ये च ज मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ॥
दत्त्वा तस्य अनड्वाह सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।
द वा तस्य अनड्वाह तस्मिन् स्थाने महामुने ॥
क्षुत्पिपासार्दितस्यापि अग्रत प्रतिपद्यते ।
द वा प्रजापतेर्लोकान् विशोक प्रतिपद्यते-इति ॥

कराठ प्रलम्बगलकम्बलम ।

तथा ।

अनड्वाह ब्राह्मणायाऽथ धुर्य दत्त्वा युवान बलिन विनीतम ।
हलस्य वोढारमन तवीर्य प्राप्नोति लाकान् दशधेनुदस्य ॥

स्कन्दपुराणे ।

निवेद्य सद्गुणोपेतमनड्वाह शिवाश्रये ।
दशधेनुप्रदानस्य फल शोभनमाप्नुयात् ॥

बृहस्पति ।

वेदव्रती स्यादृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।

देवल ।

वृषयुग्म वृष वाऽपि दत्त्वा गच्छेत् सुरालयम् ।

भुङ्क्ते मन्वन्तर भोगान द्विगुणान युग्मलाङ्गली ॥
अनड्वाहौ तु यो दद्यादद्विजे सीरेण सयुतौ ।
अलङ्कृत्य यथाशक्त्या सुबाहौ शुभलक्षणौ ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वकामसमन्वित ।
वर्षाणि वसति स्वर्गे रोमसंख्याप्रमाणत ॥
यो ददाति बलीवर्दमुक्तेन विधिना शुभम ।
अव्यङ्ग गोप्रदानाच्च भुङ्क्ते दशगुण फलम् ॥

महाभारते ।

युवानमिन्द्रियोपेत शतेन सह यूथपम् ।
गवेन्द्र ब्राह्मणेन्द्राय भूरिशृङ्गमलङ्कृतम् ॥
ऋषभ ये प्रयच्छन्ति श्रोत्रियाय परन्तप ।
ऐश्वर्याण्यभिजाय ते जायमानेष्वत पुन ॥

शतन स्त्रीगवीनामिति शेष भरिशृङ्ग सवर्णशृङ्गम ।

यम ।

दान्त धुरन्धुर दत्त्वा छत्रोपानहसयुतम् ।
दशधेनुप्रदानाच्च यत् फल तत् समश्नते ॥

भविष्योत्तरे । युधिष्ठिर उवाच ।

युष्मद्वाक्यामृतमिद श्रृण्वतोऽह जनार्दन ।
न तृप्तिमधिगच्छामि जात कौतूहल हि मे ॥
गोपति किल गोविन्दस्त्रिषुलोकेषु विश्रुत ।
गोवृषस्य प्रदानेन त्रैलोक्यमभिनन्दति ॥
तन्मे वृषभदानस्य फल वै कथयाच्युत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

वृषदानफल दिव्य श्रृणुष्व कथयामि ते ।

पवित्रं पावनं चैव सर्वदानोत्तमं तथा ॥
दशधेनुसमोऽनड्वानेकश्चैव धुरन्धरः ।
दशधेनुप्रदानाद्धि वृष एको विशिष्यते ॥
वृषभश्चापि पुष्टाङ्गो ह्यरोगः पाण्डुनन्दन ।
युवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ॥
धुरन्धरः स्थापयति एक एव कुलं महत् ।
त्राता भवति संसारे नात्र कार्या विचारणा ॥
अलङ्कृत्य वृषं शान्तं पुण्येऽह्नि समुपस्थिते ।
रौप्यलाङ्गूलसंयुक्तं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
मन्त्रेणानेन राजेन्द्र तं शृणुष्व वदामि ते ।
धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ॥
अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ।
दत्त्वैवं दक्षिणायुक्तं प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
सप्तजन्मकृतं पापं वाङ्मनःकायकर्मणा ।
तत्सर्वं विलयं याति गोदानसुकृतेन वै ॥
यानं वृषभसंयुक्तं दीप्यमानं सुशोभितम् ।
आरुह्य कामगं दिव्यं स्वर्लोकमधिरोहति ॥
यावन्ति तस्य रोमाणि गोवृषस्य महीपते ।
तावद्वर्षसहस्राणि गवां लोके महीयते ॥
गोलोकादवतीर्णस्तु इह लोके द्विजायते* ।
सत्रयाजी महातेजाः सर्वब्राह्मणपूजितः ॥

आजस्विनं भरसहं दृढकन्धरं च यच्छन्ति ये वृषमशेषगुणोपप-

---

* — क्वचित् कल्पित पाठः ।

दत्तेन यद्भवति गोदशकेन पुण्य सत्य भवन्ति भुवि तत्फलभागिनस्ते ॥

इति वृषदानविधि ।

सनत्कुमार उवाच ।

हिरण्यवृषदान च कथयामि समासत ।
वृषरूप हिरण्येन सहस्रेणाऽथ कारयेत् ॥
तदर्धेनाऽथ वा धीमास्तदर्धार्धेन वा पुन ।
अष्टोत्तरशतेनापि वृषभ धर्मरूपिणम ॥

अत्र त पात्रपरिमाणविशेषस्य हिरण्यस्य सहस्रादिसख्यया व्यवच्छेद कर्त न शक्यत इति पलप्रकान्तनिष्कशब्दनाकाङ्क्षा परणीया । लिङ्गपराणात्तदानेष निष्करेव व्यवहारदर्शनाच्च ।

ललाटे कारयेत् पुण्ड्रमर्धचन्द्र कलाकृतिम ।
स्फटिकेन तु कर्त्तव्या खुराश्च रजतेन च ॥

पुण्ड्र तिलक स्फाटिकम । खुरा रजतेन विधेया ।

ग्रीवा तु पद्मरागेण ककुद्गोमेदकेन च ।
ग्रीवाया घण्टावलय रत्नचित्र तु कारयेत् ॥
वृषाङ्क कारयेत् तत्र किङ्किणीकृतपन्नगम ।
पूर्वोक्तदेशकाले च वेदिकोपरिमण्डले ॥

वृषाङ्को महेश्वर ।

तन्मूर्त्तिलक्षणमाह विश्वकर्मा ।

त्रिनेत्रस्तु चतुर्बाहुर्जटामण्डलमण्डित ।
शूलखट्वाङ्गवरदाभयपाणिर्महेश्वर —इति ॥

पूर्वोक्तदेशकाल इत्यत्र देशकालकुण्डमण्डपवेदिकादि लिङ्गपुराणोक्तं तुला-दानविहित वेदितव्यम

वृष च स्थापयेत् तत्र पश्चिमामुखमग्रत ।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसङ्ख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतरुद्रबलाप्येतो वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमक्षोभाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवत्प्रभः ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञः सूर्यपरमः शुद्धस्वात्मनि संस्थितः ।
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति देवतागोदानविधिः ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्यापदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्तां तु तर्पितां दत्त्वा वाससा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसंधारणं कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।
† सर्वदोषसमाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैव कपिला विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिक फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रा रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा सोपचारास्त्र्यह दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

श्व कल्यमपवद्य प्रात काल उपस्थान कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिव शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥

समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टा त्यक्ता वृषवत्सा यया सा तथा

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गर्भा अमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवन्द ॥

ग वो ममैन प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्या स्वर्गयानाय सन्तु ।
आह्वता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥

शेषोत्सर्ग कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशध्व मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥

या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमन्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना सरक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्धं प्रदेहि गवा दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूयाच्छेषमर्धं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥

पूर्वमध या व पूर्वमित्यादिक्रम ।

गा ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुक्त्वा† वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम सकीर्त्तयेत् तस्या यथासख्य यथोत्तरम् ।
फल षट्त्रिंशदष्टौ च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् बद्धा गवादीना यथाक्रमम् ।
गेप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

अर्घ्यम् अर्घाहम । उत्रावसु गाधनम । प्रहृत प्रहृत ऊधस्य क्षीर तद्युक्ता ऊधस्या अष्टम क्रम गवि दत्ताया गच्छन्त्यामष्टम पदे ।

गोद शाली निर्भयश्चार्घदाता नस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उधस्योढा भार नर्यश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका ॥
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सवसेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्त्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्यादृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ ॥

वसुदाता द्रव्यदाता कामी काम्यफलवान् । उधस्योढा उधस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ काम्याष्टमी रोहिणीयुक्ताष्टमी । रस दध्यादिभि प्रस्रव क्षीरै वेदव्रती वेदव्रतफलवान् गवा यज्वा गोप्रदाता ।

गवा लोक इति क्वचित पाठ ।
† तिस्रार्यति प्र न पु पाठ ।
उत्रति गा ।
§ समस्तानामतिक्रम इति न प्र पु पाठ

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसस्थान यो वै दद्यात् कामदुर्घां च धेनुम् ।
सम्यक ता स्युहव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्तमायशस्य प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुयात्राशा ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्यय सर्वलाकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगादानविधि ।

अथाह वृद्धगौतम ।

धेनु पयस्विनीं दद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम ।
सहिरण्या तु ता दद्याद्‌ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलालुपाय शा ताय धर्मज्ञाय विशषत ।
होमश्च पूर्ववत् काय समिदाज्यचरूत्कट ॥

पयर्वादीत कृष्णवृषभदानवदित्यथ

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाङ्गुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म त्रणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनो त्सव ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कत्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनु पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम् ।
तनद् यत्नत कुयादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पञ्चवन सवणशृङ्गिकाविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक् तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रोगरहित ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तु गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

---

* तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्याः प्रमुच्यन्ते केषा वासस्तु सन्ततम् ।
केषा तथाऽनुकूला सा पतद्भिस्तरतो वद ॥

माकण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुर्वै सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैश्च* मकरैर्वज्रकसरीसयुतैः ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमानाः सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति लानि गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्दृष्ट्व्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिकाः† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अम्बसभत शिरस इति ख्याता जभन्तद ।
† कामिका इति न प पु पाठः ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्यपात्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्धा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयेद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणश्च परिभाषायां व्याख्यातानि । 'उडुप' क्षुद्रनौका

इममुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्रः ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्रः ।

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

अनुव्रजनमन्त्रः ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
सर्वाह्लादानमाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषा ॥
रोगी तु रोगनिर्मुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक् स याति विष्णो. पदमप्रमेयम् ॥

इति वैतरणीधेनुदानविधि ।

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना यो गा च दद्यादुभयतोमुखीम् ।
यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्वा विप्रे वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥
समुद्धृत्य नरस्तिष्ठेन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रोमतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्यः ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

'पूर्वेण' 'विधिना' हेमशृङ्गी शफै रौप्यैरित्यादिना प्रत्यक्षधेनूक्तेन ।

विष्णुः ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवर्णा विप्राय
दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

---

* स्कन्दपुराणे इति न प्र पुस्तके नोपलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधान समाहित ॥

महाभारते ।

यावद्वर्धप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गां ददाति य ॥

देवलः ।

यावद्वत्सभुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृति ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भू सचराचरा ॥
अलङ्कृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमा पुरुष स्वर्गे वसत्यमरपूजित ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहना राजन् सवत्सा द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।
द्रविणमत्र दक्षिणारूप तच्च भूरिदक्षिणा इत्यग्रेऽभिधानादनल्प प्रदेयम ।
यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्वै पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनुं द्रविणसयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमि सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सङ्ख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितॄन् पितामहांश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा. कुल्या. दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेच्चेप्सितकामदा ।
गोलोकः सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च तं चन्द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्रं नलिनाभनेत्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्तां खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छं ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ।
उदकं च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्णवाख्य पदमव्ययम् ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्नो भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
निन्दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्माभिदूषक. ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्ध्यति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम ।

---

* मग्ना इति क्वचित् पाठ ।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमाने सार्वकामिकै ।
अनेकयानसङ्ख्यानैरसुरासुरपूजिते ॥
शतरुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापर ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशोकाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृष गोशत दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजै सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापर ।
गत्वादित्यपुर रम्य क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञ सूर्यपरम शुद्धस्वात्मनि सस्थित ।
सर्वग परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमाम् भवेत्* ॥

इति देवतागोदानविधि ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्ालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसवीता तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्र स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्र गोरसाशन ।
दत्तां तु तर्पिते दत्त्वा वाससा सवृते द्विजे ॥
सदक्षिणा महाभाग त्रिरात्र गोरसैस्तत ।
प्राणसन्धारण कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानव. ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित पाठ ।

† सूर्यवद्दीप्तिमाप्नुयादिति क्वचित पाठ ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा. सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व.कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेद्य' प्रात काल उपस्थान कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदा मे ॥

समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टो त्यक्तो वृषवत्सो यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवाद ॥
गावो ममैन प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्या स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशध्व मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना सरक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

इक्षुदण्डमया पादा राजतखुरमयुता ।
सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घृतस्तनी ॥
पुष्पकम्बलमयुक्ता शर्करामुखजिह्विका ।
दन्ता फलमयास्तस्या पृष्ठं ताम्रमयं शुभम् ॥
पुष्परोमा तु राजेन्द्र मुक्ताफलकृतेक्षणाम ।
सप्तव्रीहिसमयुक्ता चतुर्दिक्षु सदीपिकाम् ॥
सर्वोपस्करसंयुक्तां सर्वगन्धविभूषिताम ।
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् ॥
ब्राह्मणे वेदविदुषे श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
पुराणज्ञे विशेषेण साधुवृत्ताय धीमते ॥
तादृशाय प्रदातव्या रसधेनु कुटुम्बिने ।
दाता स्वर्गमवाप्नोति सर्वपापविवर्जित ॥
दाता वा ग्राहको वापि एकाह रसभोजन ।
सोमपान भवेत् तस्य सर्वमेव फल भवेत् ॥
दीयमाना तु पश्यन्ति तेऽपि यान्ति परा गतिम् ।
धेनु च पूजयित्वाऽग्रे गन्धधूपस्रगादिभि ॥
पूर्वोक्ता ये च मन्त्राश्च तानेव प्रयत स्मरेत् ।
एवमुच्चारयित्वा तु दीयते वै द्विजोत्तमे ॥
दश पूर्वान् परांश्चैव आत्मान चैकविंशकम् ।
नयेत परम स्थान यस्मान्नावर्तते पुन ॥
एषा ते कथिता राजन् रसधेनुरनुत्तमा ।
दद्यस्व च महाराज पुण्यश्लोकानवाप्नुहि ॥
य इद पठते नित्य शृणुयाद्वापि भक्तित ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यतां व्रजेत् ॥

इति स्कन्दपुराणोक्तो रसधेनुदानविधि ।

अथ शर्कराधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

तद्वच्च शर्कराधेनुं राजन् कुर्यात् यथार्थेन ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
धेनुं शर्करया राजन् सद्धा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सकः ॥
तदर्ध मध्यमा प्रोक्ता चतुर्थांशेन कन्यसा ।
तद्वत्सं प्रकुर्वीत चतुर्थांशेन मानव ॥
अथ वा धेनुतः कुर्यादष्टांशेन तु वत्सकम् ।
स्वशक्त्या कारयेद्धेनुं यथात्मानं न पीडयन् ॥
सर्वबीजानि संस्थाप्य चतुर्दिक्षु समन्ततः ।
सौवर्णमुखशृङ्गाणि मौक्तिकैर्नयनानि च ॥
गुडेन च मुखं कार्यं जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बलं पट्टसूत्रेण घण्टाभरणभूषिता* ॥
इक्षुपादा रौप्यखुरा नवनीतमयस्तनी ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा सितचामरभूषिता ॥
पञ्चरत्नसमायुक्ता दर्भरोमसमन्विता ।
कांस्योपदोहना सम्यग्गन्धपुष्पैः समन्विता ॥
ईदृग्विधानसंयुक्ता सर्वाङ्गरुचिरान्विता ।
गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
वेदवेदाङ्गविदुषे विशेषेणाग्निहोत्रिणे ॥
अनुसूयवे प्रदातव्या न मत्सरयुताय वै ।

* कण्ठाभरणभूषितेति पाठः पुस्तकान्तरे ।

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते च षण्मुख ॥
येषु पुण्येषु कालेषु यदृच्छा वापि दापयेत् ।
सत्पात्रं तु द्विजं दृष्ट्वा स्वागतं श्रोत्रियं गृहे ॥
तादृशाय प्रदातव्या पुच्छदेशे निवेदयेत् ।
पूर्वामुखस्थितो दाता अथ वा तु ह्युदङ्मुखः ॥
धेनुं पूर्वमुखीं कृत्वा वत्समुत्तरतो न्यसेत् ।
दानकाले तु ये मन्त्रास्तान् पठित्वा समर्चयेत् ॥
आच्छाद्य चैव तं विप्रं मुद्रिकाकर्णवेष्टकैः ।
स्वशक्त्या दक्षिणां दद्याद्गन्धपुष्पं सचन्दनम् ॥
धेनुं समर्पयेत् तस्य मुखं च न विलोकयेत् ।
एकाहं शर्करांहारो ब्राह्मणस्त्रिदिनं वसेत् ॥
सर्वपापहरा धेनुः सर्वकामप्रदायिनी ।
सर्वकामसमृद्धस्तु जायते नाऽत्र संशयः ॥
दीयमानां प्रपश्यन्ति तेऽपि यान्ति परां गतिम् ।
य इदं शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानवः ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ।

इति स्कन्दपुराणोक्तः शर्कराधेनुदानविधिः ।

अथ कार्पासधेनुदानविधिः ।

वराह उवाच ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्पासकीं शुभाम् ।
विश्वस्य गुह्यगुप्त्यर्थं ब्रह्मणा चाशुकं कृतम्* ॥
कार्पासमूलं तच्चापि तेनासावुत्तमा स्मृता ।
सा च कार्पासभारेण धेनुः श्रेष्ठा प्रकीर्त्तिता ॥

* ब्रह्मणा च स्वयं कृतमिति क्वचित् पाठः ।

मध्यमा च तदर्धेन तस्याप्यर्धेन कन्यसा ।
पूर्ववद्वत्सधान्यं च हिरण्यं च तथैव च ॥
वत्सकं तु चतुर्थांशाद्दानमस्य विधीयते ।
कुर्वीत पूर्ववद्वत्सं वस्त्रधान्याद्युपस्करम् ॥

पूर्ववदिति वराहपुराणोक्तितिलधेनुवदित्यर्थः ।

हेमकुम्भेन्दुदेहेश क्षीरार्णवसमुद्भवे ।
सोमप्रिये सुधेन्वाख्ये सर्वभोगि नमोऽस्तु ते ॥
वृत्तेयमिन्दुनाथाय शशाङ्कायामृताय च ।
अत्रिनेत्रप्रजाताय सामगाजाय वै नमः ॥

दानमन्त्रः ।

यस्त्वेतां परया भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
स याति सोमलोकं तु सोमेन सह मोदते ॥
न रोगी न ज्वरी कुष्ठी कुले तस्य प्रजायते ।
पुत्रदारसमोपेतो जीवेच्च शरदां शतम् ॥

इति वराहपुराणोक्तक्षीरधेनुदानविधिः ।

अथ लवणधेनुदानम् ।

युधिष्ठिर उवाच ।

कृष्ण कृष्ण महाबाहो सर्वशास्त्रविशारद ।
कथयस्व हि दानानामुत्तमं यत् प्रकीर्त्तितम् ॥
येन दत्तेन दत्तानि सर्वाण्यपि भवन्त्युत ।
सर्वकामसमृद्धश्च सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
प्रायश्चित्तविशुद्धिश्च तन्मे कथय सुव्रत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि लवणस्येह कल्पिताम् ।

गोमयेनोपलिप्ते तु दर्भसंस्तरसंस्थितम् ॥
आविकं चर्म विन्यस्य पूर्वाशाभिमुखं स्थितम् ।
वस्त्रेणाच्छादितां कृत्वा धेनुं कुर्वीत मध्यगाम् ॥
आढकेनैव कुर्वीत बहुवित्तोऽल्पवानपि ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां गमिभ्रुपादां फलस्तनीम् ॥
कार्या शर्करया जिह्वा गन्धघ्राणवती तथा ।
समुद्रादुद्गता शुक्ति कर्णौ च परिवेष्टयेत्* ॥
शृङ्गे चन्दनकाष्ठाभ्यां मौक्तिके चाक्षिणी शुभे ।
कपालौ सक्तुपिण्डाभ्यां यथान्यायं प्रकल्पयेत् ॥
कम्बलं पट्टसूत्रेण ग्रीवायां छत्रिका तथा ।
पृष्ठे वै ताम्रपात्रं तु अपाने गुडपिण्डकम् ॥
लाङ्गूले कम्बलं दद्यात्स्तने क्षीरप्रदेशतः ।
योनिप्रदेशे च मधु सर्वतस्तु फलान्विताम् ॥
एवं सम्यक् परिस्थाप्य लवणस्य कृतां च गाम् ।
स्थापयेत् वत्सकं चापि चतुर्भागेन मानवः ॥
एवं धेनुं समभ्यर्च्य माल्यवस्त्रविभूषणैः ।
स्नात्वा देवार्चनं कुर्याद्ब्राह्मणानभिपूज्य च ॥
कृत्वा प्रदक्षिणं गां तु पुत्रभार्यासमन्वितः ।
ब्राह्मणाय सुशीलाय वृत्तयुक्ताय वै नृप ॥
दद्यात् पर्वसु सर्वेषु मन्त्रेणानेन मानवः ।
लवणे वै रसाः सर्वे लवणे सर्वदेवताः ॥
सर्वदेवीमयि देवि लवणाख्ये नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य मन्त्रान्ते विप्राय प्रतिपादयेत् ॥

---

* परिकल्पयेदिति पुस्तकान्तरे ।

सम्यक् प्रदक्षिणं कृत्वा दक्षिणासहितं नृप ।
प्रदक्षिणा मही तेन कृता भवति भारत ॥
सर्वदानानि दत्तानि सर्वर्त्तुकफलानि च ।
सर्वे रमा सर्वमन्त्रा सर्वमेतच्चराचरम् ॥
सौभाग्यं च परा वृद्धि शरीरारोग्यसम्पदः ।
नृणां भवति दत्त्वा तु रसधेनुं न संशयः ॥
स्वर्गं च नियतं वासो यावदाभूतसम्प्लवम् ।
पश्चीर्णकम्बलगलां लवणादकेन कृत्वा फलस्तनवतीमविचर्म पृष्ठे ।
दत्त्वा द्विजाय विधिवद्रसधेनुमेतां लोकं गवां सकलसौख्ययुतं प्रयाति ॥

इति भविष्यपुराणोक्ता रसधेनुदानविधिः ।

अथ कर्पूरादिधेनुदानम् ।

कर्पूरधेनुं वक्ष्यामि सर्वगन्धमयीं शुभाम् ।
या दत्त्वा सर्वगन्धास्तु प्रदत्ताः स्युर्महीपते ॥
चन्द्रग्रहे चाऽयने वापि कार्त्तिक्यां विषुवत्सु च ।
द्वादश्यामयने पुण्ये दद्यात् कर्पूरगां विभो ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय शीलवृत्तपराय च* ।
भूमावास्तीर्य वस्त्रं तु शङ्कुपुष्पाम्बरं शुभम् ॥
कार्या चतुष्पला धेनुः पलमात्रस्तु वत्सकः ।
अथ वा पलिका धेनुर्वत्सः कार्यस्तु कार्षिकः ॥
सुवर्णशृङ्गा रौप्यखुरा पुच्छं कुङ्कुमसम्भवम् ।
मृगनाभिमयो दन्ता ग्रन्थिपर्णमयं मुखम् ॥
अक्षिणी सिल्हकमये कर्णौ चागुरुकाष्ठजौ ।
देवदारुमयं पुच्छं गुदं गुग्गुलसम्भवम् ॥

---

* कुलवृत्तरताय चेति क्वचित् पाठः ।

कार्त्तिक्यां प्रयत्नो दद्याद्द्वादश्यां कार्त्तिकस्य तु ॥
दत्त्वा तत्पदमाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ।

इति विष्णुधर्मोक्तः सुवर्णधेनुदानविधिः ।

अगस्त्य उवाच ।

मनुना यं विधिं कृत्वा प्राप्ता लोका अनुत्तमाः ।
ब्रवीमि तदहं हेमधेनुदानविधिं नृप ॥
शुभां हेममयीं गां च कारयेद्राजतान् खुरान् ।

'शुभां' शुद्धसुवर्णेन घटिताम् । अत्र सुवर्णपरिमाणचतुष्टयवत्सनिर्माणा विरुक्ताद्युपसंहार पूर्वोक्तसुवर्णधेनोरवगन्तव्यः ।

तां वस्त्रप्रावृतां कृत्वा प्राप्नुयाल्लोकमुत्तमम् ।
विचित्रैश्चित्रपुष्पैश्च गन्धधूपविलेपनैः ॥
तथा क्षमापयेद्देवीं तां गां तत्र समर्पयेत् ।
देवि त्वदीयादादेशात् तव भक्तेषु दीयते ॥
पुनस्तां विप्रराजाय दापयेच्छिवभाविने ।

'शिवभाविनं' शिवध्यायिनं ।

अक्षय्यफलकामेन प्रायश्चित्तविशुद्धये ।
मनुना चीर्णमेतद्धे सपतेयुर्नरा अथ ॥
सप्त पूर्वापरान् वंशान् रुद्रकिल्बिषसंस्थितान् ।
उद्धृत्य वा नयेद्वत्स देवीलोकमनुत्तमम् ॥

इति देवीपुराणोक्तो हेमधेनुदानविधिः ।

वह्निपुराणे ।

सुवर्णधेनुश्चाप्यत्र सुवर्णाश्च चतुर्दश ।
सुनिर्णिक्तसुवर्णैश्च सप्तभिर्मध्यमा स्मृता ॥
चतुर्भिः कन्यसा प्रोक्ता चतुर्थांशेन वत्सकः ।

गुडधेनुविधानेन दत्ता सर्वफलप्रदा ॥

विश्वामित्र. ।

हिरण्यरेता पुरुष पुराण कृष्णपिङ्गल ।
रत्नहेमच्छवि स्रष्टा विश्वात्मा प्रीयतामिति ॥
हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।
सुवर्णधेनु दत्वा च कृतकृत्या भवेन्नर ॥

इति सुवर्णधेनुदानविधि ।

अथाह वृद्धगौतम: ।

धेनु स्वर्णमयी कुर्यात् पूर्वेण विधिना तत ।
सुवर्णशृङ्गी रत्नाढ्या तथा रौप्यखुरामपि ॥
तथा च तर्णक कुर्यादष्टभागेन पूर्ववत् ।
ब्राह्मण धृतसङ्कल्प वैष्णव च कुटुम्बिनम् ॥
आचारवन्त धर्मिष्ठ द्विजशुश्रूषणोद्यतम् ।
गृहमाहूय विधिवत् पूजयेत् पूर्ववच्च तम् ॥
यथा विभवतो भक्त्या होम पूर्ववदेव हि ।
मन्त्रैस्तु वैष्णवै सम्यक् पालाशसमिधस्तथा ॥
होमान्ते ता प्रदद्याच्च मन्त्रेणानेन मेहवान् ।
चक्र सुदर्शन यस्य राजतेजस्तथैव हि ॥
प्रमेह हरतु क्षिप्र विष्णुर्गरुडवाहन ।

दानमन्त्र ।

दान प्रमेहरोगघ्नमेतत् कार्य मनीषिभि ॥
कृतेनानेन शाम्यन्ति प्रमेहा दारुणा अपि ।

अत्र पूर्वार्द्धमिति राजतवृषभदानवदिति ज्ञेयम् ।

इति प्रमेहघ्नसुवर्णधेनुदानविधि ।

अथाह बौधायनः ।

सौवर्णीं गां प्रकुर्वीत पलेनार्धेन वा पुनः ।
वित्तशाठ्यं न कुर्वीत कुर्वन्नेवं फलं भवेत् ॥
रत्नशृङ्गीं रौप्यखुरां नानावस्त्रैरलङ्कृताम् ।
ग्रहाणामुपरि स्थाप्य नव धान्यानि विन्यसेत् ॥
होमस्तु पूर्ववत् कार्यो गोविन्दप्रीतये हितः ।
एवं विष्णुप्रतद्विष्णुर्विष्णोर्नुकमिति क्रमात् ॥
समिदाज्यचरू हुत्वा पूर्णाहुत्यन्त एव हि ।
ततस्नातु शुची रोगी ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥
श्रुतवृत्तोपसम्पन्नं कुलीनं धर्मवादिनम् ।
वृद्धं ज्ञानोपसम्पन्नमनुद्वेगकरं नृणाम् ॥
भक्त्या स्वयं समानीय पूजयेत् प्रीतिपूर्वकम् ।
अङ्गुलीयकपात्राद्यैरुपानच्छत्रकैरपि ॥
मन्त्रेणानेन तां पात्रे दद्याद्रोगी यतात्मवान् ।
गोविन्दं मनसा ध्यायन् गवां मध्ये स्थितं शिशुम् ॥
बर्हापीडकसंयुक्तं वेणुवादनतत्परम् ।
गोपीजनैः परिवृतं वन्यपुष्पावतंसकम् ॥

गोविन्द गोपीजनवल्लभेश कंसासुरघ्न त्रिदशेन्द्रवन्द्य ।
गोदानतृप्तः कुरु मे दयालो ह्यर्शोविनाशं क्षयितारिवर्ग ॥

दानमन्त्रः ।

दानेनानेन नियतमर्शसां जायते क्षयः ।
तस्मात् कुर्यात् प्रयत्नेन सुखार्थं ह्येतदर्शसः ॥

इत्यर्शोघ्नसुवर्णधेनुदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

चतुर्विधा च या वन्ध्या भवेद्वत्सवियोजनात् ।
वक्ष्ये तस्याः प्रतीकारं तत्स्वरूपं निबोध मे ॥
हिरण्येन यथा शक्त्या मवत्सां कारयेद्दृढाम् ।
धेनुं पलेन वत्सं च पादेन गुरुरब्रवीत् ॥
धेनुं रौप्यखुरां रत्नं तस्याः पुच्छे नियोजयेत् ।
घण्टां गले च बध्नीयात् सवत्सां प्राङ्मुखः शुचिः ॥
चन्दनागुरुकर्पूरैर्गन्धमाल्यैः सुशोभनैः ।
उपचारैः षोडशभिर्नैवेद्यं पायसं भवेत् ॥
मोदकं च तथापूपं गुडं लवणमेव च ।
जीरकं तु सुविस्तीर्णे शूर्पे वेणुमये दृढे ॥
धेनोरेकं प्रदातव्यं ब्राह्मणस्त्रीषु नैव हि ।
षडष्टौ दश वा दद्यात् तदनन्तरमेव च ॥
ब्राह्मणं सर्वशास्त्रार्थकुशलं धर्मवेदिनम् ।
विद्याविनयसम्पन्नं शान्तं चैव जितेन्द्रियम् ॥
अलोलुपं सर्वजनप्रियं कल्मषवर्जितम् ।
आहूय भक्त्या सम्पूज्य वस्त्राद्यैर्गन्धपुष्पकैः ॥
तेनैव कारयेत् पूजामाहृतो धेनुवत्सयोः ।
होमं च कारयेत् तत्र समिदाज्यचरुत्कटम् ॥
सोमोधेनुमिति मन्त्रं समुच्चार्य ततः पुनः ।
प्राङ्मुखायोपविष्टाय प्रदद्यात् तामुदङ्मुखः ॥
मन्त्रेणानेन विधिवत् पुच्छे हस्तं विधाय च ।
धेनुर्याङ्गिरसः सा तु वशिष्ठे सुरभी च या ॥
दुहिता या तथा भानोरग्नेश्च वरुणस्य च ।

याश्च गावः प्रवर्त्तन्ते वनेषूपवनेषु च ॥
प्रीणन्तु ता मम सदा पुत्रपौत्रप्रदाः सुखम् ।
प्रयच्छन्ति द्विजाग्र्यमविच्छेदं च सन्ततेः ॥

दानमन्त्रः ।

एवं दत्त्वा तु तद्दानं प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

इति अन्त्यास्त्रकसुवर्णधेनुदानविधिः ।

तथा ।

प्रच्छिन्नपाणिपादः स्याद्यो हरेन् स्वादिकम् ।
वक्ष्यामि तत्प्रतीकारं दानहोमादिकर्मणः ॥
पलार्धेन तदर्धेन तदर्धेनाऽथ वा पुनः ।
कुर्याद्धेनुं सुवर्णेन वत्सस्तत्पादतो भवेत् ॥
एवं कृत्वा तु तां धेनुं वस्त्रेणावेष्ट्य शोभनाम् ।
गुडस्योपरि संस्थाप्य पूजयेद्गन्धधूपकैः ॥
गुडस्य च परीमाणं चत्वारिंशत्पलं भवेत् ।
यद्वा तदर्धमेव स्याद्यथाविभवमेव वा ॥
हव्यकव्यादि च घृतदधिक्षीरचतुष्टयम् ।
पादेष्वेकैकशः स्थाप्य पूर्वदक्षिणतः क्रमात् ॥
शृङ्गाणि च पुनस्तस्याः कुङ्कुमेनानुलेपयेत् ।
एवं विधाय तां धेनुमाचार्यः स्वर्णरूपिणीम् ॥
होमं समारभेत् कुण्डे स्थण्डिले वाऽथ पूजिते ।
अग्निप्रणयनं कृत्वा ह्याचार्यः सर्ववेदवित् ॥
धर्मज्ञो यज्ञवेदस्तु कुशलः क्रोधवर्जितः ।
अनुद्वेगकरो नृणां पुराणार्थविदङ्गवित् ॥
समिदाज्यतिलैश्चापि मन्त्रैरेभिः क्रमेण तु ।

आय गौरिति मन्त्रेण समिद्धाम प्रशास्यते ॥
शौभेचे यदि मन्त्रेण आज्यहोमो बुधे सह ।
तिलहोमो व्याहृतिभिरष्टोत्तरसहस्रकम् ॥
एव होम च निर्वर्त्य निर्यातस्याभिषेचनम् ।
अग्ने पूर्वोत्तरे देशे स्थापयेत् कुम्भमव्रणम् ॥
श्वेतेन वाससा चैव मृत्तिका गुग्गुल तथा ।
गोरोचना सर्भवे च पञ्चभङ्गसमिद्धुते ॥
मन्त्रैरथापोहिष्ठेति तिसृभि*स्त तु रोगिणम् ।
हिरण्यवर्णा इति च पावमानेन चैव हि ॥
शन्नं वातानुवाकेन शान्ति प्रथममेव हि ।
कृत्वाभिषेचन कुर्याच्छुक्राम्बरधरस्य तु ॥
आहुतीना च सपाते पाणिपादौ च लेपयेत् ।
ततस्ता पूजयेद्धेनु रोगी गन्धाक्षतादिभि ॥
गाव एव सुरभय इति मन्त्रेण भक्तित ।
आचार्यायाऽथ ता दद्यात् प्राङ्मुखाय ह्युदङ्मुख ॥
मन्त्रेणानेन विधिवत् पूजिताया न सशय ।
आदित्यस्य सुता यास्तु देवाना याश्च धेनव ॥
पितॄणामपि यक्षाणा गन्धर्वाणा च सर्वश ।
यक्षाणा गुह्यकाना तु यशाष्टसुरभिस्तथा ॥
एतास्तुष्टा मम क्षिप्र धेनोरस्या प्रदानत ।
स्वचौर्येण यज्जात वैरूप्य पाणिपादयो ॥
तत्सर्व नाशयन्त्याशु धेनव सर्वतोपिता ।

दानमन्त्र ।

---

* तिसृभिरित्याय ।

अनेन विधिना स्वर्णधेनुदानं करोति यः ।
पूर्वकर्मविपाकोत्थं तु सं सर्वं प्रणश्यति ॥
दक्षिणा ब्राह्मणे दद्याद्यथाशक्त्याऽथ भक्तितः ।
ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि बन्धूनपि च भोजयेत् ॥
स्वयं स्नात्वा च भुञ्जीत मृष्टाहारैस्तु सयतः ।
दानेनानेन नियतं पादप्रस्वेदजां रुजम् ॥
जयन्ति रोगिणा कार्यं पादप्रस्वेदिना ततः ।

इति पादप्रस्वेदप्रसूतस्वर्णधेनुदानविधिः ।

अथ स्वरूपतो गोदानं महाभारते ।

दानानामिह सर्वेषां गवां दानं विशिष्यते ।
गावः श्रेष्ठाः पवित्राश्च पावना जगदुत्तमाः ॥
ऋते दधिघृताभ्यां च नेह यज्ञः प्रवर्तते ।
तेन यज्ञस्य शीर्षं हि गोमूलं सम्प्रचक्षते ॥
गावोऽधिकास्तपस्विभ्यः सदा सर्वेभ्य एव च ।
तस्मान्महेश्वरो देवस्तदेताभिः सह स्थितः ॥
पयसा हविषा दध्ना शकृताप्यथ चर्मणा ।
अस्थिभिश्चोपकुर्वन्ति बालैः शृङ्गैश्च भारत ॥
गोभिस्तुल्यं न पश्यामि धनं किञ्चिदिहाच्युतम् ।
कीर्तनं श्रवणं दानं दर्शनं चापि पार्थिव ॥
गवां प्रशस्यते वीर सर्वपापहरं परम् ।
गावो लक्ष्म्याः सदा मूलं गोषु पाप्मा न विद्यते ॥
स्वाहाकारवषट्कारौ गोषु नित्यं प्रतिष्ठितौ ।
गावो यज्ञप्रणेत्र्यो वै तथा यज्ञस्य गोर्मुखम् ॥
अमृतं ह्यक्षयं दिव्यं क्षरन्ति च वहन्ति च ।

अमृतायतनं चैता सर्वलोकनमस्कृता ॥
न गोदानात् परं दानं किञ्चिदस्तीति मे मतिः ।
सा गौर्न्यायार्जिता दत्त्वा कृत्स्नं तारयते कुलम् ॥
अमृतं वै गवां क्षीरमित्युवाच प्रजापतिः ।
तस्माद्ददाति यो धेनुममृतत्वं स गच्छति ॥

लिङ्गपुराणे ।

अग्न्यागाराणि विप्राणां देवतायतनानि च ।
पूज्यन्ते शकृता यस्मात् किं दयमधिकं ततः ॥

देवलः ।

विमानवरमारूढो दिव्याभरणभूषितः ।
यो गन्तुं वाञ्छति स्वर्गं स गोदानं प्रयच्छतु ॥
दानमप्यधिकं धेनोर्विद्यते वा समं भुवि ।
नियतं त्रिदशैर्वापि कल्पितोऽस्यास्तु विग्रहे ॥

भविष्यत्पुराणे । ब्रह्मोवाच ।

आदित्यदुहिता गावो हिं पृथ्वीयं परिकीर्त्तिता ।
श्रेयोऽथ सर्वलोकानामुत्पन्ना क्रतुसिद्धये ॥
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतम् ।
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ॥
गोभ्यो यज्ञाः प्रवर्त्तन्ते गोभ्यो देवाः समुत्थिताः ।
गोभ्यो वेदाः समुद्गीर्णाः * सषडङ्गपदक्रमाः ॥
शृङ्गमूले गवां नित्यं ब्रह्मविष्णू समाश्रितौ ।
शृङ्गाग्रे सर्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ॥

---

* समुत्कीर्णा इति क. ख. पु. पाठः ।

शिरोमध्ये महादेवः सर्वभूतमयः स्थितः ।
ललाटाग्रे स्थिता देवी नासावंशे च षण्मुखः ॥
कम्बलेश्वतरौ नागौ नासापुटसुपालितौ ।
कर्णयोरश्विनौ देवौ चक्षुषोः शशिभास्करौ ॥
दन्तेषु वायवः सर्वे जिह्वायां वरुणः स्थितः ।
सरस्वती च हुंकारे यमयक्षौ च गण्डयोः ॥
सन्ध्याद्वयं तथोष्ठाभ्यां ग्रीवामिन्द्रः समाश्रितः ।
रक्षांसि कक्षदेशे तु साध्याश्चोरसि संस्थिताः ॥
चतुष्पात् सकलो धर्मः स्वयं जङ्घासु संस्थितः ।
खुरमध्ये तु गन्धर्वाः खुराग्रेषु च पन्नगाः ॥
खुराणां पश्चिमाग्रेषु गणा ह्यप्सरसां स्थिताः ।
रुद्राश्चैकादश पृष्ठे वसवः सर्वसन्धिषु ॥
श्रोणीतटस्थाः पितरः सोमो लाङ्गूलमाश्रितः ।
आदित्यरश्मयो बाला पिण्डीभूता व्यवस्थिता ॥
साक्षाद्गङ्गा च गोमूत्रे गोमये यमुना स्थिता ।
क्षीरे सरस्वती देवी नर्मदा दधिसंस्थिता ॥
हुताशनः स्वयं सर्पिर्ब्राह्मणानां गुरुः परः ।
अष्टाविंशतिर्देवानां कोट्यो रोमसु संस्थिताः ॥
उदरे पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ।
चत्वारः सागराः पूर्णा गवां ये तु पयोधराः ॥
एतद्धि कथितं सर्वं यथा गोषु प्रतिष्ठितम् ।
जगद्वै देवशार्दूल सदेवासुरमानवम् ॥

स्कन्दपुराणे ।

(तृणानि खादन्ति वसन्त्यरण्ये पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।

दुह्यन्ति वाह्यन्ति पुनन्ति पापं गवां रसैर्जीवति जीवलोकः ॥

तुष्टास्तु गावः शमयन्ति पापं दत्तास्तु गावस्त्रिदिवं नयन्ति ।
संरक्षिताश्चोपनयन्ति वित्तं गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥

शस्यं समश्नाति ददाति नित्यं पापापहं मित्रविवर्धनं च ।
स एष चाऽर्य्यं परिभुज्यते च गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥

तृणानि शुष्कानि वने चरित्वा पीत्वाऽपि तोयान्यमृतं स्रवन्ति ।
यद्गोमयाद्याश्च पुनन्ति लोकान् गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥

हारीतः ।

बहुक्षीराश्च यो गा वै ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
उत्तारयेत् स आत्मानं सप्त सप्त कुलानि च ॥

देवलः ।

सुशीलां लक्षणवतीं युवतिं वत्ससंयुताम् ।
बहुदुग्धवतीं स्निग्धां धेनुं दद्याद्विचक्षणः ॥

वेदव्यासः ।

यश्चात्मविक्रयं कृत्वा गाः क्रीत्वा सम्प्रयच्छति ।
आत्मविक्रयतुल्यास्ता शास्वतीवृद्धकौशिक ॥

तथा ।

सङ्ग्रामेष्वर्जयित्वा तु यो वै गाः सम्प्रयच्छति ।
यावतो स्पर्शयेद्गावः स तावत् फलमश्नुते ॥

'सात्त्विति पूर्वोक्तनाथद्वारोरामसमितगवत्सं स्यागकर्मत्यर्थः ।

यो वै धने धनं जित्वा क्रीत्वा गाः सम्प्रयच्छति ।
स दिव्यमयुतं शक्र वर्षाणां फलमश्नुते ॥

अन्तर्जाता सुक्रयज्ञानलब्धा पणक्रीता निर्जिताश्चौकजाश्च ।

कृष्णोत्सृष्टा पोषणाभ्यागताश्च द्वारैरेतैर्गोविशेषा प्रशस्ता ॥

'समकृताता गर्भिण्य इति भारतपदप्रकाशकार । मुकृपनश्चा यथाम कयप्राप्ता । 'पणक्रीता' भतिमध्या' । 'निर्जिता युद्धार्जिता । 'प्रेमकृता ' जाता । कृष्णोत्सृष्टा पोषणाभ्यागता इति व्याध्यादिकष्टाक्रान्ता सत्य म मिना वास्यता स्वय च पोषण कृत्वा लब्धा ।

रुष्टा दुष्टा* दुर्बला व्याधिता च न दातव्या या च मूल्यैरदत्तै क्लेशैर्विप्र या फलं सयुनक्ति तस्यावीर्याश्चाफलाश्चापि लोका

मूल्यैरदत्तै स्याकर्तात शेष ।

तथा ।

न कृशा पापवत्सा वा वन्ध्या रोगान्विता तथा ।
न व्यङ्गा नापरिश्रान्ता दद्यात्‡ ब्राह्मणाय वै ॥
यो दद्यादुपयुक्तार्थां जीर्णां धेनुं च निष्फलाम् ।
तम सम्प्रविशद्दाता द्विज क्लेशेन योजयेत् ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पीतोदका जग्धतृणां दुग्धदोहां† निरिन्द्रियाम् ।
उन्मत्तामङ्गहीनां च मृतवत्सां महाशनाम् ॥
केशवालपुरीषास्थिकव्यादां सन्धिनीं, खलाम् ।
पुष्टधेनुं यमलसूं नित्यं प्रणरितस्तनीम् ॥
न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च सदोषं वृषभं तथा ।

'पीतोदका जग्धतृणामिति वृद्धस्योपलक्षणपरम । 'दुग्धदोहां स्वकार्यक्षमतापरिनाम । महाशना बहुभक्षाम । 'पुष्टधेनु बाल्यावस्थैव या गर्भिणी ।

---

* उत्सृष्टा चेति न प पु पाठ ।
† दुग्धदोहामिति न प पु पाठ ।
‡ वृषभा वृषभयोगस्तज्जगर्भा अस्यस्या इति सन्धिनी ।

विश्वामित्रः ।

नैकशृङ्गा च निःशृङ्गा* स्फुटिताक्षी चलत्खुराम् ।
न दद्यात् त्रिस्तनीं चैव गां शुभामेव दापयेत् ॥

महाभारते ।

अम्बरीषो गवां दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रतापवान् ।
अर्बुदानि दशैकं च सराष्ट्रोऽभ्यपतद्दिवम् ॥
दत्त्वा शतसहस्रं तु गवां राजा प्रसेनजित् ।
सवत्सानां महातेजा गतो लोकाननुत्तमान् ॥

तथा ।

प्रासादा यत्र सौवर्णाः शय्या रत्नोज्ज्वलास्तथा ।
वराश्चाप्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ॥
गोप्रदा नरकं नैति यथा स्थिराम्बुजं जलम् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥
तं चारुवेषाः सुश्रोण्यः शतशो वरयोषितः ।
रमयन्ति विमानस्थं दिव्याभरणभूषिताः ॥
वेणूनां वल्लकीनां च नूपुराणां च निःस्वनैः ।
हासैश्च हरिणाक्षीणां सुप्तः सन् प्रतिबुध्यते ॥

यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावन्ति वर्षाणि महीयते स्वः ।
स्वर्गाच्च्युतश्चापि ततस्त्रिलोके कुले समुत्पत्स्यति गोमतां सः ॥

विष्णुः ।

गोप्रदानेन स्वर्गमाप्नोति दशधेनुप्रदो गोलोकं शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम् ।

जाबालः ।

होमार्थमग्निहोत्रस्य यो गां दद्यादयाचिताम् ।

* चलच्छृङ्गामिति ख ग पु पाठः ।

त्रिर्वित्तपूर्णा पृथिवी तेन दत्ता न संशयः ॥

याज्ञवल्क्यः ।

यथाकथञ्चिद्दत्त्वा गां धेनुं वाऽधेनु*मेव वा ।
अरोगामपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गे महीयते ॥

अङ्गिराः ।

गौरेकस्यैव दातव्या श्रोत्रियस्य विशेषतः ।
सा हि तारयते पूर्वान् सप्त सप्त च सप्त च ॥

नन्दिपुराणे ।

अपात्रे सा तु गौर्दत्ता दातारं नरकं नयेत् ।
कुलैकविंशत्या युक्तं ग्रहीतारं च तारयेत् ॥
विधिना च यदा दत्ता पात्रे धेनुः सदक्षिणा ।
तदा तारयते जन्तून् कुलानामयुतैः शतैः ॥
पात्राण्याध्यात्मिका मुख्या मुमुक्षाश्चाग्निहोत्रिणः ।
देवताश्च तथा मुख्या गोदाने ह्येतदुत्तमम् ॥

महाभारते ।

वृत्तिग्लाने सीदति चातिमात्रं कव्यार्थं च होमहेतोः प्रसूत्याम् ।
गुर्वर्थं वा बालसंवृद्धये वा धेनुं दद्याद्देशकाले विशिष्टे ॥

'प्रसूत्यां सामयागे ।

तथा ।

न वधार्थं प्रदातव्या न कीनाशे न नास्तिके ।
गोजीवे न च दातव्या तथा गौः पुरुषर्षभ ॥

'कीनाशो हलवाहकः ।

* अधेनुमित्यप्रसूतां गाम् ।

आत्रेयः ।

सीदते बहुभृत्याय श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
अतिथिप्रियाय दान्ताय देया धेनुर्गुणान्विता ॥
अकुलीनाय मूर्खाय लुब्धाय पिशुनाय च ।
हव्यकव्यव्यपेताय गां न देया कथञ्चन ॥

अथ दानविधिः । विश्वामित्रः ।

प्राङ्मुखीं गामवस्थाप्य गन्धमाल्यैः सुपूजिताम् ।
पुच्छदेशे तु दाता वै स्नातो यज्ञशिखो भवेत् ॥
उदङ्मुखस्तु विप्रः स्यात् पात्रलक्षणलक्षितः ।
आज्यपात्रं करे कृत्वा काञ्चनेन समन्वितम् ॥
निक्षिप्य पुच्छं तस्मिंस्तु घर्तादिग्धं प्रगृह्य च ।
सतिलं विप्रपाणिं तु प्रागग्रं तु निधापयेत् ॥
सतिलं सकुशं चापि गृहीत्वा दानमाचरेत् ।
अनेनैव तु मन्त्रेण पात्रहस्तो जलं क्षिपन् ॥
यज्ञसाधनभूता या विश्वस्याघप्रणाशिनी ।
विश्वरूपः परो देवः प्रीयतामनया गवा ॥
अनुव्रज्य तु तां धेनुं ब्राह्मणेन समन्विताम् ।
गोमतीं तु ततो विद्यां जपन् प्रयतः शुचिः ॥
उद्दिश्याथ वासुदेवं प्रीयतामिति चानघ ।
पात्रं सतिलं सङ्कल्प्य तोयमप्सु विनिक्षिपेत् ॥
जलशायी ब्रह्मपिता पद्मनाभः सनातनः ।
अनन्तभोगशयनः प्रीयतां परमः पिता ॥

गोमतीमाह यमः ।

गावः सुरभयो नित्यं गावो गुग्गुलगन्धिकाः ।

गाव प्रतिष्ठा भूताना गाव स्वस्त्ययन महत् ॥
अन्नमेव पर गावो देवाना हविरुत्तमम् ।
पावन सर्वभूताना रक्षन्ति च वहन्ति च ॥
हविषा मन्त्रपूतेन तर्पयन्त्यमरान् दिवि ।
ऋषीणामग्निहोतृणा गावो होमप्रतिष्ठिता ॥
सर्वेषामेव भूताना गाव शरणमुत्तमम् ।
गाव पवित्र परम गावो मङ्गलमुत्तमम् ॥
गाव सर्वस्य लोकस्य गावो धन्या सनातना ।
नमो गोभ्य श्रीमतीभ्य सौरभेयीभ्य एव च ॥
नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नम ।
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेक द्विधा कृतम् ॥
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ।

अन्यापि गोमती महाभारतोक्ता तिलधेनुदाने दर्शिता । ततश्चानयोर्विकल्पानुष्ठानमिति ।

सर्वगोदानसाधारणं मन्त्रमाह वशिष्ठः ।

घृतक्षीरप्रदा गावो घृतयोन्यो घृतोद्भवा ।
घृतनद्यो घृतावर्त्तास्ता मे सन्तु सदा गृहे ॥
घृत मे हृदये नित्य घृत नाभ्या प्रतिष्ठितम् ।
घृत मे सर्वतश्चैव घृत मे मनसि स्थितम् ॥
गावो ममाग्रतो नित्य गाव पृष्ठत एव च ।
गावो मे सर्वतश्चैव गवा मध्ये वसाम्यहम् ॥
इत्याचम्य जपन् साय प्रातश्च पुरुष सदा ।
यदह्ना कुरुते पाप तस्मात् स परिमुच्यते ॥

दक्षिणा चात्र सुवर्णम् ।

यदाह वशिष्ठः।

सुवर्णं दक्षिणामाहुर्गोप्रदाने महाफले* ।
सुवर्णं परम ह्यायुर्दक्षिणार्थे न संशय ॥
गोप्रदान तारयते सप्त पूर्वान् परांस्तथा ।
सुवर्णं दक्षिणा दत्त्वा तावद्विगुणमुच्यते ॥
सुवर्णं परम दान सुवर्णं दक्षिणा परा ।
सुवर्णं पावन प्राहुः पवित्राणां पर तथा ॥

अत्र सुवर्णशब्दस्य हिरण्यपर्यायस्य यथाशक्त्यनुष्ठानम। अथवा स्यात् सकृदुच्चरितसुवर्णशब्दावगतपरिमाणपर्यायत्यागानुपपत्त सुवर्णशब्दस्य पारिभाषिकद्रव्याक ।भूततया द्वितीयान्तत्वेन निर्दिष्टविशेषनिर्धारणाच्च परिमाणपर्यायमेव स्यादिति। एवं च त्वनियतानुष्ठानप्रसङ्गभङ्ग । तथा परिमाणपर तथ्यमत्रापि समञ्जस स्यात।

अत्र कश्चिदाशयन्ति-

एतदेव विधान स्यात् न पञ्चापस्वत्र स्मृता ।
विधानमेतद्धेनूना सर्वासामपि पठ्यते ॥

इति वचनात सर्वत्रधेनावपि सकलगुडधेनुप्रभृतौ शुक्तिकर्णपादादिस्वमा रणार्थमिति। तदसत्-

दशमी स्यात् स्वरूपत ।

इति स्वरूपशब्द एव सवत्सा गाढ्यधारिणोमुपकरणादिविहीना धेनुमवगम न गुल्म्धादिमयी कर्णादिप्रतिकृतिरूपां निवारयति । तदयुक्तत्वेन पञ्चमापन्नापि ।स्वरूपधेनुव्यञ्जनमवतिष्ठत। तस्मात तत् स्वरूपधेन्वा गुडधेन्वादिविकल्पता कल्पयति। द्यमाणसुवर्णायाङ्कादिविधिस्तु भिन्न इति सङ्क्षेपः।

इति गोदानविधि ।

* महाद्युते इति न प पु पाठ।

अथ स्कन्दपुराणे ।

यो नरो गां प्रयच्छेत्तु सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।
हेमशृङ्गीं रूप्यखुरां दुकूलक्षौमसंयुताम् ॥
शय्यास्तरणसंपन्नां बहुपुष्पफलैर्युताम् ।
ब्राह्मणान् तर्पयित्वा तु गन्धमाल्यैरलङ्कृताम् ॥
वेदैरभ्युषितां तां तु सर्वस्तवद्वयेन तु ।
मृदुकर्मेण बध्नीयात्तु श्लक्ष्णेन रज्जुना ॥
कुशान् सुवर्णबीजानि तिलान् सिद्धार्थकांस्तथा ।
प्रदद्यात् तान् ततोऽभ्यर्च्य मन्त्रेणानेन सुव्रत ॥
सर्वदेवमयीं दोग्ध्रीं सर्वलोकमयीं तथा ।
सर्वलोकनिमित्तां तां सर्वदेवनमस्कृताम् ॥
प्रयच्छामि महात्मन्नक्षयाय शुभामिति ।
एवं स दत्त्वा यो गां तु यत्र यत्र प्रजायते ॥
तत्र तत्र गता सा तान् जन्तूंस्तारयते भयात् ।
सर्वलोकान्तरे गत्वा रमते च यथा नरः ॥
स तथा मानवो जातो गोसहस्री महाबलः ।
रूपवान् धनवांश्चैव बहुपुत्रश्च जायते ॥

कात्यायनः ।

शीलोपपन्नां सवत्सां गां कांस्योपदोहां कनकाक्तशृङ्गीम् ।
विप्राय दत्त्वा भगवन् प्रियाय प्रयाति लोकानमृतान् सुपुण्यान्

संवर्तः ।

यो ददाति शार्के गौर्हेमशृङ्गीमरोगिणीम् ।
सवत्सां वस्त्रसंयुक्तां सुशीलां गां पयस्विनीम् ॥
यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया दिवं गतः ।

तावतो वत्सरानास्ते स नरो ब्रह्मणोऽन्तिके ॥

देवलः ।

चामीकरमये शृङ्गे कृते रौप्यमयाः खुराः ।
कांस्यजं दोहनं पृष्ठं ताम्रं वस्त्रयुगान्विता ॥
पुष्पमालावृता धूपघण्टाचामरमण्डिता ।
दीयते पुच्छदेशेन श्रद्धया दक्षिणान्विता ॥
दत्त्वैवं दत्तभोगाढ्यो दिव्यस्त्रीवृन्दसंवृतः ।
गोवत्सरोमतुल्यानि वर्षाणि दिवि मोदते ॥

इति हेमशृङ्गीदानविधिः ।

नन्दिपुराणे ।

यो गां सुपर्ण्यपुर्णाङ्गीं हेमशृङ्गीमकोपनाम् ।
सुशीलां राजतैः पादैश्चित्रवस्त्रसुसंवृताम् ॥
सलोहपात्रां* कृतपां निविष्टचरणां तथा ।

कृतपोऽत्र नवानकम्बलः ।

स दक्षिणां प्रदद्याद्वा सोऽक्षयं स्वर्गमाप्नुयात् ।
गवि रोमाणि यावन्ति प्रसूतिकुलसम्मितिः ॥
तावन्त्यब्दानि वसति स्वर्गे दाता न संशयः ।
एतच्छतगुणं पुण्यं कपिलादानतः स्मृतम् ॥

इत्यपरा हेमशृङ्गीदानविधिः ।

मत्स्यपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुराः पञ्चपलान्विताः ।
पञ्चाशत्पलिकं कांस्यं ताम्रं वापि तथैव च ॥

* सहस्रपात्रामिति न ख पु पाठः ।

दाता स्यात् स्वर्गमाप्नोति यावदाभूतसंप्लवम् ।

'पञ्चपलानि' रौप्यस्येति विज्ञेयम् । 'ताम्रं पृष्ठम् । 'कांस्य दोह आच्छादनाय यामायुग सुवर्णदक्षिणात्यपि बोद्धव्यम् ।

इति कनकशृङ्गीदानविधिः ।

ब्रह्मपुराणे ।

गा दद्याद्वेदपूर्णाय विप्राय गृहमेधिने ।
सुवर्णालङ्कृतशृङ्गीं वस्त्रघण्टासमन्विताम् ॥
प्रत्यग्रां त्रिसमृद्धां तु ललाटतटतर्पणाम् ।
राजतरुक्मचरणां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
कांस्योपदोहां तूष्णीं च लवणादितृणोदकैः ।
गवां पुच्छं गृहीत्वा च ससुवर्णेन पाणिना ॥
गृहस्थो वेदविद्विप्रो दापयेत् तत्प्रतिग्रहम् ।
भोगसौख्यप्रदा चैषा गोमाता पापनाशिनी ॥
कृष्णा स्वर्गप्रदा ज्ञेया गौरी च कुलवर्धनी ।
रक्ता रूपप्रदा ज्ञेया पीता दारिद्र्यघातिनी ॥
पुत्रप्रदा कृष्णसारी नीला धर्मविवर्धनी ।
कपिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च मोक्षदा ॥

'प्रत्यग्रा' नववयस्का । 'त्रिसमृद्धा' शीलक्षीरप्रसवगुणयुक्ता । 'लवणादितृणोदकैस्तर्पोत' सर्वदा लवणादिभिस्तुष्टेत्यर्थः ।

इति सुवर्णशृङ्गीदानविधिः ।

आदित्यपुराणे ।

कृष्णां गां ददते यस्तु पट्टच्छन्नां स्वलङ्कृताम् ।
घण्टामालाकुलां कृत्वा पुष्पैश्चैव परिस्कृताम् ॥
विधिवच्च द्विजातिभ्यो यमलोकं न पश्यति ।

आयुरारोग्यमैश्वर्यं दाता कामांश्च मानसान् ॥
श्वेतां गां ददते यस्तु दिव्यां स्त्रगलङ्कृताम् ।
घण्टामालाकुलां कृत्वा पुष्पैश्चाप्यलङ्कृताम् ॥
मुखे धूपः प्रदातव्यो घृतेनास्य च धूपयेत् ।
सुवर्णशृङ्गाभरणां तथा रौप्यखुरां शुभाम् ॥
पट्टच्छन्नां शुभां चैव दातव्यां ध्यानयोगिने ।
यस्तु दद्याच्च गां श्वेतां तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
जन्मप्रभृति यत् पापं मातृकं पैतृकं च यत् ।
कुलोद्भवस्याहस्तस्य तत्क्षणादेव नश्यति ॥
गां ददानीह इत्येवं वाचा पूयेत सर्वशः ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥
नरकस्थाः प्रमुच्यन्ते सोमलोकं व्रजन्ति ते ।
गौरीं चैव प्रयच्छेत् तु यस्तु गां वै नरः शुचिः ॥
अहोरात्रोषितश्चैव कृतशौचो नरः सदा ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
घण्टामालाकुलां चैव गन्धपुष्पैरलङ्कृताम् ।
कृतपं वास्तरेत् प्राज्ञो मुखे धूपं प्रदापयन् ॥
भक्ष्यभोज्यान्नदानेन ब्राह्मणान् भोजयेच्छुभान् ।
गां ददानीह इत्येवं वाचा पूयेत सर्वशः ॥
मातृकं पैतृकं चैव यच्चान्यद् दुष्कृतं भवेत् ।
पापं च तस्य तत् सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥
वर्षकोटिसहस्रं तु पुमान् स दिवि मोदते ।
दासीदासैरलङ्कारैस्तूयते सह जन्तुभिः ॥
अरोगश्चैव जायेत तेजस्वी च भवेन्नरः ।

नीलवर्णां च गां दद्याद्दोग्ध्रीं शीलगुणान्विताम् ॥
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
पट्टच्छन्नां शुभां सौम्यां घण्टादानैरलङ्कृताम् ॥
पञ्चरङ्गेण सूत्रेण गलवेष्टनशोभिताम् ।
रुद्रस्य प्रमुखे दद्याद्विष्णोश्च ब्रह्मणश्च ह ॥
गां ददन्तीह इत्येवं याचे पृथेत सर्वशः ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥
नरकस्थाः प्रमुच्यन्ते नीलां गां ददते तु ये ।
वर्षकोटिसहस्राणि लोके तिष्ठति वारुणे ॥
दधिक्षीरवहा नद्यो दृश्यन्ते सर्वतः सदा ।
घृतशैलाः प्रदृश्यन्ते नवनीतस्य पर्वताः ॥
हविर्भागो बहुधना दुर्भक्ष्यं च न पश्यति ।

इति नीलगोदानविधिः ।

महाभारते ।

समानवत्सां कपिलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसम्पन्नां ब्रह्मलोके महीयते ॥

समानवत्सां समानवर्णवत्साम् ।

रोहिणीं तुल्यवत्सां च धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंवीतामिन्द्रलोके महीयते ॥
समानवत्सां शबलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंवीतां सोमलोके महीयते ॥

शबला कर्बुरा ।

समानवत्सां कृष्णां तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंवीतामग्निलोके महीयते ॥

वातरेणुसुवर्णां तु सवत्सां कामदोहिनीम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां वायुलोके महीयते ॥
समानवत्सां धूम्रां तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंयुक्तां यमलोके महीयते ॥
सन्ध्या हेमसवर्णां तु सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां वारुण* लोकमश्नुते ॥

सन्ध्या गौः । कामदोहनाम् समानामदोहनाम् ।

हिरण्यवर्णां पिङ्गाक्षीं सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां कौबेरं लोकमाप्नुयात् ॥
पलालधूम्रवर्णां तु सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां पितृलोके महीयते ॥
सवत्सां पीवरीं दत्त्वा शितिकण्ठीमलङ्कृताम् ।
वैश्वदेवमसंबाधं स्थानं श्रेष्ठं प्रपद्यते ॥

शितिकण्ठीं कृष्णगलाम् ।

समानवत्सां गौरीं तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंवीतां वसूनां लोकमश्नुते ॥

सुव्रता सुखदोह्या ।

पाण्डुकम्बलवर्णां तु सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां साध्यानां लोकमश्नुते ॥
वत्सोपपन्नां नीलाङ्गीं सर्वरत्नसमन्विताम् ।
गन्धर्वाप्सरसां लोकान् दत्त्वा प्राप्नोति मानवः ॥
गोप्रदानरतो याति भित्त्वा जलदसञ्चयान् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥

* कोष्ठस्थितः क्वचित्पाठः ।

त चाहबेषा सुश्राव्य महम वरयोषित ।
रमयन्ति नरश्रेष्ठ गोप्रदानरत नरम् ॥

इति समानवत्सगोदानविधि ।

आदित्यपुराणे ।

कपिला ये प्रयच्छन्ति चेलच्छन्ना स्वलङ्कृताम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
श्वेतवस्त्रपरिच्छन्ना घण्टास्वनरवैर्युताम् ।

'घण्टास्वनरवै घण्टाशब्दकोलाहलै ।

सहस्र यो गवा दत्त्वा कपिला चापि सुव्रत ।
सममेव पुरा प्राह ब्रह्मा ब्रह्मविदा वर ॥
यावन्ति रोमकूपाणि कपिलाङ्गे भवन्ति हि ।
तावत्कोटिसहस्राणि वर्षाणा दिवि मोदते ॥
रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहना धेनु वस्त्रच्छन्नामलङ्कृताम् ॥
दत्त्वा द्विजेन्द्राय नर स्वर्गलोके महीयते ।
दशधेनुप्रदानेन तुल्यैका कपिला मता ॥

याज्ञवल्क्यः ।

हेमशृङ्गी शफै रौप्यै सुशीला वस्त्रसयुता ।
सकांस्यपात्रा दातव्या क्षीरिणी गौ सदक्षिणा ॥
दाताऽस्या स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसमितान् ।
कपिला चेत् तारयति भूयस्त्वासप्तम कुलम् ॥

व्यासः ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा वस्त्रकांस्योपदोहनाम् ।
सवत्सा कपिला दत्त्वा दशान् सप्त समुद्धरेत् ॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया भवन्ति हि ।
सुरभीलोकमासाद्य रमते तावती समाः ॥

लोकोत्तरे ।

घण्टाचामरसंयुक्ता किङ्किणीजालमण्डिता ।
दिव्यवस्त्रसमायुक्ता हेमदर्पणभूषिता ॥
पयस्विनी सुशीला च तरुणी वत्सकान्विता ।
कपिलैवं प्रदातव्या शिवस्याग्रे विधानतः ॥

दानमन्त्रस्तु मत्स्यपुराणे ।

कपिले सर्वभूतानां पूजनीयाऽसि रोहिणि ।
तीर्थदेवमयी यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

इति कपिलादानविधिः ।

कूर्मपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुराः पञ्चपलान्विताः ।
पञ्चाशत्पलिकं ताम्रं कांस्यं चैतावदेव तु ॥
वस्त्रं तु त्रिगुणं धेन्वा दक्षिणा च चतुर्गुणा ।
एतैरलङ्कृतां धेनुं घण्टाभरणभूषिताम् ॥
कपिलां विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ।
त्रिगुणोपस्करोपेता महती कपिला स्मृता ॥
दत्त्वा सा विप्रमुख्याय स्वर्गमोक्षफलप्रदा ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मुच्यते दशमयुतात् ॥
यान् यान् प्रार्थयते कामांस्तांस्तान् प्राप्नोति मानवः ।
अन्ते स्वर्गापवर्गौ च फलमाप्नोत्यनश्वरम् ॥

इति कपिलादानविधिः ।

अथ देवतोद्देशेन गोदानम्। लिङ्गपुराणे।

देवदक्षिणदिग्भागे धेनुः कार्या उदङ्मुखी॥
प्राङ्मुखं वत्सकं कृत्वा ब्राह्मणं च उदङ्मुखम्।
प्राङ्मुखो यजमानस्तु पूजयेद्ब्राह्मणं ततः।
कोऽदादिति च मन्त्रेण गृह्णीयाद्ब्राह्मणः स्वयम्॥

दद्याच्च महेश्वर।

एवं विधानतो दत्त्वा याति दाता शिवालयम्।
तत्र भुक्त्वाक्षयान् भोगानन्ते प्राप्नोति शाश्वतम्॥

देवीपुराणे।

नीलां वा बभ्रुं वा श्वेतां पाटलां कपिलामपि।
सदुग्धां वत्सलां चैव सुखदोह्यां सुगां नृप॥
आदाय विधिवद्देवीं पूजयेच्छुभपङ्कजैः।
धूपं तु परमानिर्यासं तुरुष्कागुरुचन्दनम्॥
दत्त्वा तु मन्त्रपूर्वं तु नैवेद्यमुपकल्पयेत्।
पायसं घृतसंयुक्तं क्षामयेच्च तथा तु ताम्॥
द्विजाय शिवभक्ताय सवत्सां गां निवेदयेत्।
महेशवल्लभः स्याच्च महापुण्यमवाप्नुयात्॥
यावत् तद्रोमसंख्यानं तावद्देव्याः पुरे वसेत्।
इहैव गतपापोऽसौ जायते नृपसत्तम॥

विष्णुधर्मे। मान्धातोवाच।

ब्रह्मन् प्रीणनार्थाय केशवस्य शिवस्य च।
यानि दानानि देयानि तान्याचक्ष्व द्विजोत्तम॥
येन चैव विधानेन दानं पुंसः सुखावहम्।
ऐहिकामुष्मिकाप्तिं च करोति न विहन्यते॥

वसिष्ठ उवाच ।

गोदानमादौ वक्ष्यामि प्रत्यक्षक्रमयोगतः ।
येन चैव विधानेन धेनुं नाधिकविस्तरम् ॥
पुण्यं दिनमथासाद्य स्नात्वाऽऽतर्प्य पितॄंस्तथा ।
कृतोपवासः सम्प्राश्य पञ्चगव्यं नरेश्वर ॥
घृतक्षीराभिषेकं च कृत्वा विष्णोः शिवस्य च ।
तमभ्यर्च्य यथान्यायं पुष्पाद्यैरनुक्रमात् ॥
उदङ्मुखीं प्राङ्मुखीं वा पृष्टिं कृत्वा पयस्विनीम् ।

दृष्टि सवत्समृत्सवध ।

सपुत्रां वस्त्रसंवीतां सितयज्ञोपवीतिनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां सुवर्णापरिसञ्चिताम् ॥
शक्तितो दक्षिणायुक्तां ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः ॥
गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसाम्यहम् ।
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा धेनुं द्विजवरं च तम् ॥
इमां त्वं प्रतिगृह्णीष्व धेनुर्दत्ता मया तव ।
स मे पापापनोदाय गोविन्दः प्रीयतामिति ॥

वह्निपुराणे तु अयमधिको मन्त्रः ।

या धेनुः काश्यपस्यासीदत्रेश्च गौतमस्य च ।
साभिकामफला देवि इह लोके परत्र च ॥
एवमुच्चार्य तं विप्रं गोविन्दं नृप कल्पयेत् ।
अनुव्रजेत् तु गच्छन्तं पदान्यष्टौ नराधिप ॥
अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।
सर्वकामसमृद्धात्मा विष्णुलोकं स गच्छति ॥

सप्तावरान् सप्तपरानात्मानं चैव मानव ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मोचयत्यवनीपते ॥
पदे पदेऽश्वमेधस्य गोसवस्य च मानव ।
फलमाप्नोति राजेन्द्र ब्रह्मायैव जगौ हरिः ॥
सर्वकामदुघा सम्यक् सर्वकालेषु पार्थिव ।
भवत्यथो पापहरा यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
सर्वेषामेव पापानां कृतानामविजानता ।
प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तमनुतापोपबृंहितम् ॥
सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।
हाटकक्षितिगौरीणां* सप्तजन्मानुगं फलम् ॥
ब्राह्मणे क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चान्यैश्च मानवैः ।
लोकाः कामदुघाः प्राप्ता दत्त्वैतद्विधिना नृप ॥
गोभ्योऽधिकं जगति नापरमस्ति किञ्च-
द्दानं पवित्रमिति शास्त्रविदो वदन्ति ।
तां सप्रदेः सुरसदश्च समीहमाने-
र्देया सदैव विधिना द्विजपुङ्गवेभ्यः ।

इति देवलोकप्रेप्सुना गोदानविधिः ।

अथ देवताभ्यो गोदानम् । स्कन्दपुराणे ।

शिवाय विष्णवे चापि यस्तु दद्यात् पयस्विनीम् ।
धेनुं स्नानोपहारार्थं स परं ब्रह्म गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

गौरीं सूर्याय यो दद्यात् तरुणीं च पयस्विनीम् ।

---

* गौरीति गौः ।

तेन दत्तं भवेत् सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥

'सौरो' सूर्यमुना धेनुरित्यत्र ।

स्नानाग्निकार्यमुद्दिश्य सुरूपां सुपयस्विनीम् ।
कुलीनां कपिलां दत्त्वा दत्तं भवति गोशतम् ॥
य एवं गामलङ्कृत्य दद्यात् सूर्याय मानवः ।
सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥

तथा ।

यो दद्यादुभयमुखीं सौरभेयीं दिवाकरे ।
ससद्वीपां महीं दत्त्वा यत् फलं तदवाप्नुयात् ॥
पादद्वयं शिरोर्धं च यदा स्याद्योनिनिर्गतम् ।
तदा सा पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥

अथ वृषभैकादशीदानम् । शिवधर्मे ।

दश गावः स वृषभा वृषभैकादशी स्मृता ।
शिवाय विनिवेद्यैव विशुद्धेनान्तरात्मना ॥
रुद्रैकादशतुल्यात्मा बलभोगादिभिर्गुणैः ।
शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते वशी ॥

भविष्यत्पुराणे ।

दश गावः स वृषभा वृषभैकादशी च ताम् ।
सूर्याय विनिवद्येह यत् फलं लभते शृणु ॥
द्वादशादित्यतुल्यात्मा अणिमादिगुणैर्युतः ।
सौरादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते दिवि ॥

अथ वृषभाधिकगोशतदानम् । शिवधर्मोत्तरे ।

वृषभं गोशतं दद्याच्छिवायातीव शोभनम् ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥

सूर्यकोटिप्रतीकाशे विमाने सार्वकामिके ।
अनेकयानसस्थानैरसुरासुरपूजिते ॥
शतकल्पकलोटेः वीरभद्र इवापर ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशेषाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणं ।

सवृष गोशत दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजै सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापर ।
गत्वादित्यपुर रम्य क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञ सूर्यपरम शुद्धस्वात्मनि सस्थित ।
सर्वग परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति देवतागोदानविधि ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसवीता तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्र स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्र गोरसाशन ।
तृप्ता तु तर्पिते दत्त्वा वाससा सवृते द्विजे ॥
सदक्षिणा महाभाग त्रिरात्र गोरसैस्तत ।
प्राणसन्धारण कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानव ।

* मायभोगमिश्रैरिति क्वचित पाठ ।
† सूर्यलोकेऽप्रमाद्यतीति क्वचित पाठ ।

इत्येवं कपिला विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

विप्रो [illegible] ग्रूयस्त्वार्पेतेभ्यः

वत्से पीता सुप्रजा [illegible] गोप्रदस्तैर्वातरक्

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व कल्यमुपवेद्य च ।

प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेद्य प्रातःकाल उपस्थानं करणीयमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।

प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।

प्रपद्यैकां सर्वरीं मुष्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥

समतामेति वै गोभिः समममस्य समव्रत ।

एकात्मगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टो त्यक्तो वृषवत्सो यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भोऽमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।

क्षुक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवादः ॥

गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गयानाय सन्तु ।

आहुता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वाशिषो मे ॥

शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि सम्प्रवृत्ताः ।

यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवल्ह्यो दिशध्वं मे गतिमिष्टां प्रपन्नाः ॥

या वै यूयं सोऽहमद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।

मनश्च्युता मन एवोपपन्ना सन्धुक्षध्वं सौम्यरूपोग्ररूपाः ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्घं वदेद्वै गवा दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिष्ठया*च्छेषमर्घं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥

'पूर्वमर्घं' वा वै पूर्वमित्यादिकम् ।

गा ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुक्त्वा†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम सकीर्तयेत् तस्या यथासख्य यथोत्तरम् ।
फल षट्त्रिशद्वर्षा च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् बद्ध्वा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

'अर्घ्यम्' अर्घाहम् । 'उक्त्वावसु' गोधनम् । 'प्रदत्' प्रददत । 'ऊधस्य' वै सयुक्ता ऊधस्या । 'अष्टमे क्रमे' गवि उक्ताया मध्यस्यामष्टमे पदे ।

गोव शाली निर्भयश्चार्घदाता नस्योतवो वसुदाता च कामी ।
उपस्योढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सवसेनेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्यादृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ

वसुदाता द्रव्यदाता । कामी काम्यफलवान् । 'उपस्योढा' उपस्थाय गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ । 'काम्याष्टमी' रोहिणीयुक्ताष्टमी । 'रसै' दध्यादिभि प्रस्रवै क्षीरै । 'वेदव्रती' वेदव्रतफलवान् । 'गवा यज्वा' गोप्रदाता ।

* गवा लोक इति क्वचित पाठ ।

† प्रतिज्ञायेति प्र म पु पाठ ।

‡ उक्तमिति गौ ।

§ समस्तानामतिक्रमे इति म प्र पु पाठ ।

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसंस्थान् यो वै दद्यात् कामदुग्धां च धेनुम् ।
सम्यक् ता स्युर्हव्यकव्यौघवत्यस्तामामुत्तमायशस्य प्रदानम् ॥
। चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशान्ताय न च चक्रबुद्धये ।
[ग्र्यो ह्यय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति विराटगोदानविधि ।

अथाह वृद्धगौतमः ।

धेनु पयस्विनीं दद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्यां तु तां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् कार्यं समिदाज्यचरूत्कट ॥

'पूर्ववदिति कृष्णवृषभदानवदित्यर्थ ।

तस्मै हुतवतो दद्यात् पूजितायाकुलोयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म त्रंणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकंसारिष्टविनाशन ।
नाशाय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनोरमव ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनुं पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सन्कल्प्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रेणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देयाना यातु सुरभी कृपयाऽस्तुग्वर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम् ।
तेनेव यत्नत कुर्यादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यासः ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पूर्ववत सुवर्णशृङ्गादिविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक् तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक् रोगरहित ।

अथ दानमन्त्रः ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्तु गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

* तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्याः प्रमुच्यन्ते केषां वासस्तु सन्ततम् ।
केषां तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैः* च मकरैर्वज्रकर्कटैरीमयुते ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमाना सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र ताततिः प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्दृष्ट्वा सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

* शिशुमार इति चम्मप्रभृत शिरस इति ख्याता जलजन्तुः ।

† धार्मिका इति म ग पु पाठः ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्यपात्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्वीत लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमुद्दपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्धा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयेद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणश्च परिभाषायां व्याख्यातानि । उडुपं क्षुद्रनौका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्रः ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्रः ।

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

अनुव्रजनमन्त्रः ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एवं कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
महापुण्यानवाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषा ॥
रोगी तु रोगनिर्मुक्त तथैवोपरमेत् स्मृतिः ।
इतीदमुक्तं तव धर्मसूनो पुण्यं मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक् स याति विष्णोः पदमप्रमेयम् ॥
इति वैतरणीधेनुदानविधिः ।

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना यो गां च दद्यादुभयतोमुखीम् ।
यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरतां लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्यात् विप्रे वेदविदि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥
समुद्धृत्य नरस्त्विष्टैर्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रोमतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नरः ॥

याज्ञवल्क्यः ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥
पूर्वोक्त विधिना हेमशृङ्गी शफै रौप्यैरित्यादिना प्रकारधेनुक्तेन ।

विष्णुः ।

अथ प्रसूयमाना गौः पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवर्णां विप्राय
। पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

* स्कन्दपुराणे इति स च पुस्तके नोपलभ्यते

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधानः समाहितः ॥

महाभारते ।

यावद्वत्सं प्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गां ददाति यः ॥

देवलः ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृतिः ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भूः सचराचरा ॥
सत्कृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाद्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमां पुरुषः स्वर्गे वसत्यमरपूजितः ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहनां राजन् सवत्सां द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमानां यो दद्याद्धेनुं द्रविणसंयुताम् ।
द्रविणमत्र दक्षिणात्वेन सह भूतदक्षिणा कल्पतरोरभिधानादवगन्तव्यम् ।
यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्वै पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमानां यो दद्याद्धेनुं द्रविणसंयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमिः सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्संख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितॄन् पितामहांश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेदीप्सितकामदा ।
गोलोकः सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च तं चन्द्रसमानवक्त्राः प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णाः ।
महानितम्बास्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्रं नलिनाभनेत्राः ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं च कृत्वा रौप्ययुक्तां खुरेऽथ या ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव या ॥
कपिलायास्तदा पुच्छं ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ।
उदकं च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानवः ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्णवाख्यं पदमव्ययम् ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्नो भ्रूणहा पाकभेदकः ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषकः ॥
निन्दको ब्राह्मणानां च तेषां कर्माभिदूषकः ।
एवं पातकयुक्तोऽपि गवां दानेन शुद्ध्यति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकान्विताम् ।

---

* मध्या इति क्वचित् पाठः ।

तद्दिने पायसाहारः पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति ।
तस्याप्यर्धं शतं वाऽथ पञ्चाशाच्च ततोऽर्धकम् ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्यं वित्तशाठ्यविवर्जितम् ।
इमां गृहाणोभयमुखीं सर्वांस्त्राता ममास्तु वै ॥
मम वंशविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव ।
इरावती*ध्रुमती च जप्त्वा देवस्योनात् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वां धेनुं कुटुम्बार्थे विशेषतः ।
स्वस्ति भवतु ते नित्यं रुद्रमातर्नमो नमः ॥
द्यौस्ते ददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि ।
क इदं कस्मादृदति जपेन्मन्त्रं वसुन्धरे ॥
विसृजेद्ब्राह्मणं देवि गां च तस्य गृहं नयेत् ।

'उभयशिरसं दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवनः ।

तस्याः प्रदानकालः । प्रसवकालो नान्यः कालः प्रतीक्ष्यते । व्यतीप विषुवायनपडशीतिमुखविष्णुपदीग्रहणान्ताः सर्व एव पुण्यकालाः । त यत्र चार्धप्रसूतायां तत्र स्नातो ब्राह्मणं ब्रूयात् । श्रुतशीलसत्यशौचवृत्त निक्रियाद्यैर्गुणैरुपेतं च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात् । अहमतीवार्त्तो भीतो ऽस्मादगाधादपारात् संसारार्णवात् समुत्तारयामि दशावरान् दशपरा स्मानं च । स्वामिन् भवन्तं दानपात्रमासाद्य । स चानुग्रहबुद्ध्या ना लिप्सया गृह्णीत । दाता च तामनुमन्त्रयेत् । त्वं महीमवनिं विश्वधेनु क इदं कस्माद् इति गृहीतायां दक्षिणेन पाणिना वत्समाकर्षयेत् । ग तु सत्वेषामवेदमिति जपेत् । निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पि नदीः पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन् नागानोषधीस्तर्पयेत्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषां मन

* अहमतीवार्त्तोऽतीत इति न. प. पु. पाठः ।

तीर्थानि भवन्ति । ये देवासो दिव्येकादश स्थ । उशन्तस्त्वा निधीमहि । इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति । अग्निभिः सूक्तैर्मरुद्भिश्च । मोहिते वनस्पते शतवल्शा विरोह समुद्रज्येष्ठा सलिलस्य मध्यादवहितेव भोगे पर्यति वाहुम् । मधुवाता ऋतायत इति मन्त्रैः । तदनु पार्थिवीभिः पृथिवीं तर्पयेत् । द्यावापृथिवी पूर्वचित्तये महीद्यौः पृथिवी च न उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते गौरीर्मिमाय सलिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्याज्याहुतीर्जुहोति । ब्राह्मणान् भोजयेत् स्वस्त्ययनं वाचयीत । अथास्य कर्मणो व्युष्टिमुदाहरन्ति । अभक्ष्यभक्ष्यमपेयपायिनं ब्रह्मघ्नं पितृघ्नं सद्य एव पुनाति । उपायिनीं सुतां मित्रभार्यां मातरं मातृष्वसारं मातुलानीं भगिनीं भागिनेयीं शिष्यजायां धात्रीमन्यामप्यगम्यां गत्वाऽभयशिरसं सपरिकरां ब्राह्मणाय दद्यात् । परिकरोऽस्याः सुवर्णं रूप्यं रत्नादि क्षेत्राणि ग्रामादि धान्यानि वस्त्राणि लवणाद्याश्चन्दनाद्या गन्धाः शतं गवां तदर्धमर्धं वा सर्वस्वं वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये ।

इत्युभयतोमुखीदानविधिः ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उत्पाद्य सस्यानि तृणं चरन्ति तदेव भूयः सकलं वहन्ति ।
न भारखिन्नाः प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोकः ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभं धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवर्णं चतुष्पादं सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्मं स धर्मेण विभुना प्रजाः ।
प्रजा धरत्यथ भूमौ धर्ममूर्तिर्वृषो यतः ॥
अतो वृषभदानेन दत्तं स्यात् सचराचरम् ।

कृत्वा तत्पार्श्वतस्तत्र छत्रोपानहकम्बलम् ॥
वृषं सम्पूज्य पुष्पाद्यैर्वित्तशाठ्याहते नरः ।
श्रद्धया चैव यो दद्यात् तं न मुञ्चति धर्मराट् ॥
सर्वमस्यै सुखैश्चैव दातारं योजयत्यसौ ।

आदित्यपुराणे ।

यो वै दद्यात्यनड्वाहं सुशीलं साधुवाहिनम् ।
उभयोः पार्श्वयोर्दत्त्वा छत्रोपानहकम्बलम् ॥
शीलवेदाङ्गसम्पन्ने दृष्टे शिष्टे द्विजे नरः ।
पुण्ये च जन्मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ॥
दत्त्वा तस्य अनड्वाहं सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।
दत्त्वा तस्य अनड्वाहं तस्मिन् स्थाने महामुने ॥
क्षुत्पिपासार्दितस्यापि अग्रतः प्रतिपद्यते ।
दत्त्वा प्रजापतेर्लोकान् विशोकः प्रतिपद्यते–इति ॥

कण्ठः प्रलम्बगलकम्बलम् ।

तथा ।

अनड्वाहं ब्राह्मणायाऽथ धुर्यं दत्त्वा युवानं बलिनं विनीतम् ।
हलस्य वोढारमनन्तवीर्यं प्राप्नोति लोकान् दशधेनुदस्य ॥

स्कन्दपुराणे ।

निवेद्य सद्गुणोपेतमनड्वाहं शिवाश्रये ।
दशधेनुप्रदानस्य फलं शोभनमाप्नुयात् ॥

बृहस्पतिः ।

वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।

देवलः ।

वृषयुग्मं वृषं वाऽपि दत्त्वा गच्छेत् सुरालयम् ।

भुङ्क्ते मन्वन्तर भोगान् द्विगुणान् युग्मलाङ्गली ॥
अनड्वाहौ तु यो दद्याद्द्विजे सीरेण संयुतौ।
अलङ्कृत्य यथाशक्त्या सुवाहौ शुभलक्षणौ ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वकामसमन्वित ।
वर्षाणि वसति स्वर्गे रोमसंख्याप्रमाणत ॥
यो ददाति बलीवर्दमुक्तेन विधिना शुभम्।
सव्यङ्ग गोप्रदानाच्च भुङ्क्ते दशगुण फलम् ॥

महाभारते।

युवानमिन्द्रियोपेत शतेन सह यूथपम्।
गवेन्द्र ब्राह्मणेन्द्राय भूरिशृङ्गमलङ्कृतम् ॥
ऋषभ य प्रयच्छन्ति श्रोत्रियाय परन्तप।
ऐश्वर्याण्यभिजायन्ते जायमानेष्वत पुन ॥

'शतेन' स्त्रीगवार्थमिति शेष। 'भूरिशृङ्ग' सुवर्णशृङ्गम्।

यमः।

दान्त धुरन्धुर दत्त्वा छत्रोपानहसयुतम्।
दशधेनुप्रदानाच्च यत् फल तत् समश्नुते ॥

भविष्योत्तरे। युधिष्ठिर उवाच।

युष्मद्वाक्यामृतमिद शृण्वतोऽह जनार्दन।
न तृप्तिमधिगच्छामि जात कौतूहल हि मे ॥
गोपति किल गोविन्द त्रिषु लोकेषु विश्रुत ।
गोवृषस्य प्रदानेन त्रैलोक्यमभिनन्दति ॥
तन्मे वृषभदानस्य फल वै कथयाच्युत।

श्रीकृष्ण उवाच।

वृषदानफल दिव्य शृणुष्व कथयामि ते।

पवित्रं पावनं चैव सर्वदानोत्तमं तथा ॥
दशधेनुसमोऽनड्वानेकश्चैव धुरन्धरः ।
दशधेनुप्रदानाद्धि वृष एको विशिष्यते ॥
वृषभश्चापि पुष्टाङ्गो ह्यरोगः पाण्डुनन्दन ।
युवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ॥
धुरन्धरः स्थापयति एक एव कुलं महत् ।
त्राता भवति संसारे नात्र कार्या विचारणा ॥
अलङ्कृत्य वृषं शान्तं पुण्येऽह्नि समुपस्थिते ।
रौप्यलाङ्गूलसंयुक्तं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
मन्त्रेणानेन राजेन्द्र तं शृणुष्व वदामि ते ।
धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ॥
अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ।
दत्त्वैवं दक्षिणायुक्तं प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
सप्तजन्मकृतं पापं वाग्मनःकायकर्मणा ।
तत्सर्वं विलयं याति गोदानसुकृतेन वै ॥
यानं वृषभसंयुक्तं दीप्यमानं सुशोभितम् ।
आरुह्य कामगं दिव्यं स्वर्लोकमधिरोहति ॥
यावन्ति तस्य रोमाणि गोवृषस्य महीपते ।
तावद्वर्षसहस्राणि गवां लोके महीयते ॥
गोलोकादवतीर्णस्तु इह लोके द्विजायते* ।
सत्रयाजी महातेजाः सर्वब्राह्मणपूजितः ॥

ओजस्विनं भरसहं दृढकन्धरं च यच्छन्ति ये वृषमशेषगुणोप

---

* द्विजो भवेदिति क्वचित् पाठः ।

वृषेण यत्कृषति गोदशकेन पुण्यं सत्यं भवन्ति भुवि तत्फलभागिनस्ते ॥

इति वृषदानविधिः ।

सनत्कुमार उवाच ।

हिरण्यवृषदानं च कथयामि समासतः ।
वृषरूपं हिरण्येन सहस्रेणास्य कारयेत् ॥
तदर्धेनाथ वा धीमांस्तदर्धार्धेन वा पुनः ।
अष्टोत्तरशतेनापि वृषभं धर्मरूपिणम् ॥

अत्र तु पात्रपरिमाणाविज्ञानस्य हिरण्यस्य सहस्रादिसंख्यया व्यवच्छेदेन क्रतु स[म]न दान प्रपञ्चकास्तित्वप्रसङ्गनाकाङ्क्षा पूरणीया । लिङ्गपुराणोक्तदानेषु निष्कस्य व्यवहारदर्शनाच्च ।

ललाटे कारयेत् पुण्ड्रमर्धचन्द्रकलाकृतिम् ।
स्फाटिकेन तु कर्त्तव्या खुराश्च रजतेन च ॥

पुण्ड्रं तिलकं स्फाटिकम् । खुरा रजतेन विधेयाः ।

ग्रीवा तु पद्मरागेण ककुद्गोमेदकेन च ।
ग्रीवायां घण्टावलयं रत्नचित्रं तु कारयेत् ॥
वृषाङ्कं कारयेत् तत्र किङ्किणीकृतपन्नगम् ।
पूर्वोक्तदेशकाले च वेदिकोपरि मण्डले ॥

वृषाङ्को महेश्वरः ।

तन्मूर्त्तिलक्षणमाह विश्वकर्मा ।

त्रिनेत्रस्तु चतुर्बाहुर्जटामण्डलमण्डितः ।
शूलखट्वाङ्गवरदाभयपाणिर्महेश्वरः —इति ॥

पूर्वोक्तदेशकाले इत्यत्र देशकालकुण्डमण्डपवेदिकादि लिङ्गपुराणोक्ततुलादानविहितं वेदितव्यम् ।

वृषं च स्थापयेत् तत्र दक्षिणामुखमग्रतः ।

ईश्वरं पूजयेद्भक्त्या वृषारूढं वृषध्वजम् ॥

वृषेन्द्रं पूज्य गायत्र्या नमस्कृत्य समाहितः ।

ॐ तीक्ष्णशृङ्गाय विद्महे धर्मपादाय धीमहि । तन्नो वृष

वृषात् ।

इति वृषगायत्री ।

मन्त्रेणानेन संपूज्यो वृषो धर्मविवृद्धये ।

होतव्यं च घृताद्यं च यथाविभवविस्तरम् ॥

वृषं संपूज्य दातव्यो ब्राह्मणेभ्यः शिवाय च ।

दक्षिणा चैव दातव्या यथावित्तानुसारतः ॥

एतद्यः कुरुते भक्त्या वृषदानमनुत्तमम् ।

शिवस्यानुचरो भूत्वा सुचिरं तत्र मोदते ॥

प्रत्यग्मुखं च वृषभं शिवाग्रतः स्थापयेत् । शिवस्य तत्पश्चिमे स्थापनात् ।

तदुक्तं वातुले ।

वृषाङ्गे परितः कार्यं किङ्किणीवलयं शुभम् ।

ईश्वरं पूजयेत् पश्चात् पश्चिमां दिशमास्थितम् ॥

पूजयित्वा विधानेन वृषयागं तु कारयेत्–इति ।

शिवाय चेति चकारः समुच्चये ।

कामिके त्वेकाग्निपक्षोऽपि ।

समिदाज्यचरूपेतमेकमग्निमथापि वा–इति ।

दक्षिणादिकं प्राग्वत् ।

इति लिङ्गपुराणोक्तो शिवधवृषदानविधिः ।

अम्बरीष उवाच ।

यत् सूर्येण समाख्यातं दानं सर्वसुखावहम् ।

ईश्वराणां च निःस्वानां तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

वशिष्ठ उवाच ।

येनेश्वरो दरिद्रो वा करोति विधिना नृप ।
दान सर्वगुणोपेत तच्छृणुष्व यथा तथा ॥
भारादौ त्रिपलान्ता च वृष कृत्वा विधानत ।
युत धेन्वाऽथ वा वृषाच्छक्तितो नृपसत्तम ॥
या मया धेनव प्रोक्ता वृषास्तावन्त एव हि ।
हरये ता नियोज्या स्युर्हरये च तथा वृषा ॥
सर्वाभावात् ततो राजन् तिलपात्राणि नित्यश ।
सर्वपापविनाशाय दीयन्ते नृपसत्तम ॥
गोमयेन समालिप्ते पट्टवस्त्रसमावृते ।
वृष हेममय तत्र रौप्य वा रत्नसयुतम् ॥
तस्य नीलमये शृङ्गे मौक्तिके चक्षुषी स्मृते ।
द्वात्रिंशच्छुभवस्त्राणि विद्रुमोष्ठौ च नासिका ॥
मरकत विनिर्दिष्टं कर्णौ वै हरितोपमौ ।
पद्मरागस्य वै पादा खुरा रौप्यमया शुभा * ॥
राजतानि च रोमाणि क्षौमवस्त्रेण कम्बलम् ।
पादेन पुच्छमुद्दिष्टं सर्वेषामप्ययं विधि ॥
वृषणौ स्फटिकस्यापि लिङ्ग मणि प्रकीर्त्तितं ।
यथा धेनुस्तथाऽनड्वान् सुवर्णस्य तु कारयेत् ॥
अभीष्टदेवतापूजा कुर्वीत तदनन्तरम् ।
मन्त्रेणानेन राजेन्द्र त द्विजाय निवेदयेत् ॥
यो वृषो यज्ञदानेऽभूच्छतानीकस्य निष्कल ।
जातरूपमय सोऽद्य तारिता मा न सशय ॥

* शुभा इति पुस्तकान्तर ।

एतस्य त्रिभवदानं भक्त्या यः प्रतिपादयेत् ।
पृथुले वाप्यशक्ते वा तदनन्तफलं स्मृतम् ॥
निःस्वो वाप्येवमेवं हि कृत्वा दानमतन्द्रितः ।
तत्फलं समवाप्नोति स्वल्पदानान्न संशयः ॥

इति वह्निपुराणोक्तो हेमवृषदानविधिः ।

सनत्कुमार उवाच ।

आषाढपौर्णमास्यां तु कार्त्तिके वाऽथ फाल्गुने ।
अयनेऽजिनकार्येर्दद्यमेनद्यथाविधि ॥
जाम्बूनदस्य शुद्धस्य पलैस्त्रिशतिभि (?) स्तथा ।
तदर्धमर्धेन तथा यथाशक्त्या पलैस्त्रिभिः ॥
द्वाभ्यामेकेन वा कार्यो वृषः सर्वाङ्गशोभनः ।
पलादूनो न कर्तव्यो वृ सशोकभयावहः ॥
मण्डपं कारयेद्दिव्यं पराघ्यर्यपट्टनिर्मितम् ।
तन्मध्ये तण्डुलैः शुक्लैर्मण्डलं कारयेच्छुभम् ॥
ततः प्रभाते विमले समुत्थाय जितेन्द्रियः ।
शुक्लाम्बरधरः स्नातः शुक्लमाल्यानुलेपनः ॥
कृतनित्यक्रियः शुक्लमालारत्नविभूषितः ।
नरो वा यदि वा नारी दिव्यभोगाभिलाषिणी ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्नं स्थापयित्वा ततो वृषम् ।
सौवर्णं मण्डपे तस्मिन् सुवर्णैर्बहुभिश्चितम् ॥
चन्दनागुरुकर्पूरैः सुमनोभिस्तथा सितैः * ।
संपूजयेत् ततः स्वस्वमन्त्रैः पौराणसंभवैः ॥
नमस्ते जगदाधार प्रिय पुण्यकृतामसि ।

---

* घृतैरिति म. प. पु. पाठः ।

त्वद्विहीने जगत्यस्मिन् न कश्चित्सुखमश्नुते ॥
नमस्ते धर्मराजाय वृषरूपधराय वै ।
त्वं मामुद्धर देवेश दुर्गसंसारसागरात् ॥
यश्च कीर्त्तिर्धनं धान्यं यदन्यदपि सञ्चितम् ।
तत् तत् प्रयच्छ देवेश परत्र च शुभां गतिम् ॥
इति सम्पूज्य विधिवत् तं देवं वृषरूपिणम् ।
नैवेद्यं सस्तरेत् तत्र हविषा निर्मितं शुभम् ॥
कालोद्भवं मूलफलं सर्वं देवसमन्ततः ।
हविष्याशनेन भुञ्जीत भोजयित्वा ततो द्विजान् ॥
स्नायाद्वै नु ततः कुर्यात् पुष्पगृहमनुत्तमम् ।
सितपुष्पैः शुभैर्गन्धैर्लुब्धमधुकराकुलैः ॥
फलमूलानि चान्यानि दीपाः शुभदशान्विताः ।
घृतपूर्णास्तु कर्त्तव्याः सप्रद्यातितमण्डपाः ॥
रात्रौ जागरणं कार्यं देवदेवस्य सन्निधौ ।
वारमुख्याः समानाय्य गान्धर्वान् धर्मिणोऽप्यथ ॥
गीतवादित्रशब्देन ब्रह्मघोषरवेण च ।
नर्मालापैश्च नृत्यैश्च गमयेत् तां निशां ततः ॥
अरुणोदयवेलायां समुत्थाय जितेन्द्रियः ।
पूजयित्वा द्विजांस्तत्र गोहिरण्यैर्नरोत्तम ॥
वृषरूपः ततो धर्मः प्रीयतां वृषभध्वजः ।
इत्युच्चार्यं दरं मन्त्रमाचार्याय निवेदयेत् ॥
दत्त्वा दानमिदं सम्यग्विधिनाऽनेन पार्थिव ।
कुर्याद्दिग्विजयं विप्रो वेदकर्म समाचरेत्* ॥

* समाचरेदिति पुस्तकान्तरे ।

वैश्य समुद्रगमन शूद्र कर्म यथेप्सितम् ।
फाल्गुन्यामथ वा दद्याद्दानमेतन्नरोत्तम ॥
रौद्र कर्म विनिर्दिष्ट ब्रह्मणा शङ्करस्य हि ।

इति गारुडपुराणोक्त सप्तवृषदानविधि ।

अथ रूप्यवृषदानम् ।

अथ कुष्ठहर वक्ष्ये वृषदानमनुत्तमम् ।
यत् कार्यं कुष्ठरोगार्त्तै शरीरसुखकारकम् ॥
पलैस्त्रिभिस्तु कुर्वीत द्वाभ्यामेकेन वा पुन ।
राजत वृषभ शुभ्र हेमशृङ्गखुर तथा ॥
महेश्वरेणोमया च कुर्वीत तमधिष्ठितम् ।
सौवर्णे प्रतिमे द्वे च पूर्वोक्तेन क्रमेण तु ॥
यथाविभवमानेन वित्तशाठ्य न कारयेत् ।
पलाण्डके कास्यपात्रे स्थापयेत् त विचक्षण ॥
श्वेतपुष्पैरक्षताभि श्वेतवस्त्रैरलङ्कृतम् ।
ब्राह्मण विद्यासपन्न स्वाचार सयतेन्द्रियम् ॥
सर्वशास्त्रप्रवक्तार प्रतिग्रहपराङ्मुखम् ।
दान्त कुलीन धर्मज्ञमनुद्वेगकर नृणाम् ॥
क्रोधलोभविहीन च सर्वशास्त्रार्थकोविदम् ।
गृहमाहूय भक्त्या त यथाविधि समर्चयेत् ॥
केयूरकटकैर्वस्त्रैर्माल्यैश्चैवाङ्गुलीयकै ।
होम च पूर्ववत् कुर्यान्मन्त्रैर्माहेश्वरैस्तथा ॥
उदङ्मुखोपविष्टाय महादेवस्य सन्निधौ ।
प्राङ्मुखो व्याधितो दद्यान्मन्त्रेणानेन धर्मवित् ॥
अष्टमूर्त्तिर्महेशान कृपया वृषभध्वज ।

श्वेतमौदुम्बरं सर्वमथ वा भिन्नमेव च ॥
त्वग्दोषजनितं यच्च मण्डलान्यथ वाऽनघ ।
सर्वं कर्मविपाकोऽत्र पार्वतीनाथ सर्वग ॥
कुष्ठहा भव सर्वेश रक्ष मां पार्वतीपते ।

इति वायुपुराणोक्तो हरवृषदानविधिः ।

आह बौधायनः ।

शुक्लपक्षस्य चाष्टम्यां द्वादश्यामथ वा पुनः ।
पलेन कुर्याद्वृषभं सान्द्रलोमसुराजनम् ॥
हेमशृङ्गं सुवर्णाक्षं रक्तपुष्पशुभाननम् ।
महेश्वरेणोमया च सौवर्णेन ह्यधिष्ठितम् ॥
यथा विभवतस्तत्र परिमाणं विधीयते ।

उमामहेश्वरादयस्त्रिंशत्स्वरूपवृषदानमवृषभेदम ।

पञ्चाष्टके ताम्रपात्रे वर्मणावेष्ट्य भक्तितः ।
देवस्यैकं वृषस्यैकं पार्वत्याश्चैकमेव हि ॥
श्वेतपुष्पैरक्षताभिः कुङ्कुमागुरुचन्दनैः ।
पूजयन्मूलमन्त्रेण तिलहोमं च कारयेत् ॥
अष्टोत्तरशतं चाज्यमिश्रेण चार्यकेण तु ।
आचार्यो वित्तसम्पन्नः स्वाचारः संयतेन्द्रियः ॥
सर्वशास्त्रार्थवक्ता च शान्तो दान्तस्तथैव च ।
धर्मप्रवीणो ब्राह्मणस्त्वनुद्वेगकरो नृणाम् ॥
वृषदानप्रयोगज्ञो हरोमाभ्यामधिष्ठितम् ।
वृषभं घण्टिकोपेतं दद्यादुग्रैवेयभूषितम् ॥
उदङ्मुखोपविष्टाय महादेवस्य सन्निधौ ।
प्राङ्मुखो ब्राह्मणः भक्त्या मन्त्रेणानेन संयतः ॥

अष्टमूर्त्ते महेशान कृपया वृषभध्वज ।
उदुम्बरं वाऽऽजिनं वा दण्ड*मण्डलकं तथा ॥
त्वग्दोषजनितं यच्च पूर्वकर्मविपाकिनं ।
इह कर्मोद्भवं वाऽपि मातृदोषेण वा पुनः ॥
पितृदोषेण वा सर्वं रक्तदोषोद्भवं तथा ।
विनाशय शरीरोत्थं पार्वतीप्रिय शङ्कर ॥
वृषभस्य प्रदानेन उभाभ्यामधिष्ठितस्य हि ।

दानमन्त्रः ।

ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि भक्त्या परमया युतः ।
कृतदानेन कुष्ठानि व्रजन्ति विलयं ध्रुवम् ॥
तस्मात् कुष्ठाभिभूतानां करणीयमिदं जगुः ।

कुष्ठपरिहाराय वृषदानविधिः ।

गरुडपुराणे ।

पलाष्टकेन रौप्येण कृत्वा वृषभमुत्तमम् ।
मुक्ताफलैरलङ्कुर्या[illegible]रागैः सुशोभनैः ॥
सुवर्णतिलकोपेतं चारुचामरभूषितम् ।
गत्वा शिवालयं सम्यक् पूजां कृत्वा शिवे ततः ॥
रुद्राध्यायं जपित्वा तु सषडङ्गरहस्यकम् ।
होमश्च शिवमन्त्रेण तिलाज्येन विधीयते ॥
अथाहूय द्विजवरं वेदवेदाङ्गपारगम् ।
वस्त्रालङ्कारमाल्याद्यैः पूजयित्वा शिवं ततः ॥
उमापते त्रिलोकेश जगत्कारणकारणम् ।
स्ववाहनप्रदानेन प्रीतो भव नमोऽस्तु ते ॥

---

* दद्रुमिति म. ब. पु. पाठः ।

मन्त्रेणानेन तु दद्याद्धेमदक्षिणयार्च्चितम् ।
दानस्यास्य प्रदानेन शिवलोके महीयते ॥

इति मृतोपकण्ठवृषदानविधिः ।

स्कन्दपुराणे ।

रौप्यानडुहदानेन नरो यानेन गच्छति ।
अक्षयाँल्लभते लोकानिन्द्रेण सह मोदते ॥
त्रिंशत्पलात् समारभ्य पलत्रितयमन्ततः ।
वृषं रूप्यमयं कृत्वा सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥
क्षौमवस्त्रपरिच्छन्नं धान्यविन्यासभूषितम् ।
यथोक्तकाले पात्राय पवित्रायोपपादयेत् ॥
एवं कृत्वा नरो दानं सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
दानमन्त्रमिमं प्राज्ञो दानकाले समुच्चरेत् ॥
धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ।
अष्टमूर्त्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ॥
एवं ददाति यो भक्त्या कलधौतमयं वृषम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो दैवर्द्दिव्ये मोदते ॥

इति चतुर्थरौप्यवृषदानविधिः ।

अथ भूमिदानाख्यमनिदानमारभ्यते ।

तत्र महाभारते । भीष्म उवाच ।

अतिदानेषु सर्वेषु पृथिवीदानमुच्यते ।
अचला ह्यक्षया भूमिर्दोग्धि कामानिहोत्तमान् ॥
दोग्धि वासांसि रत्नानि पशून् व्रीहियवांस्तथा ।
भूमिदः सर्वभूतेषु शाश्वतीरेधते समाः ॥
यावद्भूमेरायुरिति तावद्भूमिद एधते ।

न भूमिदानादस्तीह परं किञ्चिद्युधिष्ठिर ॥
भूमिमेव ददुः पूर्वं ये भूमिं भुञ्जतेऽधुना ।
स्वकर्मणोपजीवन्ति नरा इह परत्र च ॥
य एतां दक्षिणां दद्यात् पृथिवीं पृथिवीपतिः ।
पुनश्च जननं प्राप्य स भवेत् पृथिवीपतिः ॥
सङ्ग्रामे वा तनुं जह्याद्दद्याद्वा* पृथिवीमिमाम् ।
इत्येतां क्षत्रबन्धूनां वदन्ति परमाशिषम् ॥
पुनाति दत्ता पृथिवी दातारमिति सत्तम† ।
अपि पापसमाचारं ब्रह्मघ्नमपि वाऽनृतम् ॥
सैव पापात् तारयति सैव पापात् प्रमुञ्चति ।
अपि पापकृतां राज्ञां प्रतिगृह्णन्ति साधवः ॥
पृथिवीं नान्यदिच्छन्ति पावनं ह्येतदुत्तमम् ।
नामास्याः प्रियदत्तेति गुह्यं देव्याः सनातनम् ॥
दानं वाऽप्यथ वाऽदानं नामास्याः परमं शिवम् ।
यः साधोर्भूमिमादत्ते न भूमिं विन्दते हि सः ॥
भूमिं दत्त्वा तु साधुभ्यो विन्दते भूमिमेव हि ।
यस्य विप्रास्तु शंसन्ति साधोर्भूमिं सदैव हि ॥
न तस्य शत्रवो राजन् प्रशासन्ति वसुन्धराम् ।
यत् किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ॥
अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन पूयते ।
येऽपि सङ्कीर्णकर्माणो राजानो रौद्रकर्मिणः ॥
तेभ्यः पवित्रमाख्येयं भूमिदानमनुत्तमम् ।

* जह्याद्वेति वा पाठः ।
† शुचमेति न ग पु पाठः ।

अल्पमन्तर*मिद शश्वत् पुराणा मेनिरे जना ॥
यो यजेताश्वमेधेन दद्याद्वा साधवे महीम् ।
सुवर्ण रजत वस्त्रं मणिमुक्तावसूनि च ॥
सर्वमेतन्महीपाल ददाति वसुधां ददत् ।
सागरान् सरित शैलान् काननानि च सर्वशः ॥
सर्वमेतन्नरश्रेष्ठ ददाति वसुधां ददत् ।
ओषधी क्षीरसम्पन्ना नगान् पुष्पफलान्वितान् ॥
काननान्युपशैलांश्च ददाति वसुधां ददत् ।
अग्निष्टोमप्रभृतिभिरिष्ट्वा च स्वाप्तदक्षिणै ॥
न तत् फलमवाप्नोति भूमिदानाद्यदश्नुते ।
तपो यज्ञ श्रुत शीलमलोभ सत्यवादिता ॥
गुरुदैवतपूजा च नातिवर्तन्ति भूमिदम् ।
भर्तुर्निःश्रेयसे युक्तास्त्यक्तात्मानो रणे हता ॥
ब्रह्मलोकगता सन्तु नातिक्रामन्ति भूमिदम् ।
यथा जनित्री क्षीरेण स्वपुत्र भरते सदा ॥
अनुगृह्णाति दातारं तथा सर्वरसैर्मही ।
मृत्योर्वै किङ्करो दण्डस्तापो वह्नेः सुदारुण ॥
घोराश्च वारुणा पाशा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ।
पितॄंश्च पितृलोकस्थान् दिवलोकेऽथ देवता ॥
सन्तर्पयति शान्तात्मा यो ददाति वसुन्धराम् ।
क्लिश्यमानाय वात्यर्थं वृत्तिक्षीणाय सीदते ॥
भूमिं वृत्तिकरीं दत्त्वा सत्री भवति मानव ।
यथा धावति गौर्वत्स क्षरन्ती सतत पय ॥

*वाजश्चार्गतमिति म व पु पाठ ।

एवमेव महाभाग भूमिर्भरति भूमिदम् ।
फालकृष्टा महीं दत्त्वा सबीजा सफलामपि ॥
उद्यान शरण वाऽपि तथा भवति कामदम् ।
यथा चन्द्रमसो वृद्धिरहन्यहनि जायते ॥
तथा भूमिकृत दान सस्ये सस्ये विवर्धते ।
अत्र गाथा भूमिकृता कीर्तयन्ति पुराविद ॥
या भुक्त्वा जामदग्न्येन दत्ता भू कश्यपाय वै ।
नृपा वदति मामेव मा दत्त्वा मामवाप्स्यथ ॥
अस्मिन् लोके परे चैव ततश्चाऽऽजनने पुन ।
य इमा व्याहृति वेद ब्राह्मणो ब्रह्मसंस्थिताम् ॥
श्राद्धस्य क्रियमाणस्य ब्रह्मभूय स गच्छति ।
कृत्यया वाऽभिशस्ताना दुरिष्टशमन महत् ॥
प्रायश्चित्त महीं दत्त्वा पुनात्युभयतो दश ।
यो ब्राह्मण इम वेद* वेदवाद तथैव च ॥
प्रकृति सर्वभूताना भूमिर्वै शाश्वती मता ।
अभिषिच्यैव नृपति श्रावयेदिममागमम् ॥
यथा श्रुत्वा महीं दद्याच्चादद्यात् साधुतश्च ताम् ।
स कुलीन स पुरुष स बन्धु स च पुण्यकृत् ॥
स च दाता स विक्रान्तो यो ददाति वसुन्धराम् ।
आदित्या इव दीप्यन्ते तेजसा भुवि मानवा ॥
ददन्ति वसुधा स्फीता ये वेदविदुषि द्विजे ।
यथा बीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ॥

* वेत्त इति न प पु पाठ ।
† विद्यमागतमिति म प पु पाठ ।

तथा कामाः प्ररोहन्ति भूमिदानसमार्जिताः ।
आदित्यो वरुणो विष्णुः ब्रह्मा सोमो हुताशनः ॥
शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ।
सौवर्णा यत्र प्रासादा वसोर्धाराश्च कामदाः ॥
गन्धर्वाप्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति भूमिदाः ।
अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥
बृहस्पतेश्च संवादमिन्द्रस्य च युधिष्ठिर ।
इष्ट्वा क्रतुशतेनाथ महता दक्षिणावता ॥
मघवान् वाग्मिनां श्रेष्ठं पप्रच्छेदं बृहस्पतिम् ।

इन्द्र उवाच ।

भगवन् केन दानेन स्वर्गतः सुखमेधते ।
यदक्षय्यमहार्यं च तद्ब्रूहि वदतां वर ॥
इत्युक्तः स सुरेन्द्रेण ततो देवपुरोहितः ।
बृहस्पतिर्बृहत्तेजाः प्रत्युवाच पुरन्दरम् ॥

बृहस्पतिरुवाच ।

(सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं च वृत्रहन् ।
ददाति यो महाप्राज्ञः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥)
न भूमिदानाद्देवेन्द्र परं किञ्चिदिति प्रभो ।
विशिष्टमभिपश्यामि यथा प्राहुर्मनीषिणः ॥
पञ्च पूर्वादिपुरुषाः षट् च ये वसुधां गताः ।
एकादश ददद्भूमिं परित्रातीह मानवः ॥
रत्नोपकीर्णां वसुधां यो ददाति पुरन्दर ।
स मुक्तः सर्वकलुषैः स्वर्गलोके महीयते ॥
महीं स्फीतां ददद्राजा सर्वकामगुणान्विताम् ।

राजाधिराजो भवति तद्धि दानमनुत्तमम् ॥
सर्वकामसमायुक्तां काश्यपीं य प्रयच्छति ।
सर्वभूतानि मन्यन्ते मां ददातीति वासव ॥
सर्वकामदुघां भूमिं सर्वकामपुरोगमाम् ।
ददातीह सहस्राक्ष स स्वर्गं याति मानव ॥
मधुसर्पिः प्रवाहिन्य पयोदधिवहास्तथा ।
सरितस्तर्पयन्तीह सुरेन्द्र वसुधाप्रदम् ॥
भूमिप्रदानान्नृपतिर्मुच्यते सर्वकिल्बिषात् ।
न हि भूमिप्रदानेन दानमन्यद्विशिष्यते ॥
पुण्या सुदुरसा भूमिं यो ददाति पुरन्दर ।
न तस्य लोका क्षीयन्ते भूमिदानगुणार्जिता ॥
सर्वथा पार्थिवेनेह सततं भूतिमिच्छता ।
भूर्देया विधिवच्छक्र पात्रे सुखमभीप्सता ॥
अपि कृत्वा नर पापं भूमिं दत्त्वा द्विजातये ।
समुत्सृजति तत्पापं जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥
सागरा सरित शैलास्तीर्थानि विविधानि च ।
एतानि भूमिदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
तस्मात् प्राण्यैव मेधावी दद्याद्विप्राय पार्थिव ।
न भूमिपतिना भूमिरधिज्ञेया कथञ्चन ॥
अग्निष्टोमप्रभृतिभिरिष्ट्वा यज्ञै सदक्षिणै ।
न तत् फलमवाप्नोति भूमिदानाद्यदश्नुते ॥
दाता दशानुगृह्णाति दश हन्ति तथा क्षिपन् ।
पूर्वदत्तां हरन् भूमिं नरकायोपगच्छति ॥
न ददाति प्रतिश्रुत्य दत्त्वा वा हरते तु य. ।

तौ च द्वौ वारुणैः पाशैस्तप्येते मृत्युशासनात् ॥
विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिन ।
कृष्णसर्पास्तु जायन्ते ये हरन्ति वसुन्धराम् ॥
पतन्त्यभूमिं हरता हीनानामवसीदताम् ।
ब्राह्मणानां हृते क्षेत्रे हन्युस्त्रिपुरुषं कुलम् ॥
आहिताग्निं समादाय कृशभृत्यं प्रियातिथिम् ।
वसुधां ये प्रयच्छन्ति नोपसर्पन्ति ते यमम् ॥

तथा ।

इक्षुभिः सततां भूमिं यवगोधूमशालिनीम् ।
गोऽश्वावहनसंपूर्णां बहुवीर्यसमार्जिताम् ॥
वीजगर्भां ददद्भूमिं सर्वरत्नपरिच्छदाम् ।
अक्षयान् लभते लोकान् भूमिसत्रं हि तस्य तत् ॥
विधूय कल्मषं सर्वं राजा स्यात् संमतः सताम् ।
लोके महीयते सद्भिर्यो ददाति वसुन्धराम् ॥
यथाऽप्सु पतितः शक्र तैलबिन्दुः प्रसर्पति ।
तथा भूमिकृतं दानं सस्ये सस्येऽभिवर्धते ॥
नृत्यगीतपरा नार्यो दिव्यमालाविभूषिताः ।
उपतिष्ठन्ति देवेन्द्र सदा भूमिप्रदं नरम् ॥
मोदते च सुखी स्वर्गे देवगन्धर्वपूजितः ।
यो ददाति महीं सम्यग्विधिनेह द्विजातये ॥
शतमप्सरसां चैव दिव्यमाल्यविभूषितम् ।
उपतिष्ठन्ति देवेन्द्र ब्रह्मलोके धराप्रदम् ॥
उपतिष्ठन्ति भूतानि सदा भूमिप्रदं नरम् ।
शङ्खं भद्रासनं छत्रं धराऽश्वा वरवारणाः ॥

भूमिदानस्य पुण्यानि हिरण्यनिचयास्तथा ।
आज्ञा सदाऽप्रतिहता जयशब्दो भवत्यथ ॥
भूमिदानस्य पुण्यानि* फलं स्वर्गं पुरन्दर ।
हिरण्यपुष्पाश्चौषध्य कुशकाञ्चनशाद्वला ॥
अमृतप्रसवां भूमिं प्राप्नोति पुरुषो ददत् ।
नास्ति भूमिसमं दानं नास्ति मातृसमो गुरुः ॥
नास्ति सत्यपरो धर्मो नास्ति दानसमो निधिः ।
एतदाङ्गिरसीं श्रुत्वा वासवो वसुधामिमाम् ॥
वसुरत्नसमाकीर्णां ददावाङ्गिरसे तदा ।
य इदं श्रावयेच्छ्राद्धे भूमिदानस्य संस्तवम् ॥
न तस्य रक्षसां भागो नासुराणां भवत्युत ।
अक्षयं च भवेद्दत्तं पितृभ्यश्च न संशयः ॥

देवलः ।

श्रेष्ठाच्छ्रेष्ठतरं प्रोक्तं भूमिदानं द्विजातिभिः ।
तद्दत्वा पुरुषः स्वर्गे पूज्यते त्रिदशोत्तमैः ॥
वाञ्छन्ति पितरोऽप्येवं स्वर्गलोके व्यवस्थिताः ।
यद्यस्मत्कुलजः कश्चित् भवत्यवनिदानकृत् ॥
नरकस्था महल्लोके स्वर्गस्थाः परमं पदम् ।
यथा वयमतीता ये प्रजामस्तत्प्रभावतः ॥
किमत्र चित्रं दातारं यत् समुद्धरते धरा ।
प्रतिग्रहग्रहीतारमपि तारयते द्विजम् ॥
न तद्यज्ञैर्व्रतैर्दानैर्देवतृप्तिः फलमाप्यते ।
अपि यद्दत्तया भूम्या दण्डत्रितयमात्रया ॥

* पुण्यानोति म प पु पाठ

यद्दानं दीयते किञ्चित् परत्रस्य विहैव हि ।
भूदानेन पुनः सर्वदानानां प्राप्यते फलम् ॥
ते धन्यास्ते सुकृतिनः कृतार्थास्ते न संशयः ।
सत्पात्राय प्रदत्तं यैर्भूदानं विधिना नरैः ॥

विष्णुधर्मोत्तरे । हंस उवाच ।

हस्तमात्रं तु यो दद्याद्भुवं पुरुषसत्तम ।
तेनैव ध्रुवमाप्नोति भूमिदानफलं नरः ॥
गोचर्ममात्रां तां दत्त्वा वसूनां लोकमाप्नुयात् ।
शाकभूमिं नरो दत्त्वा लोकमाङ्गिरसं लभेत् ॥
आरामभूमिं दत्त्वा च मारुतं लोकमाप्नुयात् ।
जलाशयार्थं यो दद्याद्वारुणं लोकमाप्नुयात् ॥
यस्य देवस्य वेश्मार्थं तस्य देवस्य सोऽश्नुते ।
उद्यानभूमिं दत्त्वा च गन्धर्वैः सह मोदते ॥
रत्नाकरभुवं दत्त्वा शक्रलोके महीयते ।
अन्येषामाकरभुवं लोकानां यः प्रयच्छति ॥
तस्यापि गतिरुद्दिष्टा लोके हुताशने द्विजाः ।
धान्याकरभुवं दत्त्वा नागपृष्ठे महीयते ॥
अञ्जनाकरभूमिं च यः प्रयच्छति वै द्विजाः ।
पितृभिर्यमलोकस्थः पूज्यतेऽसौ नरोत्तमः ॥
लवणाकरभूमिं च सोमलोके महीयते ।
औषधाकरभूमिं च अश्विलोके महीयते ॥
शिल्पिशालाप्रयोगार्थं तु भुवं दत्त्वा नरोत्तम ।
साध्यानां लोकमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥
इन्धनाकरभूमिं च वह्निलोके महीयते ।

सर्वदानगुणं दत्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥
केदारभूमिं धर्मज्ञ यः प्रयच्छति धर्मतः ।
महत् पुण्यमवाप्नोति ब्रह्मलोकं च गच्छति ॥
इक्षुभूमिं नरो दत्वा शालिभूमिमथापि वा ।
सोमलोकमवाप्नोति सर्वकामांश्च विन्दति ॥
गुल्मपुष्पलताकीर्णां यो भुवं सम्प्रयच्छति ।
विमाने नन्दने सोऽथ क्रीडत्यप्सरसां गणे ॥
पुष्पफलदवृक्षाढ्यां पृथिवीं ददत् ।
स्वर्गलोकपरिभ्रष्टो नगाधिपतिर्भवेत् ॥
ब्राह्मणाय गृहं दत्वा वसुना* लोकमश्नुते ।
सारमभूमिदो विप्रः क्रीडते नन्दने वने ॥
ग्रामप्रदः स्यान्नृपतिः सम्राट् नगरदो भवेत् ।
समग्रवसुधेशः स्याच्चक्रवर्त्ती च राज्यदः ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।
अप्येकाङ्गुलमात्रां वा प्रमादाज्ञानमोहितः ॥
बहून्यब्दसहस्राणि धर्मज्ञ पुरुषोत्तम ।
विष्ठायां कृमितामेति पितृभिः सहितस्तथा ॥
स्वे राष्ट्रे परराष्ट्रे वा देवब्राह्मणसात् कृताम् ।
चिरं नरकमाप्नोति हृत्वा भूमिपतिर्भुवम् ॥
भूमिं कृत्वा तु यः कुर्याद्देवब्राह्मणसात्कृताम् ।
स्वर्गलोकमवाप्नोति पुरुषोऽपि सुदारुणः ॥
षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे वसति भूमिदः ।
आच्छेत्ता चानुमन्ता च तावन्ति नरके वसेत् ॥

* वायुनामेति पाठः साधुः ।

पक्वसस्यां वसुमतीं योऽलङ्कृत्य प्रयच्छति ।
कामगेन विमानेन ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

निवर्त्तनसहस्राख्यां सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
दत्त्वा भूमिं फलोपेतां भूमिदानं तदुच्यते ॥
एकच्छत्रां महीं कृत्वा द्विजेभ्यः प्रतिपादयेत् ।
सम्पूर्णां यो नृपः कश्चित् भूमिदानं तदुच्यते ॥

कूर्मपुराणे ।

गोचर्ममात्रं भूखण्डमधिकं वा स्वशक्तितः ।
त्रिधा सदक्षिणं कृत्वा दत्त्वा शिवपुरं व्रजेत् ॥

त्रिधा सदक्षिणामिति पञ्चाङ्कोद्दिष्टमुद्रया सदक्षिणामित्यर्थः ।

बृहस्पतिः ।

अपि गोचर्ममात्रेण* सम्यग्दत्तेन मानवः ।
धौतपापो विशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते ॥
दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डा निवर्त्तनम् ।
दश तान्यत्र गोचर्म ब्राह्मणेभ्यो ददाति च ॥
यत् किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो लोभमोहितः ।
तत् सर्वं भूमिदानेन क्षिप्रमेव विनश्यति ॥

कात्यायनः ।

मुच्यते ब्रह्महा गोघ्नः पितृघ्नो गुरुतल्पगः ।
भूमिं सर्वगुणोपेतां दत्त्वा पापात् प्रमुच्यते ॥

* गोचर्ममात्रेऽपीति पुस्तकान्तरे

वृद्धवशिष्ठः ।

दशहस्तेन दण्डेन दशहस्तान् समन्ततः ।
पञ्च चाभ्यधिकान् दद्यादेतद्गोचर्म कथ्यते ॥

मत्स्यपुराणे ।

सप्तहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डा निवर्तनम् ।
त्रिभागहीनं गोचर्ममानमाह प्रजापतिः ॥
मानेनानेन यो दद्यान्निवर्तनशतं बुधः ।
विधिनाऽनेन तस्याशु क्षीयते पापसंहतिः ॥
तदर्धमथ वा दद्यादपि गोचर्ममात्रकम् ।
भवनस्थानमात्रां वा सोऽपि पापात् प्रमुच्यते ॥

तथा ।

यत् किञ्चित् कुरुते पापं जन्मप्रभृति मानवः ।
अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुद्ध्यति ॥
गवां शतं वृषश्चैको यत्र तिष्ठेदयन्त्रितः ।
तद्धि गोचर्ममात्रं तु प्राहुर्वेदविदो जनाः ॥

अत्र चैतेषु गोचर्मप्रकारेषु उत्तममध्यमाधमभावेन व्यवस्था वेदितव्या ।

अथ दक्षिणा ।

तदाह माण्डव्यः ।

न हि भूमेः परं वस्तु गोः सुवर्णाच्च किञ्चन ।
अतो भुवि गवि प्राप्ते सुवर्णं दक्षिणा मता ॥

भूमिदानमन्त्रस्तु मत्स्यपुराणे ।

यथा भूमिप्रदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
दानान्यन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाद्भवत्विह ॥

अत्रैवं प्रयोगः ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् कालेऽमुकस्मिन् देशेऽमुकसगोत्रायामुकप्रवरा-मुकशर्मणेऽमुकसगोत्रोऽमुकप्रवरोऽमुकशर्मा इमां भूमिं प्रियदत्तां ...दैवताममुककामस्तुभ्यमहं सम्प्रददे न मम—इति सपुष्प कुशतिलो-दं ब्राह्मणहस्ते निक्षिपेत्। तेन च मनसा भूमिं प्रदक्षिणीकृत्य प्रतिग्राह्यं । भूमिं समीपे चेत् साक्षात् प्रदक्षिणीकुर्यात् ।

ॐ अद्यामुकसगोत्रायेत्यादि एतद्भूमिदानप्रतिष्ठामेतत् सुवर्णं ...णा तुभ्यमहं सम्प्रददे न मम—इति ।

विश्वामित्रः ।

गोचर्ममात्रां यः पृथ्वीं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
सर्वदा स तु विप्रेन्द्र शक्रवद्दिवि मोदते ॥
ग्रामं वा नगरं वापि विप्रेभ्यो यः प्रयच्छति ।
क्षेत्रं वा सस्यसम्पन्नं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

बृहस्पतिः ।

आस्फोटयन्ति पितरः प्रगल्भन्ति पितामहाः ।
भूमिदोऽस्मत्कुले जातः सोऽस्मान् तारयिष्यति ॥

नन्दिपुराणे ।

दत्त्वा च भूमिं पुरुषः सश्रेयां सस्यमेदिनीम* ।
सुमेध्यां रम्यसंस्थानां फलद्रुममनोरमाम् ॥
अनूषरामनाबाधां पात्रे बहुगुणान्विते ।
अष्टैकपुरुषाधारां दत्त्वा भूमिं महात्मने ॥
दश कल्पानि वसति स्वर्गे विगतपातकः ।

* सस्यवार्षिमेदिनीमिति पुस्तकान्तरे पाठः ।

महाभारते ।

शीतवातातपसहा गृहभूमिं सुसंस्कृताम् ।
प्रदाय सुरलोकस्थः पुण्यान्तेऽपि न चाल्यते ॥

तथा ।

प्रादेशमात्रां भूमिं तु यो दद्यादनुपस्कृताम् ।
न स सीदति कृच्छ्रेण न च दुर्गाण्यवाप्नुते ॥
मुदितो राजते प्राज्ञः शक्रेण सह नन्दति ।
यावन्ति लाङ्गलमुखेन रजांसि भूमे-
र्भाग्ना पतेयुरहितुरङ्गजरोमकाणि ।
तावन्ति शङ्करपुरे स युगानि तिष्ठेद्-
भूमिप्रदानमिह यः कुरुते मनुष्यः ॥
गन्धर्वकिन्नरसुरासुरसिद्धसङ्घै-
राधूतचामरमुपेत्य महद्विमानम् ।
संपूज्यते पितृपितामहबन्धुयुक्तः
शम्भोः पुरं व्रजति चामरनायकः स्यात् ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।
स विष्ठायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः * सह मज्जति ॥

इति भूमिदानविधिः ।

तत्र शिवधर्मे ।

यः शिवाय हलोपेतां सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
महीं महीपतिर्दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
यावद्दण्डा भवेद्भूमिर्मीयमाना समन्ततः ।

* कृमिभिरिति म॰ घ॰ पु॰ पाठः

स तावत्कल्पसङ्ख्यानं रुद्रलोके महीयते ॥
एवं सर्वत्र विज्ञेयं फलं दण्डप्रमाणतः ।
ग्रामं खेटं पुरं क्षेत्रं विषयादि निवेदयेत् ॥
सर्वसस्यजलोपेतं सर्वबाधाविवर्जितम् ।
ग्रामं शिवाय यो दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
सर्वतीर्थेषु यत् पुण्यं ग्रामदानेन यत् फलम् ।
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिव्यस्त्रीकोटिसंयुतैः ॥
संयुक्तं कोटिशोऽनर्के सर्वरत्नसमन्वितैः ।
विमानैर्ग्रामदानेन त्रिःसप्तकुलसंयुतः ॥
यथेष्टमैश्वरे लोके क्रीडते कालमक्षयम् ।
पुण्यं नगरदानस्य ग्रामदानाच्छताधिकम् ॥
देशदानेन बाहुल्यं न शक्यं तत् प्रकीर्त्तितुम् ।
रत्नान्नपानगोऽश्वाद्यं सर्वं भूमौ प्रजायते ॥
तस्माद्भूमिप्रदानेन नरो भवति सर्वदः ।

इति शिवभूमिदानविधिः ।

वराहपुराणे ।

विष्णवे विषयं ग्रामं ग्रामार्द्धमपि शक्तितः ।
दत्त्वा क्रीडति वैकुण्ठे पकण्ठेषु निरत्ययम् ॥
राजराजेश्वरः श्रीमानरोगः सुभगः सुखी ।
विद्यानां पारदृश्वैव जायते कीर्त्तिमानपि ॥
निवर्त्तनसहस्रं यो विष्णवे विनिवेदयेत् ।
सर्वगीर्वाणदेवेषु* स क्रीडति युगावधि ॥

---

* देवेर्ष्वति क्वचित् पाठः ।

निवर्त्तनशतेनापि य प्रीणयति केशवम् ।
शतयोजनविस्तीर्णं स राजा भूतले भवेत् ॥
अपि गोचर्ममात्रां यो ददाति हरये भुवम् ।
सप्तजन्मानि राजेन्द्र स श्रीमानभिजायते ॥
विष्णवे भोगमुद्दिश्य क्षेत्रं वा गृहमेव वा ।
यो ददाति स पुण्यात्मा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति विष्णवे भूमिदानम् ।

भविष्यत्पुराणे ।

य सूर्याय फलोपेतां सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
महीं महीपतिर्दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
भूभागाश्चैव यावन्तो भूतले भान्ति सत्तम ।
तावद्युगसहस्राणि स्वर्गलोके* महीयते ॥
एवं सर्वत्र विज्ञेयं फलं द्रव्यानुसारतः ।
प्रमखेटपुरक्षेत्रविषयादिनिवेदने ॥
सर्वसस्यफलोपेतं सर्वशत्रुविवर्जितम् ।
ग्रामं सूर्याय यो दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
सर्वतीर्थेषु यत् पुण्यं सर्वव्रतेषु यत् फलम् ।
सर्वदानेषु यत् पुण्यं ग्रामदानेन तल्लभेत् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिव्यस्त्रीकोटिसंकुलैः ।
नानारत्नसमाकीर्णैर्नानाकामसमन्वितैः ॥
विमानैर्ग्रामदानेन त्रिः सप्तकुलसंवृतः ।
यथेष्टं सर्वलोकेषु क्रीडते कालमक्षयम् ॥

* सूर्यलोके इति क्वचित् पाठः.

पुण्यं नगरदानस्य ग्रामदानशतत्रयम् ।
देशदाने तद्द्ऽनन्त फलमाहुर्मनीषिणः ॥

इति भानुभूमिदानम् ।

अथ विद्यादानाख्यमतिदानमारभ्यते ।

तत्रादित्यपुराणे ।

त्रीणि तुल्यप्रदानानि त्रीणि तुल्यफलानि च ।
सर्वकामदुघा नून गावः पृथ्वी सरस्वती ॥

नन्दिपुराणे ।

यस्तु पुण्यपरो मर्त्यो जिगीषुः कीर्त्तिसाधकः ।
सन्निधानेन वै दद्याद्विद्यां विविधकामदाम् ॥
नित्यं विद्याप्रदानं वै सर्वकामगुणान्विकम् ।
एतेन पात्रे सत्यक्तु रहस्यं चैतदुत्तमम् ॥
उद्दिश्य देवतां दत्तं प्रदानं यत्र कुत्र चित् ।
तस्याः समस्तपुण्यस्य फलं केन निरूप्यते ॥

गारुडपुराणे ।

दानानामुत्तमं दानं विद्यादानं विदुर्बुधाः ।
आहुः समस्तविद्यानां श्रियमेवाधिदैवतम् ॥
यथा वरिष्ठो देवानां विष्णुः कारणपूरुषः ।
यथा च योषित्प्रवरा कमला पङ्कजालया ॥
आयुर्बलवतां* श्रेष्ठो यथा ज्योतिष्मतां रविः ।
जलाशयानां प्रवरो यथाऽयं सरितां पतिः ॥
तथा विद्याप्रदः श्रेष्ठो गरीयांश्च गरीयसाम् ।

---

* आयुर्बलवतामिति क्वचित् पाठः ।

पुण्यश्चापि स सर्वत्र यश्च विद्यां प्रयच्छति ॥
इहामुत्र सुखक्षेममाहुर्विद्याधनं धनम् ।
विद्ययाऽमलया युक्तो विमुक्तिं याति संयमी ॥
विद्यया च सुखं गच्छेद्विद्यया च परां गतिम् ।
विद्या प्रतिष्ठा भूतानां विद्यायोनिश्च देवता ॥
तस्माद्विद्याप्रदो लोके सर्वदः प्रोच्यते बुधैः ।

बृहस्पतिः ।

सहस्रमेव धेनूनां शतं चानडुहां समम् ।
दशानडुत्समं यानं दशयानसमो हयः ॥
दशवाजिसमा कन्या भूमिदानं च तत्समम् ।
भूमिदानात् समं नास्ति विद्यादानं ततोऽधिकम् ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

विद्या कामदुघा धेनुर्विद्या चक्षुरनुत्तमम् ।
विद्यादानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥
विद्यावान् सर्वकामानां भाजनं पुरुषो भवेत् ।
तस्माद्विद्यां हि ददता सर्वं दत्तं भवेदिह ॥
पराध्यापनशक्तो हि पुरुषस्तु यदश्नुते ।
तपस्तत्परमं तस्य ब्रह्मलोकसमं स्मृतम् ॥
दानानामुत्तमं लोके तपसश्च तथोत्तमम् ।
विद्यादानं महाभाग सर्वकामफलप्रदम् ॥

देवीपुराणे ।

विद्याविवेकबोधेन शुभाशुभविचारणात् ।
विन्दते सर्वकामानि यस्माद्विद्या परा मता ॥
विद्यादानात् परं दानं त्रैलोक्येऽपि न विद्यते ।

येन दत्तेन चाप्नोति शिवं परमकारणम् ॥

तथा ।

सिद्धान्तमोक्षशास्त्राणि देया स्वर्गादिसाधका ।
वेदाङ्गानीतिहासाश्च देया धर्मविवृद्धये ॥
गारुड बालतन्त्र च भूततन्त्राणि भैरव ।
शास्त्राणां पाठनाद्दानान्मातर फलदा नृणाम् ॥
ज्यौतिषं वैद्यशास्त्राणि कला काव्य शुभागमा ।
दानादारोग्यमाप्नोति गान्धर्वं लभते पदम्* ॥
विद्यया वर्त्तते लोको धर्माधर्मं च विन्दति ।
विद्या तस्मात् सदा देया दृष्टादृष्टफलार्थिभि ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ।
सिद्धान्तानां प्रदानेन मोक्ष प्राप्नोति वैदिकम्† ॥
शास्त्राणि दत्त्वा काव्यानि नर स्वर्गे महीयते ।

नन्दिपुराणे ।

विद्याश्चतुर्दश प्रोक्ता क्रमेण तु यथास्थिति ।
षडङ्गाश्चतुरो वेदा धर्मशास्त्रं पुरातनम् ॥
मीमांसा तर्कमपि च एता विद्याश्चतुर्दश ।

धर्मशास्त्र स्मृतय । पुरातनं पुराणम् ।

आसामेवान्तरोत्पन्ना परा विद्या सहस्रशा ।
आयुर्वेद शस्यवेदो धनुर्वेद प्रकीर्त्तित ॥

शस्यवेद कृषिशास्त्रम् ।

* वर्णमिति क चिन पाठ ।

† मोक्षमाप्नोत्यवैदिकमिति क चिन् पुस्तके ।

सर्वात्मा चात्मविद्या च समास्मयनाशिनी ।
सर्वेषु चान्तकरणी सर्वपापप्रणाशनी ॥
एता विद्या समाख्याता बहुभेदोपभेदजा ।
कलाविद्यास्तथा चान्या शिल्पविद्यास्तथा परा ॥

शिल्पविद्या प्रासादादिनिर्माणशास्त्रम् ।

सर्वा एता महाभागा सर्वाः सर्वार्थसाधका ।
मताश्च तारतम्येन विशिष्टफलसाधिका ॥
आत्मविद्या प्रधाना तु तथाऽऽयुर्वेदसंहिता ।
धर्माधर्मप्रणयिनी कला शिल्पार्थसाधिका ॥
शास्त्रविद्या च वितता एता विद्या महाफला ।
धर्माधर्मप्रणयिना धर्माधर्मप्रसाधिका ॥
ययैको जीवति प्राणी कयाऽपि किल कुत्र चित् ।
अप्रधानाऽपि सा विद्या कुलाना शतमुद्धरेत् ॥

अप्रधाना चवान्तरविद्या ।

याऽपि साऽप्यवबोधत्वाद्विद्या वै यत्र कुत्र चित् ।
प्रयास्यत्यक्षयाँल्लोकान् विधिना वाऽविधानतः ॥

अवबोधत्वात् अवबोधहेतुत्वात् । प्रयास्यतीत्यन्तर्भावितो णिच् । तेन प्रापयिष्यतीत्यर्थः ।

शिल्पविद्या नरो दत्त्वा यान्ति वै ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
कलाविद्या नरो दत्त्वा वैष्णव लोकमाप्नुयात् ॥
कल्पमेकं न सन्देहः स्वर्गभोगसमन्वितः ।
शास्त्रविद्या नरो दत्त्वा तृप्तिमान् कामसंयुतः ॥
प्रजापतिपुरं गच्छेन्नरकात् तारयेत् पितॄन् ।
आयुर्वेद नरो दत्त्वा लोकान् प्राप्नोति निर्मलान् ॥

अश्विनोर्दिव्यकामाढ्यान् दिव्यमन्वन्तरं नरः ।
तर्कविद्यां नरो दत्त्वा वारुणं लोकमाप्नुयात्* ॥
मीमांसां तु बुधो दत्त्वा [illegible]मिन्द्रपुरे वसेत् ।
धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते ॥
दशमन्वन्तरान् मर्त्यस्तावत्स्वर्गान् पितॄन् ।
वेदविद्यां नरो दत्त्वा स्वर्गलोकमथावसेत् ॥
आत्मविद्यां च यो दद्यात् तस्य संख्या न शक्यते ।
पुण्यस्य गदितुं स्वर्गा । वर्षशतायुतैः ॥
एतावच्छक्यते वक्तुं यत् कल्पायुतमुत्तमम् ।
सत्यलोके वसेन्मर्त्यो यत्र ब्रह्मा जगत्प्रभुः ।
अत्यक्षं नीरुजीकृत्य जन्तून् यादृशतादृशान् ।
आयुर्वेदप्रभावेण किं न दत्तं भवेद्भुवि ॥
शब्दवेदप्रसादेन सर्वथा शब्दशालिनः ।
किं न नाम कृतं तत्र पुण्यं सर्वत्र शाश्वतम् ॥
मीमांसाशास्त्रमाहात्म्यं दत्त्वा वै वेदनिर्णयम् ।
किं न नाम शुभं दातुर्यज्ञकर्मप्रवर्त्तनात् ॥
आत्मविद्या च योगाख्या धर्मशास्त्रादिकं च या ।
एता विद्यास्त्रयीभूता सर्वदानक्रियाफलैः ॥
धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा यत्किञ्चित्कर्म साधयेत् ।
तस्य धर्मं शतगुणं धर्मशास्त्रप्रदस्य च ॥
पुराणाख्यानविद्यासु पितृदेवार्चने रताः ।
लोकान् सर्वान् कामपूर्णान् यान्ति सर्वशुभोदयान् ॥
पुराणविद्यादातारस्त्वनन्तफलभागिनः ।

* स्वर्गं कल्पपर्यन्तमिति क्वचित् पाठः ।

आत्मविद्याप्रदातारो नरा धर्मसमाश्रयात् ॥
न पुनर्योनिनिरयं प्रविशन्ति सुरत्ययम् ।
उत्तीर्णाः सर्वपापेभ्यः सपुत्रपशुबान्धवाः ॥
मुच्यन्ते निरयैर्घोरैरसङ्ख्यैर्यातनात्मकैः ।

तथा ।

श्लोकं प्रहेलिकां गाथामन्यथा वा सुभाषितम् ।
दत्त्वा प्रीतिकरं याति लोकमप्सरसां शुभम् ॥

वाराहपुराणे ।

रामायणं भारतं च दत्त्वा स्वर्गे महीयते ।
पुराणं तर्कशास्त्रं च छन्दोऽलङ्कारलक्षणम् ॥
वेदमीमांसिकां दत्त्वा शिवधर्मं च वै नृप ।
सप्तद्वीपपृथिव्याः च राजराजो भवेत् तु सः ॥
पाणिनीयं निरुक्तादि वेदाङ्गं स्मृतयस्तथा ।
दत्त्वा ज्ञानमवाप्नोति वेदान्तं च विशेषतः ॥
नित्यं देयानि राजेन्द्र गावः पृथ्वी सरस्वती ।

इति विद्यादानप्रशंसा ।

अथ वेददानं तावन्निरूप्यते ।

आदित्यपुराणे ।

(सर्वेषामेव दानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते ।
कार्यं न गोमहीवासतिलकाञ्चनसर्पिषाम् ॥

ब्रह्मदानं वेददानम् ।)

याज्ञवल्क्यः ।

सर्वधर्ममयं ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यतः ।
तद्ददत् समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युतः ॥)

महाभारते ।

यो ब्रूयाच्चापि शिष्याय धर्म्यां ब्राह्मीं सरस्वतीम् ।
पृथिवीगोप्रदानाभ्यां स तुल्यं फलमश्नुते ॥

ब्राह्मीं वेदवाचनुगमाम् ।

तथा ।

अधीत्यापि च यो वेदान् न्यायविद्भ्यः प्रयच्छति ।
गुरुकर्मप्रशस्तोऽस्य सोऽपि स्वर्गे महीयते ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

वेददानादवाप्नोति सर्वयज्ञफलं नरः ।
उपवेदप्रदानेन गन्धर्वैः सह मोदते ॥
वेदाङ्गानां च दानेन शक्रलोकमवाप्नुयात् ।

गारुडपुराणे ।

विद्यानां च परा विद्या ब्रह्मविद्या समीरिता ।
अतस्तद्दानतो राजन् सर्वदानफलं भवेत् ॥
आयुः समस्तविद्यानां वेदविद्यामनुत्तमाम् ।
अतस्तद्दातुरस्त्येव लाभः स्वर्गापवर्गयोः ॥

देवीपुराणे ।

वेद एव द्विजातीनां साधनं श्रेयसः परम् ।
अतः स्वाध्यायमभ्यासात् परं ब्रह्माधिगच्छति ॥
तमेव शीलयेत् प्राज्ञः शिष्येभ्यस्तु प्रदापयेत् ।
तदभ्यासप्रदानाभ्यां तत् किं यन्नाधिगच्छति ॥
अङ्गोपाङ्गसमायुक्तं यो वेदं वेद तत्त्वतः ।
न स लिप्यति पापेन दद्भ्मोक्षमवाप्नुयात् ॥

तथा । मनुरुवाच ।

किं वेदरूपं मानं च उपाङ्गसङ्ख्याभेदत ।
अङ्गानि चैव वेदानां तन्मे ब्रूहि सनातन ॥

ब्रह्मोवाच ।

ॐकारप्रभवा वेदा गायत्री वेदमातरा ।
षडङ्गास्ते समाख्याता सहोपाङ्गास्तथैव च ॥
छन्दोलक्षणसंयुक्ता मातृकागर्भजा स्मृता ।
एक एव भवेद्वेदश्चतुर्वेद पुन कृत ॥
शाखार्थमल्पयुक्तानां* ग्रहणायातिविस्तरात् ।
संविभक्ता मया वत्स ऋग्यजु सामाथर्वका ॥
तत्र भेदास्तु ऋग्वेदे दश चैव प्रकीर्त्तिता ।
आस्तया †साङ्ख्यचर्चाश्च श्रावकाश्चर्चकास्तथा ॥
आरणीया वक्रमाया षट् क्रमा षडनुक्रमा ।
दण्डाश्चेति समासेन पुनरेकैव पारणा ॥
शाखाश्च त्रिविधा भूप शाकलायाश्कमाण्डुका ।
तेषामध्ययनं प्रोक्तं मण्डलानि च संतति ॥
वर्णानां परिसङ्ख्या तु चतुर्विंशच्छतानि च ।
ऋचां दशसहस्राणि ऋचां पञ्च शतानि च ॥
ऋचामशीति पादश्च एतत् पारणमुच्यते ।
ऋग्वेदे तु भवेत् सङ्ख्या यजुर्वेदस्य श्रूयताम् ॥
षडशीतिर्विभेदेन मया भिन्ना शिवाज्ञया ।

* शाखार्थमल्पसत्त्वानामिति न प्र पु पाठ ।
† आस्तया इति क्व चित पाठ ।

वृशाधा *चरकास्तत्र कम्का हारिद्रवीया ॥
कठा प्राच्यकठाश्चैव कपिष्ठलकठास्तथा ।
†मारायणीया श्वेताश्च श्वेताश्वतरमैत्रायणा ॥
पुनः सप्त विभेदेन मैत्रायण्य प्रकीर्त्तिताः ।
मानवा दुन्दुभा वाराहाश्छागेया हारिद्रवीया ॥
श्यामा श्यामायनीयाश्च तथामध्ययनमुच्यते ।
अष्टादशसहस्राणि पाठो वदविदोऽब्रवीत् ॥
द्विगुणा पदपारीयास्त्रिगुणा क्रमपारगा ।
षडङ्गानि यदाऽधीते स षडङ्गविदुच्यते ॥
शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषम् ।
षडङ्गानि भवन्त्येतान्युपाङ्गानि शृणुष्व मे ॥
प्रतिपदमनुपदं छन्दोभाषासमन्वितम् ।
मीमांसा न्यायतर्कश्च उपाङ्गा परिकीर्त्तिता ॥
परिशिष्टाश्च सङ्ख्याता मयाद्य शृणुष्व तान् ।
§यूपलक्षणं छागलक्षणं प्रतिष्ठानुवाकम् कृत्यासवरणं गृह्यश्राद्धकल्प-

* चरकाश्च द्वादश भेदा चरका आह्वरका कठा प्राच्यकठा कपिष्ठलकठा आपमन्यवा, चाष्टककठा वारायणीया वाराजणीया मानामन्यवा वात्तवरा । श्वेताश्वतरा वा मैत्रायणीया -इत्युपलभ्यते दृष्टव्या वायुपुराणे ।

† वारायणीया -इति स प पु पा ।

छागया, श्यामायनीया इत्यत्र केचित् श्यामायणीया इत्युपलभ्यते दृष्टव्यं ।

§ उपज्योतिषम् आकृतलक्षणं प्रतिष्ठानवाससम, परिसङ्ख्याचरणं प्राकृतकल्प, अध्याय ग्रहयम् क्रतु सङ्ख्यान, चागम यज्ञपार्श्व होत्रकम् पारायणेष्टा-या पञ्च उक्थानि, कूर्मलक्षणम्-इति परिशिष्टा दृष्टव्या यत्र ग्रन्थस्य ।

सूक्तानि परिषदमृग्यजुषमिष्टकापूरणं प्रवराध्यायोऽच्छशाखं क्रतुस निगमा यज्ञपार्श्वं होतृकम् ।

प्रत च प्रसवोत्थानं कूर्मलक्षणसंयुतम् ।
कथिता परिशिष्टास्तु द्व्यूनविंशतिसङ्ख्यया ॥
कठानां पुनर्यान्याहुश्चत्वारिंशच्चतुर्युतान् ।
प्राच्योदीच्या निरुक्ताश्च वाजसनेयास्तु *पञ्च च ।
दश भेदविभिन्नाश्च द्रष्टव्या मुनिपुङ्गव ॥
जाबाला बौधेया काण्वा माध्यन्दिनाश्च शापेया ।
सुपायिन कपालाख्या पौण्ड्रवत्सावटिका ॥
परमावटिका पराशरा श्लक्ष्णा बौधायनीया ।
आयोध्या आयोधेयाश्च तेषामध्ययनानि च ॥
द्विसहस्रे शतन्यूने वेदे वाजसनेयके ।
ब्राह्मणीय प्रसङ्ख्यातस्ततोऽन्यानि यजूंषि च ॥

यतत्प्रमाणं यजुर्वां हि केवलम् ।

सखिलं सक्रिय परिसङ्ख्यात ब्राह्मणम् ।
चतुर्गुण तु जानीयात् तैत्तिरीया द्विधा पुन ॥
†औखेया खाण्डिकेयाश्च खाण्डिका पञ्चधा पुन ।
‡कालेया बौधायनीया हिरण्यकेशास्तथैव च ॥
भारद्वाजापस्तम्बाश्च तेषा भेदा प्रकीर्त्तिता ।

* जाबाला बौधेया काण्वा माध्यन्दिना, शातातपीया, शाप कापाला, पौण्ड्रवत्सा आवटिका, पामावटिका (परमावटिका वा), पार वैनेया, धौधेया गालवा, वैजवापा, कात्यायनीया इति भेदा द्र वाच ०

† औख्या-इति वाचस्पत्ये ।

‡ आपस्तम्बी, बौधायनी सत्याषाढी, हिरण्यकेशी, औखेयी-इति च

अध्ययनं मौलिकं चैव प्रवचनीयं तथाऽपरम् ॥
[1]सामवेदस्तु विस्तीर्णः सहस्रभेदशः पुरा ।
अनध्यायेष्वधीयन्ते तदा इन्द्रेण धीमता ॥
वज्रेण निहताः शेषास्तान् वक्ष्ये शृणु सत्तम ।
राणायनीयाः कौथुमास्तत्र भेदान् पुनः शृणु ॥
राणायनीयाः सप्तैव सुग्राह्यास्तपतां वर ।
कालवेया महाकालवेया लाङ्गलवेयुताः ॥
कौथुमानामपि सप्त असुरा वज्ञरायणाः ।
प्राञ्जलावैनभृत्याश्च परियाग्याः परिकायणाः ॥
अध्ययनमपि तेषां तु यथावत् कथितं शृणु ।
अष्टौ च समसहस्राणि सामानि च चतुर्दश ॥
अष्टौ शतानि नवती दश सवालखिल्यकाः ।
ससुपर्णाश्च प्रख्याश्च एतत् सामगणं विदुः ॥
अथो अथर्ववेदस्य नव भेदा भवन्ति हि ।
पिप्पलादा नर्मदाश्च भूतायना कातयस्तथा ॥
जज्वला ब्रह्मवेदाश्च शौनकी कुनखी तथा ।
वेदर्षिभिर्विचार्य च तेषामध्ययनं शृणु ॥

पञ्चकल्पा भवन्ति ।

नक्षत्रकल्पो वैतानः संहिताविधिराङ्गिरसम् ।
शान्तिकल्पश्च अथर्वणो भवन्ति ह ॥
सर्वेषामेव वेदानामुपवेदान् शृणुष्व तान् ।
ऋग्वेदस्यायुर्वेदो यजुर्वेदे धनुस्तथा ॥

---

[1] ?ण्यना, टाण्ड्या? वटाण्डा ?ाना ?ाता ब्रह्मठावका, ?ानकी, ठेव ?ा?ा?ि?ा इति ?ावक ।

सामवेदस्य गान्धर्वं अर्थशाखाण्दथर्वण ।
[ऋग्वेदस्यात्रेय गोत्र सोम देव विदुर्बुधा ॥
काश्यप च यजुर्वेद रुद्रदेव तु त विदु ।
सामवेदोऽपि गोत्रेण भारद्वाज पुरन्दरम् ॥
अधिदैव विजानीयात् वैतान तु ऋथवगे ।
ब्रह्मदेव विजानीयाद्रूपाण्यस्मत् शृणुध्व मे ॥]
ऋग्वद ९मपत्राक्ष प्रलम्बजठर शुचि ।
भक्तग्रीव कुञ्चितकेशश्मश्रु प्रमाणेनापि वितस्ति ॥
दञ्चराजतो मौक्तिकजोऽथ पूज्यो वरप्रदो* भक्तियुता द्विजाय
यजुर्वेद पिङ्गलाक्ष कृशमध्य स्थूलगलकपोलस्ताम्रायतवर्ण†
कृष्णचरण प्रसादेन ९दर्दीर्घत्वेन ।
चित्रे लिङ्गेऽथ वा पूज्य सर्वकामानवाप्नुयात् ।
सामवेदो नित्यस्रग्वी सुव्रत शुचि ।
शुचिवासा क्षमी दान्तश्च महादण्डी काचरणनयन
आदित्यवर्णा वर्णन षडरत्निमात्र ।
ताम्रे वाऽथ मणौ देव पूजित शुभदो भवेत् ॥
अथर्ववेदस्तीक्ष्णदण्ड कामरूपो विश्वात्मा विकृतक्रूर ऊर्ध्वज्वाल
क्षुद्रकर्मा शास्त्रकृती स्थायी नीलोत्पलवर्णा वर्णन स्वदारतुष्ट ।
परस्त्रीष्वघशा ९द्मरागे वाऽथ रुद्राक्षे प्रपूजयेत् ।
सर्वकामानवाप्नोति अथर्वविहितानि च ॥
य एत नामरूपं तु गोत्रवेदप्रमाणजम् ।
वर्णं वर्णं च यो विद्यात् स पुण्यफलभाग्भवेत् ॥

* वरपद इति न ब पु पा ।
† अक्षगलकपाल इति न ब पु पा ।

गारुडपुराणे ।

अथ दानविधिं वक्ष्ये रहस्यं परमं मतम् ।
य विधाय नरो घोरान्निरयान्नोपसर्पति ॥
सायरूपाणि विधाय सम्यक् हैमानि पूर्वोदितलक्षणानि ।
विशुद्धमानामणिभूषितानि ऋगादिवेदक्रमतो निवेद्य ॥

सायर्गादिलक्षणं महाभूतघटदाने दर्शितम् ।

वासांसि देयानि यथाक्रमेण पीतानि शुक्लान्यथ लोहितानि ।
नीलानि चैव कुसुमानि दत्त्वा सम्पूज्य गन्धाक्षतधूपदीपैः ॥

आमोदिमोदकयुतं घृतपायसं च
सक्षौद्रमन्नमथ पूपघृतं क्रमेण ।
तेभ्यो निवेद्य प्रथितं विधिवत् प्रणम्य
सम्यक् प्रदक्षिणविधिं विदधीत विद्वान् ॥

तथा पूजाविधिं कृत्वा गायत्र्या धीमता वर ।
व्याहृत्य व्याहृती कुर्यादावाहनविसर्जने ॥
मन्त्रैरेतैस्ततः कुर्याद्वेदानामनुमन्त्रणम् ।
ऋग्वेद पद्मपत्राक्ष रक्ष रक्ष शिवाशुभम् ॥
शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि देहि मे हितमङ्गलम् ।
यजुर्वेद नमस्तेऽस्तु लोकत्राणपरायण ॥
त्वत्प्रसादान्न मे क्षेमा निखिला सन्तु सन्ततम् ।
सामवेद महाबाहो त्वं हि साक्षादधोक्षज ॥
प्रसादसुमुखो भूत्वा कृपयाऽनुगृहाण माम् ।
अथर्वन् सर्वभूतानां त्वदायत्तं हिताहितम् ॥
शान्तिं कुरुष्व देवेश पुष्टिमिष्टां प्रयच्छतु ।
इति सम्प्रार्थ्य वेदांस्तान् विप्रेभ्यः प्रतिपादयेत् ॥

प्रदद्यादेकमेकस्मिन् सुवर्णत्रिपलान्वितम्।
दद्यादेकपलोपेतमेकैकमिह दुर्बलः॥
अथ स्वशक्तितो वाऽपि दानमेषां विधीयते।
एतदेव प्रमाणं स्यात् तेषां मूर्त्तिविनिर्मितौ॥
अनधीतवतो वेदान् वेददानविधिस्त्वयम्।
स्वाध्ययनयुक्तस्य शिष्याध्यापकमेव हि॥
स्वयं शुचिः शुचीन् विप्रान् प्रातः स्नातो यतेन्द्रियः।
दर्भानादाय पाणौ तु पाठयेत् तान् तथाविधान्॥
अनध्यायान् परिहरन् नीचानथावयन्नपि।
एवं विधानतो यस्तु ऋचमेकां प्रयच्छति॥
त्रिवित्तपूर्णसंपूर्णा तेन दत्ता मही भवेत्।
न तत् कल्पसहस्रेण गदितुं शक्यते फलम्॥
यद्वेददानादाप्नोति स्वल्पादपि महामते।
यावन्ति वेदगीतानि पुण्यवेदव्रतानि च॥
तावन्ति वेददानेन प्राप्नुयाद्भक्तिभावितः।
उपाध्यं यस्य यो वृत्तिं दत्त्वाऽध्यापयते जनम्॥
किं न दत्तं भवेत् तेन धर्मकामार्थदर्शितम्।
छात्राणां भोजनाभ्यङ्गं वस्त्रं भिक्षामथापि वा॥
दत्वा प्राप्नोति पुरुषः सर्वकामान् न संशयः।
विवेकी जीवितं दीर्घं धर्मकामार्थमाप्नुयात्॥
सर्वमेव भवेद्दत्तं छात्राणां भोजने कृते।

वह्निपुराणे।

प्रातरुत्थाय यो वेदान् वेदाङ्गमपि पाठयेत्।
पृथिवीदानतुल्यं स्यात् फलं तस्य नृपोत्तम॥

यमः ।

य इमां पृथिवीं दद्यात् सर्वरत्नोपशोभिताम् ।
दद्याच्छास्त्रं च विप्राणां तच्चैतानि च तत्समम् ॥

तत्सर्वरत्नोपशोभितपृथ्वीदानम् । एतानि पूर्वोक्तानि दानानि तत्तुल्यं वि
ानसममित्यर्थः ।

शास्त्रं चक्षुर्हि लोकानां स्वर्गमार्गप्रकाशकम् ।
शास्त्रेण धार्यते नूनं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
यो वृत्तिं पठमानानां करोत्यनुदिनं नृप ।
स यज्ञफलमादत्ते दानाच्छादनभोजनैः ॥

भविष्यत्पुराणे ।

अपुत्रो लभते पुत्रान् निर्धनो धनमाप्नुयात् ।
अविद्वान् विद्यां प्राप्नोति दुःखी दुःखात् प्रमुच्यते ॥
सदाऽध्ययनयुक्तस्तु परे ब्रह्मणि लीयते ।

इति ब्रह्मदानविधिः ।

अथ शास्त्रदानं तत्र नन्दिपुराणे ।

शास्त्रे यस्माज्जगत् सर्वं संस्थितं च शुभाशुभम् ।
तस्माच्छास्त्रं प्रयत्नेन दानं यः शुभकर्मणे ॥
योजनानां सहस्रेऽपि वर्षकोटिशतेन च ।
सद्यस्तिरोहितं वस्तु शास्त्रं दर्शयितुं क्षमम् ॥
अतः शास्त्रात् परं नास्ति त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।
सन्मार्गनिबद्धशास्त्रतत्त्वजिस्तत् प्रकीर्तितम् ॥
दद्यादेतत् प्रयोगेण नरः सन्ततमादृतः ।
किं न दत्तं भवेत् तेन शास्त्ररत्नं ददाति यः ॥

तत्र सकलशास्त्रप्रधानतया धर्मशास्त्रप्रदानमेव यदुच्यते । नन्दिपुराणे ।

श्रुतिः स्मृतिश्च विप्राणां चक्षुषी द्वे प्रकीर्त्तिते ।
काणस्तत्रैकया हीनो द्वाभ्यामन्धः प्रकीर्त्तितः ॥

तथा ।

धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा नाकपृष्ठे महीयते ।
दशमन्वन्तरान् मर्त्त्यस्तारयेन्नरकात् पितॄन् ॥
आत्मविद्या च पौराणी धर्मशास्त्रात्मिका च या ।
तिस्रो विद्या इमा मुख्याः सर्वदानक्रियाफले ॥
धर्मशास्त्रं नरो बुद्ध्वा यत् किञ्चिद्धर्ममाश्रयेत् ।
तस्य धर्मः शतगुणो धर्मशास्त्रप्रदस्य च ॥
अतः सदा बुधैर्भव्य* धर्मशास्त्रे विचक्षणैः ।
न तस्य पुण्यसङ्ख्यानं ब्रह्मापि गदितुं क्षमः ॥

अग्निपुराणे ।

कपिलानां सहस्रेण सम्यग्दत्तेन यत् फलम् ।
तद्राजन् सकलं लेभे धर्मशास्त्रप्रदायकः ॥

तत्र धर्मशास्त्रप्रणेतृकथनद्वारा तदनुक्रममाहतुः शङ्खलिखितौ ।

स्मृतयो धर्मशास्त्राणि तेषां प्रणेतारो मनुर्विष्णुर्यमदक्षाङ्गिरोबृहस्पत्युशनआपस्तम्बवशिष्ठकात्यायनपराशरव्यासशङ्खलिखितसंवर्त्तगौतमशातातपहारीतयाज्ञवल्क्यप्रचेतसादयः ।

आदिशब्दाच्च बुधदेवलसोमप्रजापतिवृद्धशातातपपैठीनसिच्छागलेयच्यवनवत्सपारस्करपुलस्त्यपुलहक्रतु-ऋष्यशृङ्गात्रेयादयो गृह्यन्ते ।

---

* देयमिति वा पाठः ।

आह पैठीनसिः ।

तेषां मन्वङ्गिरोव्यासगौतमा लिखितो यमः ।
वसिष्ठदक्षसंवर्त्तशातातपपराशराः ॥
विष्ण्वापस्तम्बहारीताः शङ्खः कात्यायनो गुरुः ।
प्रचेता नारदो योगी बौधायनपितामहौ ॥
सुमन्तुः काश्यपो बभ्रुः पैठीनो व्याघ्र एव च ।
सत्यव्रतो भरद्वाजो गार्ग्यः कार्ष्णाजिनिस्तथा ॥
जाबालिर्जमदग्निश्च लौगाक्षिर्ब्रह्मसम्भवः ।
इति धर्मप्रणेतारः षट्त्रिंशदृषयः स्मृताः ॥

भविष्यत्पुराणे ।

षट्त्रिंशदतिरिक्ताः स्मृतयः सन्तीति दर्शितम् ।
अष्टादशपुराणेषु यानि वाक्यानि पुत्रक ॥
तान्यालोच्य महाबाहो तथा स्मृत्यन्तरेषु च ।
मन्वादिस्मृतयो याश्च षट्त्रिंशत् परिकीर्त्तिताः ॥
तासां वाक्यानि क्रमशः समालोच्य ब्रवीमि ते-इति ।

आह मनुः ।

विष्णुः पराशरो दक्षः संवर्त्तव्यासहारिताः ।
शातातपो वसिष्ठश्च यमापस्तम्बगौतमाः ॥
देवलः शङ्खलिखितौ भरद्वाजोशनोऽत्रयः ।
शौनको याज्ञवल्क्यश्च दशाष्टौ स्मृतिकारिणः ॥

तथा ।

भार्गवीनारदीया च बार्हस्पत्याङ्गिरस्यपि ।
स्वायम्भुवस्य शास्त्रस्य चतस्रः संहिता मताः ॥

अङ्गिराः ।

जाबालिर्नाचिकेतश्च स्कन्दो लौगाक्षिकश्यपौ ।
व्यासः सनत्कुमारश्च शरभूर्जनकस्तथा ॥
व्याघ्रः कात्यायनश्चैव जातूकर्ण्यः कपिञ्जलः ।
बौधायनः कणादश्च विश्वामित्रस्तथैव च ॥
उपस्मृतय इत्येताः प्रवदन्ति मनीषिणः ।

यमः ।

एतैर्यानि प्रणीतानि धर्मशास्त्राणि वै पुरा ।
तान्येवातिप्रमाणानि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥

स्कन्दपुराणे ।

स्मृतयो धर्ममूलं हि धर्मः सर्वार्थसाधनम् ।
अतः स्मृतिषु दत्तासु सर्वदानफलं लभेत् ॥
एकमेव समुद्धृत्य प्राणिनं दुःखसागरात् ।
अनन्तफलमाप्नोति किं पुनर्ज्ञानदो बहून् ॥
किमतः स हि धर्मोऽस्ति किं वा ज्ञानं तथाविधम् ।
अन्यद्वा तत् किमस्तीह यद्वा स्मृतिषु दृश्यते ॥
अतस्तासु प्रदत्तासु ज्ञानवानभिजायते ।
पारं प्राप्य च शास्त्राणां ब्रह्मलोके महीयते ॥

इति स्मृतिदानम् ।

अथ पुराणदानं तत्र नारदीये ।

वेदाः प्रतिष्ठिता देवि पुराणैर्नात्र संशयः ।
बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रतरिष्यति ॥
इतिहासपुराणैश्च कृतोऽयं निश्चलः पुरा ।
यन्न दृष्टं हि वेदेषु तद्दृष्टं स्मृतिभिः किल ॥

उभाभ्यां यत्र दृष्ट हि तत् पुराणेषु गीयते ।

मत्स्यपुराणे ।

पुराण सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् ।
अनन्तर च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गता ॥
पुराणमेकमेवासीदस्मिन् कल्पान्तरेऽनघ ।
त्रिवर्गसाधन पुण्य शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
निदग्धेषु च लोकेषु वाजिरूपेण वै मया ।
अङ्गानि चतुरो वेदा पुराणन्यायविस्तरा ॥
मीमांसा धर्मशास्त्राणि परि गृह्य समात् कृतम् ।
मत्स्यरूपेण च पुन कल्पादावुदकार्णवे ॥
अशेषमेतत् कथितमुदकान्तर्गतेन च ।
श्रुत्वा जगाद च मुनीन् प्रति वेदांश्चतुर्मुख ॥
प्रवृत्ति सर्वशास्त्राणां पुराणस्याभवत् तत ।
कालेन ग्रहण दृष्ट्वा पुराणस्य ततो नृप ॥
व्यासरूपमह कृत्वा संहरामि युगे युगे* ।
चतुर्लक्षप्रमाणेन द्वापरे द्वापरे सदा ॥
तदष्टादशधा कृत्वा भूर्लोकेऽस्मिन् प्रभाष्यते ।
अद्यापि देवलोके तत् शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
तदर्थोऽत्र† चतुर्लक्ष सङ्क्षेपेण निवेशित ‡ ।
पुराणानि दशाष्टौ च साम्प्रत तदिहोच्यते ॥
नामतस्तानि वक्ष्यामि शृणुध्वमृषिसत्तमा ।

* सम्वर्णामि युगे युग इति क्व चित् पाठ

† तदर्थाऽत्रेति क्व चित् पाठ ।

‡ निवेशित इति स प पु पाठ ।

वाराहपुराणे ।

ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शैवं भागवतं तथा ।
तथा न्यन्नारदीयं च मार्कण्डेयं च सप्तमम् ॥
आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यन्नवमं तथा ।
दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लिङ्गमेकादशं तथा ॥
वाराहं द्वादशं प्रोक्तं स्कान्दं चात्र त्रयोदशम् ।
चतुर्दशं वामनं च कौर्मं पञ्चदशं तथा ॥
मात्स्यं च गारुडं चैव ब्रह्माण्डमष्टादशं तथा* ॥

कालिकापुराणे ।

शैवं यद्वायुना प्रोक्तं वैरिञ्चिं वैष्णवं तथा ।
यदिदं कालिकाख्यं च मूलं भागवतं स्मृतम् ॥
सौरं च नारदीयं च मार्कण्डेयं च वह्निजम् ।
वामनं कौर्मं मात्स्यं च सप्तदशं च गारुडम् ॥
ब्रह्माण्डमष्टादशं ज्ञेयं पुराणं च न संशयः ।

सौरपुराणे ।

यदुक्तं भानुना पूर्वं पुत्राय मनवे द्विजाः ।
तदहं संप्रवक्ष्यामि शृणुध्वं वदतो मम ॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशमन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥
यत् तच्चोपपुराणानां खिलत्वाल्लक्षणं स्मृतम् ।
ब्राह्मं पुराणं तत्राद्यं संहिताभ्यां विभूषितम् ॥
श्लोकानां दशसाहस्रं नानापुण्यकथायुतम् ।

---

* ब्रह्माण्डं च ततः परमिति क्वचित् पाठः ।

पाद्मं द्वितीयं कथितं तृतीयं वैष्णवं स्मृतम् ॥
चतुर्थं वायुना प्रोक्तं वायवीयमिति स्मृतम् ।
ततो भागवतं प्रोक्तं* भागवतविभूषितम् ॥
चतुर्भिः पर्वभिः प्रोक्तं भविष्यं तदनन्तरम् ।
मार्कण्डेयमथाग्नेयं नारदीयमतः परम् ॥
दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लिङ्गमेकादशं स्मृतम् ।
भागवतेन लिङ्गं च ततो वाराहमुत्तमम् ॥
संयुक्तमष्टभिः खण्डैः स्कान्दं चैवात्र विस्तरम् ।
ततस्तु वामनं कौर्मं भागवतविराजितम् ॥
मात्स्यं च गारुडं प्रोक्तं ब्रह्माण्डं च ततः परम् ।
भागवतेन कथितं ब्रह्माण्डमभिसंज्ञितम् ॥
खिलान्युपपुराणानि यानि चोक्तानि सूरिभिः ।
इदं ब्रह्मपुराणस्य खिलं सौरमनुत्तमम् ॥
संहिताद्वयसंयुक्तं पुण्यं शिवकथाश्रयम् ।
आद्या सनत्कुमारोक्ता द्वितीया सूर्यभाषिता ॥

कूर्मपुराणं ।

अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि तु ।
आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परम् ॥
तृतीयं नारदमुद्दिष्टं कुमारेण तु भाषितम् ।
चतुर्थं शिवधर्माख्यं साक्षान्नन्दीशभाषितम् ॥
दुर्वाससोक्तमाश्चर्यं नारदोक्तमतः परम् ।
कापिलं मानवं चैव तथैवोशनसेरितम् ॥

* ततो भागवतं चेत्यादिरिति पुस्तकान्तरे पाठः ।

ब्रह्माण्डं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव च ।
माहेश्वरं तथा साम्बं सौरं सर्वार्थसञ्चयम् ॥
पराशरोक्तं प्रवरं तथा भागवत* द्वयम् ।
इदमष्टादशं प्रोक्तं पुराणं कौर्मसंज्ञितम ॥
चतुर्धा संस्थितं पुण्यं संहितानां प्रभेदतः ।

मत्स्यपुराणे ।

पाद्मे पुराणे या प्रोक्ता नरसिंहोपवर्णना ।
तत्राष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते ॥
नन्दाया यत्र माहात्म्यं कार्त्तिकेयेन वर्ण्यते ।
नन्दीपुराणं तल्लोकैर्व्याख्यातमिति कीर्त्त्यते ॥
यत्र साम्बं पुरस्कृत्य भविष्यति कथानकम् ।
प्रोच्यते तत् पुनर्लोके साम्बमेव मुनिव्रताः ॥
एवमादित्यसंज्ञं च तत्रैव परिपठ्यते ।
अष्टादशभ्यस्तु पृथक् पुराणं यत् प्रदृश्यते ॥
विजानीध्व† द्विजश्रेष्ठास्तदेतेभ्यो विनिर्मितम ।
पञ्चाङ्गवत् पुराणं स्यादाख्यानमितरत् स्मृतम् ॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशमन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चेति पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥
ब्रह्मविष्ण्वर्करुद्राणां माहात्म्यं भुवनस्य च ।
ससंहारं प्रदृश्येत पुराणं पञ्चवर्णता ॥
धर्मश्चार्थश्च कामश्च मोक्षश्च परिकीर्त्यते ।
सर्वेष्वपि पुराणेषु तद्विरुद्धं च यत् फलम् ॥

* विनिर्गतमिति क्व चित पाठ ।

† भागवताद्वयम–इति न प्र पु पाठ ।

सात्त्विकेषु च कल्पेषु माहात्म्यमधिकं हरेः ।
राजसेषु च माहात्म्यमधिकं ब्रह्मणो विदुः ॥
तद्वदग्नेश्च माहात्म्यं तामसेषु शिवस्य च ।
सङ्कीर्णेषु सरस्वत्याः पितॄणां च निगद्यते ॥

तथा ।

अष्टादश पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः ।
भारताख्यानमखिलं चक्रे तदुपबृंहितम् ॥
लक्षेणैकेन तत् प्रोक्तं वेदार्थपरिबृंहितम् ।
वाल्मीकिनाऽपि यत् प्रोक्तं* रामायणमनुत्तमम् ॥
ब्रह्मणाऽभिहितं यच्च शतकोटिप्रविस्तरम् ।
आहृत्य नारदेनैव वाल्मीकाय पुनः पुनः ॥
वाल्मीकिना च लोकेषु धर्मकामार्थसाधनम् ।
एवं सपादाः पञ्चैते लक्षास्तेषु प्रकीर्तिताः ॥

मत्स्यपुराणे ऋषय ऊचुः ।

पुराणसङ्ख्यामाचक्ष्व सूत विस्तरतः क्रमात् ।
दानधर्ममशेषं च यथावदनुपूर्वशः ॥

सूत उवाच ।

इममेव पुरा प्रश्नं नारदेन पुरुषोत्तमम् ।
यदुवाच स विश्वात्मा मुनयस्तन्निबोधत ॥
पुराणानि दशाष्टौ च साम्प्रतं तदिहोच्यते ।
नामतस्तानि वक्ष्यामि शृणुध्वमृषिसत्तमाः ॥
ब्रह्मणाऽभिहितं पूर्वं यावन्मात्रं मरीचये ।
ब्राह्मं तद्दशसाहस्रं पुराणं परिकीर्त्यते ॥

* रामोपाख्यानमुत्तमम्-इति म॰ ख॰ पु॰ पाठः ।

लिखित्वा तच्च यो दद्याज्जलधेनुसमन्वितम् ।
वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्रह्मलोके महीयते ॥
एतदेव यदा पद्ममभूद्धैरण्मयं जगत् ।
तद्वृत्तान्ताश्रयं तद्वत् पाद्ममित्युच्यते बुधैः ॥
पाद्मं तत् पञ्चपञ्चाशत्सहस्राणीह पठ्यते ।
तत् पुराणं च यो दद्यात् सुवर्णकमलान्वितम् ॥
ज्यैष्ठ्ये मासि तिलैर्युक्तं सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
वाराहकल्पवृत्तान्तमधिकृत्य पराशरः ॥
यत्राह धर्मानखिलाँस्तद्युक्तं वैष्णवं विदुः ।
तदाषाढे च यो दद्याद्घृतधेनुसमन्वितम् ॥
पौर्णमास्यां विपूतात्मा स पदं याति वारुणम् ।
त्रयोविंशतिसाहस्रं तत् पुराणं विदुर्बुधाः ॥
श्वेतकल्पप्रसङ्गेन धर्मान् वायुरिहाब्रवीत् ।
यत्र तद्वायवीयं स्याद्रुद्रमाहात्म्यसंयुतम् ॥
चतुर्विंशत्सहस्राणि पुराणं तदिहोच्यते ।
श्रावण्यां श्रावणे मासि गुडधेनुसमन्वितम् ॥
यो दद्याद्वृषसंयुक्तं ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
शिवलोके स पूतात्मा कल्पमेकं वसेन्नरः ॥
यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः ।
वृत्रासुरवधोपेतं तद्भागवतमुच्यते ॥
सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ये स्युर्नरामराः ।
तद्वृत्तान्तोद्भवं लोके तद्भागवतमुच्यते ॥
लिखित्वा तच्च यो दद्याद्धेमसिंहसमन्वितम् ।
पौर्णमास्यां प्रौष्ठपद्यां स याति परमं पदम् ॥

अष्टादशसहस्राणि पुराणं तत् प्रकीर्त्तितम् ।
यत्राह नारदो धर्मान् बृहत्कल्पाश्रितांस्त्विह ॥
पञ्चविंशत्सहस्राणि नारदीयं तदुच्यते ।
तदिदं पञ्चदश्यां तु यो दद्याद्धेमसंयुतम् ॥
उत्तमां सिद्धिमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभम् ।
यत्राधिकृत्य शकुनीन् धर्माधर्मविचारणम् ॥
पुराणं नवसाहस्रं मार्कण्डेयमिहोच्यते ।
परिलिख्य च यो दद्यात् सौवर्णकरिसंयुतम् ॥
कार्त्तिक्यां पौण्डरीकस्य यज्ञस्य फलभाग्भवेत् ।
यत् तदीशानकल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ॥
वशिष्ठायाग्निना प्रोक्तमाग्नेयं तत् प्रचक्षते ।
लिखापयित्वा यो दद्याद्धेमपद्मसमन्वितम्* ॥
मार्गशीर्षे विधानेन तिलधेन्वाऽन्वितं तथा ।
एतत् षोडशसाहस्रं सर्वक्रतुफलप्रदम् ॥
यत्राधिकृत्य माहात्म्यमादित्यस्य चतुर्मुखः ।
अघोरकल्पवृत्तान्तप्रसङ्गेन जगत्पतिः ॥
नवमे कथयामास भूतग्रामस्य लक्षणम् ।
चतुर्दशसहस्राणि तथा पञ्चशतानि च ॥
भविष्यच्चरितप्रायं भविष्यत् तदिहोच्यते ।
तत् पौषे मासि यो दद्यात् पौर्णमास्यां विमत्सरः ॥
गुडकुम्भसमायुक्तमग्निष्टोमफलं लभेत् ।
रथन्तरस्य कल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ॥
सावर्णिना नारदाय कृष्णमाहात्म्यसंयुतम् ।

* हेमपद्मसमन्वितमिति क्वचित् पाठः ।

यत्र ब्रह्मवराहस्य चरितं वर्ण्यते मुहुः ॥
तदष्टादशसाहस्रं ब्रह्मवैवर्त्तमुच्यते ।
पुराणं ब्रह्मवैवर्त्तं यो दद्यान्माघमासि च ॥
पौर्णमास्यां सभवन ब्रह्मलोके महीयते ।
यत्राग्निलिङ्गमध्यस्थः प्राह देवीं महेश्वरः ॥
धर्मार्थकाममोक्षार्थमाग्नेयमधिकृत्य च ।
कल्पं तल्लैङ्गमित्युक्तं पुराणं ब्रह्मणा स्वयम् ॥
तदेकादशसाहस्रं फाल्गुन्यां यः प्रयच्छति ।
तिलधेनुसमायुक्तं स याति शिवसात्मताम् ॥
महावराहस्य पुनर्माहात्म्यमधिकृत्य च ।
मानवस्य प्रसङ्गेन कल्पस्य मुनिसत्तम ॥
चतुर्विंशत्सहस्राणि तत् पुराणमिहोच्यते ।
विष्णुनाऽभिहितं क्षोण्यै तद्वाराहमिहोच्यते ॥
काञ्चनं गरुडं कृत्वा तिलधेनुसमन्वितम् ।
पौर्णमास्यां मधौ दत्त्वा ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
वराहस्य प्रसादेन* पदमाप्नोति वैष्णवम् ।
यत्र माहेश्वरान् धर्मानधिकृत्य च षण्मुखः ॥
कल्पे तत्पुरुषे वृत्ते चरितैरुपबृंहितम् ।
स्कान्दं नाम पुराणं तदेकाशीतिर्निगद्यते ॥
सहस्राणि शतं चैकमिति मर्त्येषु पठ्यते ।
परिलिख्य च यो दद्याद्धेमशूलसमन्वितम् ॥
शैवं च पदमाप्नोति मकरोपगमे रवेः ।
त्रिविक्रमस्य माहात्म्यमधिकृत्य चतुर्मुखः ॥

---

* प्रदानेनेति क्वचित् पाठः ।

त्रिवर्गमभ्यधात् तत्र वामनं परिकीर्त्तितम् ।
पुराणं दशसाहस्रं कूर्मकल्पानुगं शिवम् ॥
यच्छरद्विषुवे दद्याद्वैष्णवं यात्यसौ पदम् ।
यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च रसातले ॥
माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दनः ।
इन्द्रद्युम्नप्रसङ्गेन ऋषीणां शक्रसन्निधौ ॥
सप्तदशसहस्राणि लक्ष्मीकल्पानुषङ्गिकम् ।
यो दद्यादयने कुम्भं हेमकूर्मसमन्वितम् ॥
गोसहस्रप्रदानस्य स फलं प्राप्नुयान्नरः ।
श्रुतीनां यत्र कल्पादौ प्रवृत्त्यर्थं जनार्दनः ॥
मत्स्यरूपी च मनवे नरसिंहोपवर्णनम् ।
अधिकृत्याब्रवीत् सप्तकल्पवृत्तं मुनिव्रताः ॥
तन्मात्स्यमिति जानीध्वं सहस्राणि चतुर्दश ।
विषुवे हेममत्स्येन धेन्वा चैव समन्वितम् ॥
यो दद्यात् पृथिवी तेन दत्ता भवति चाखिला ।
यदा च गारुडे कल्पे विश्वाण्डाद्गरुडोद्भवम् ॥
अधिकृत्याब्रवीत् कृष्णो गारुडं तदिहोच्यते ।
तदष्टादश चैकं च सहस्राणीह पठ्यते ॥
सौवर्णहंसमिथुनसंयुक्तं विषुवे नरः ।
यो ददाति परां सिद्धिमाप्नोति शिवसन्निधिम् ॥
ब्रह्मा ब्रह्माण्डमाहात्म्यमधिकृत्याब्रवीत् पुनः ।
तच्च द्वादशसाहस्रं ब्रह्माण्डं द्विशताधिकम् ॥
भविष्याणां च कल्पानां श्रूयते यत्र विस्तरः ।
तद्ब्रह्माण्डपुराणं तु ब्रह्मणा समुदाहृतम् ॥

यो दद्याच्च व्यतीपाते पञ्चोर्णयुगसंयुतम्।
राजसूयसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥
हेमधेन्वा युतं तच्च ब्रह्मलोकफलप्रदम्।

सौरपुराणे तदेव पुराणमधिकृत्याह।

इयं पुण्यतमा ख्याता संहिता पापनाशिनी।
वैवस्वताय मनवे कथिता रविणा पुरा ॥
दानमस्य पुराणस्य दानानामुत्तमं द्विजाः।
यो दद्याच्छिवभक्ताय ब्राह्मणाय तपस्विने ॥
यानि दानानि लोकेषु प्रसिद्धानि द्विजोत्तमाः।
सर्वेषां फलमाप्नोति चतुर्दश्यां न संशयः ॥
अन्यान्युपपुराणानि संहितान्यानि पर्वणि।
लिखित्वा यः प्रयच्छेत्तु स विद्यापारगो भवेत् ॥
शिवधर्मादिशास्त्राणि यः प्रयच्छति पुण्यधीः।
सोऽनन्तफलमाप्नोति शिवधर्मप्रकाशनात् ॥

ब्रह्मपुराणे।

धर्मार्थकाममोक्षाणां सारं भारतमुच्यते।
तदेकस्य प्रदानेन वेदशास्त्रप्रदो भवेत् ॥
रामायणं लिखित्वा तु यः समग्रं प्रयच्छति।
तस्य प्रसन्ना भवति पद्मवक्त्रा सरस्वती ॥

वह्निपुराणे।

पुराणं भारतं वाऽपि रामायणमथापि वा।
दत्त्वा यत् फलमाप्नोति न तत् सर्वैर्महामखैः ॥

कूर्मपुराणे तदेव पुराणमधिकृत्याह।

ब्राह्मी पौराणिकी चेयं संहिता पापनाशिनी।

लिखित्वेमां च यो दद्याद्देशाखे मासि सुव्रत ॥
विप्राय वेदविदुषे तस्य पुण्यं निबोधत ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् विद्यावान् धनवान् भवेत् ।

इति पुराणदानविधिः ।

अथ पुराणश्रवणदानम् ।

तत्र महाभारते ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि यानि देयानि भारत ।
वाच्यमाने तु विप्रेभ्यो राजन् पर्वणि पर्वणि ॥
स्वस्तिवाच्य द्विजानादौ ततः कार्यं प्रवर्त्तते ।
समाप्ते पर्वणि ततः स्वशक्त्या तर्पयेद्द्विजान् ॥
आदौ तु वाचकं पूज्य रत्नगन्धसमन्वितम् ।
विधिवद्भोजयेद्राजन् मधुपायसमुत्तमम् ॥
ततो मूलफलप्रायं पायसं मधुसर्पिषी ।
आस्तिके भोजयेद्राजन् दद्याच्चैव गुडोदनम् ॥
अपूपैश्च पूपैश्च मोदकैश्च समन्वितम् ।
सभापर्वणि राजेन्द्र हविष्यं भोजयेद्द्विजान् ॥
आरण्यकैर्मूलफलैस्तर्पयेच्च द्विजोत्तमान् ।
आरण्यपर्वण्यासाद्य जलकुम्भान् प्रदापयेत् ॥
तर्पणानि च मुख्यानि वान्यमूलफलानि च ।
सर्वकामगुणोपेतो विप्रेभ्योऽन्नं प्रदापयेत् ॥
विराटपर्वणि तथा वासांसि विविधानि च ।
उद्योगे भरतश्रेष्ठ सर्वकामसमन्वितं ॥
भोजनं भोजयेद्विप्रान् गन्धमाल्यैरलङ्कृतान् ।

एवं करोति यो विद्वान् दानं पर्वप्रतिष्ठितम् ।
सर्वयज्ञफलं प्राप्य स देवैः सह मोदते ॥
यश्चानेन प्रकारेण मासं तु श्रावयन्नरः ।
तद्विद्यादानमाहात्म्याद्गोकानुद्धरति ह्यसौ ॥

इति पुराणश्रवणदानविधिः ।

अथ सर्वशास्त्रसाधारणदानविधिः ।

तत्र देवीपुराणे ।

विद्यादानं प्रवक्ष्यामि येन तुष्यन्ति मातरः ।
क्रियते दीयते येन विधिना तं शृणु प्रभो ॥

तथा ।

शृण्वतां जायते भक्तिस्ततो गुरुमुपास्यते ।
स च विद्यागमान् वक्ति विद्यायुष्टाभिता नृप ॥
श्रीताडपत्रके सङ्चे समे पत्रसुसञ्चिते ।
विचित्रकञ्चिकापार्श्वे चर्मणा सपुटीकृते ॥
रक्तेन वाऽथ कृष्णेन मृदुना गन्धितेन च ।
दृढसूत्रनिबद्धेन पर्वाग्रविकृतेन च ॥
यस्तु द्वादशसाहस्रीं संहितामुपलेखयेत् ।
ददाति चाभियुक्ताय स याति परमां गतिम् ॥
पूर्वोत्तरप्लवे देशे सर्वबाधाविवर्जिते ।
गोमयेन शुभेनैव कुर्यान्मण्डलकं बुधः ॥
धनुर्हस्तप्रमाणेन शुभं च चतुरस्रकम् ।
तस्य मध्ये लिखेत् पद्मं सितरक्तासितादिभिः ॥
सर्वसंकामजैः पुष्पैर्भूषये तृमर्वतो दिशम् ।

वितान प्रापयेन्मूर्ध्नि शुभं चित्रविचित्रितम् ॥
पार्श्वतोऽसितवस्त्रैश्च सम्यक् शोभां प्रकल्पयेत् ।
कन्दुकैरर्धचन्द्रैश्च दर्पणैश्चामरैस्तथा ॥
घण्टाकिङ्किणिशब्दैश्च सर्वतश्चोपकल्पयेत् ।
तस्य मध्ये न्यसेद्यन्त्र नागदन्तमय शुभम् ॥
अध किञ्चिन्निबद्ध तु ऊर्ध्वतोऽपि सुसंयुतम् ।
शोभित दृढबन्धेन बद्धं सूत्रेण बुद्धिमान् ॥
तस्योपरि न्यसेद्विद्वान् पुस्तक लिखित शुभम् ।
आलेख्यमपि तत्रैव पूजयेद्विधिना तत ॥
निरवद्यैस्तथा पुष्पै कृमिकीटविवर्जितै ।
चन्दनेन सकर्पूर भस्मना वाऽवधूलयेत् ॥

सकर्पूर कर्पूरसहितम ।

धूपश्च गुग्गुलुर्देयस्तुरुष्कागुरुमिश्रित ।
दीपमाला तथा चाग्रे नैवेद्य विविध पुन ॥
खाद्य पेयं सित लेह्य चोष्य वा विनिवेदयेत् ।
पूजयेच्च दिशा पालान् लोकपालान् यथाक्रमम् ॥
कन्या स्त्रियश्च सम्पूज्य मातर कल्पयेच्च वा ।
पुस्तक देवदेवीश्च विप्राणा दक्षिणा तथा ॥
दशकन्या चैव दातव्या नृप पौरांश्च पूजयेत् ।
तथा सम्पूजयेत्तस्य लेखक शास्त्रपारगम् ॥
छन्दोलक्षणतत्त्वज्ञ सत्कवि मधुरस्वरम् ।
प्रणष्ट स्मरति ग्रन्थ श्रेष्ठ पुस्तकलेखकम् ॥
नाभिमस्तातिविच्छिन्नैर्न च स्थूलैर्न कर्कशै ।
नन्दिनागरकैर्वर्णैर्लेखयेच्छिवपुस्तकम् ॥

प्रारभ्य पञ्च वै यावत् पुनः शान्तिं तु कारयेत् ।
रात्रौ जागरणं कुर्यात् सर्वप्रेक्षां प्रकल्पयेत् ॥
नटचारणनर्त्तैश्च देव्याः कथनसम्भवैः ।

सर्वप्रेक्षां सर्वप्रकारप्रेक्षणकम् ।

प्रत्यूषे पूजयन्त्येतान् सर्वान् विसर्जयेत् ।
पञ्चान्ते समनन्तरेण विशुद्धेन दिने दिने ॥
निष्पाद्य विधिनाऽनेन स्पृष्टे च शुभवासरे ।

स्पृष्टे शुभवासरे ।

ततः पूर्वोक्तविधिना पुनः पूजां प्रकल्पयेत् ।
तथा विद्यानिमानं तु समपञ्चत्रिभूमिकम् ॥
विचित्रवस्त्रशोभाढ्यं शुभलक्षणलक्षितम् ।
कारयेत् सर्वतोभद्रं किङ्किणीरवकान्वितम् ॥
दर्पणैरर्द्धचन्द्रैश्च घण्टाचामरमण्डितम् ।
तस्मिन् धूपं समुत्क्षिप्य सुगन्धचन्दनागुरुम् ॥
तुरुष्कं* गुग्गुलं वत्स शर्करामधुमिश्रितम् ।
पूजयेत् पूर्ववत् सर्वान् कन्याश्चैव जितव्रतान् ॥
तथा तत् पुस्तकं वत्स विन्यसेद्विधिपूर्वकम् ।
एवं कृत्वा यथा विद्याः प्रीयन्तां मातरो मम ॥
यस्यैव सक्तं तच्छास्त्रं तं पुस्तं परिकल्पयेत् ।

यस्यैव सक्तं यस्यैव देवस्य सक्तं सम्बन्धि। तत् पुस्तं पुस्तकं तं देवं परिकल्पयेत

मुद्रवेविशेषम् ।

तथा तपस्विनः पूज्या सर्वशास्त्रार्थपारगाः ।
शिवव्रतधरा मुख्या विष्णुधर्मपरायणाः ॥

* चतुष्कमिति क्व चित् पुस्तके पाठः ।

महता जनसङ्घेन रथस्य हस्तवाहने ।
युवभिश्चाभितो नेय यस्य देवस्य चागमम् ॥
सामान्य सर्वतीर्थेषु* मातृणां भवनेषु च ।
तस्मिन् पूजां तथा कृत्वा देवदेवस्य शूलिनः ॥
समर्पयत् प्रणम्येशं प्रीयन्तां मातरो मम ।
स्वाध्यायनयुक्ताय विद्यादानरताय च ॥
विद्यासंग्रहयुक्ताय कृतशास्त्रश्रमाय च ।
तेनैव वर्त्तते यस्तु तस्य तं विनिवेदयेत् ॥
जगद्धिताय वै शान्तिं सन्ध्याय वाचयेत् तथा ।
तेन तोयेन दातारं मूर्ध्नि सम्यक्निषेचयेत् ॥
शिवं वन्देत तं शम्भुमुपाध्यायं जगतस्तथा ।
एवं कृते महाशान्तिर्देशस्य नगरस्य च ॥
जायते नात्र सन्देहः सर्वा बाधाः शाम्यन्ति च ।
अनेन विधिना यस्तु विद्यादानं प्रयच्छति ॥
स भवेत् सर्वलोकानां वशगामघनाशनः ।
मृतोऽपि गच्छति स्थानं ब्रह्मविष्णुनमस्कृतम् ॥
सप्त पूर्वान् दशानात्मनं सर्वमेव च ।
उद्धृत्य पापकलिलाद्विष्णुलोके महीयते ॥
यावन्ति पत्रसङ्ख्यानि अक्षराणि भवन्ति हि ।
तावत् स विष्णुलोकेषु क्रीडते विविधैः सुखैः ॥
ततः क्षितिं समायातो देव्या भक्तिपरो भवेत् ।
समस्तभोगसम्पन्नो विदुषां जायते कुले ॥

* सर्वपर्व्वणि क लिखित पाठः ।

नन्दिपुराणं ।

यथैतत् पुण्यमाख्यातं विद्यादानस्य साम्प्रतम् ।
देशकालविधिश्रद्धापात्रयोगाद्यथा बुध ॥
प्राप्नोति कोटिगुणितं फलं विद्याप्रदानतः ।
गुरुमाराध्य यत्नेन विद्याव्याख्यानपारगम् ॥
श्रद्धया भक्त्या प्रणमेन विद्यादानं समारभेत् ।

तथा ।

विद्यां च मुख्यां दानानां गुरुतोऽस्य विधिं बुध ।
श्रुत्वा विद्यां च विधिवत् श्रद्धया भावितात्मना ॥
[illegible] तु तां वृद्धांविशेषादुगुणशालिषु ।
उपपाद्य च यदस्य [illegible] तस्य प्रतिपादयेत् ॥
[illegible] यथाविभवविस्तरैः ।
[illegible] महापुण्यफलार्थिभिः ॥
शुभे नक्षत्रदिवसे शुभे वाऽपि दिनग्रहे ।
[illegible] देवेशान् रुद्रब्रह्मजनार्दनान् ॥
[illegible] भूत्वा [illegible] लेखकोत्तम ।
[illegible] मणीपात्रधारणात् ॥
[illegible] यस्यासौ लेखकोत्तम ।
[illegible] प्रयुक्तं हेमरूप्यमयं शुभम् ॥
नागदन्तमयं वाऽपि शुभदारुमयं तथा ।
[illegible] रम्यं [illegible] ॥
[illegible] विकासेन समन्वितम् ।
[illegible] ।
तत्र विद्यां विनिहितां कुर्यात् पुस्तकसंस्थिताम् ।

कुर्याच्च पुस्तकं तस्य लिखेदर्थ ... ।
शुभं श्लक्ष्णं ... कृष्णं मेचकितं च वा ।
अथ वा रक्तपद्माभं मेचकालङ्कृतं शुभम् ॥
कार्पाससूत्रग्रथितं नानागन्धाधिवासितम् ।

मेचकालङ्कृतं मधूच्छिष्टालङ्कृतम् ।

मषीभिश्चाप्यनेकाभिर्नानावर्णाभिरेव च ।
[illegible] ॥

[illegible] ।

लेखनीभिश्च दिव्याभिर्मन्त्रिताभिरेव च ।
वर्णैश्च वर्णं कुर्वीत पुस्तकस्य मनोरमम् ॥
पीतं रक्तं कषायैर्वा सुनियम्य विचित्रितम् ।
रम्यं लघु सुविस्तीर्णं निर्ग्रन्थि ग्रन्थिसंयुतम् ॥
विद्याधारं ततो यत्नसञ्चितं पूर्वपुस्तकम् ।
गृहे मनोरमे शुभ्रे सुधालिप्ते विभूषिते ॥
नानारागाङ्गरोपेते ... ।
धूपामोदमनोज्ञे तु वितानकर्पूरसंयुते ॥
लेखको बुद्धिमान् स्नातः शुक्लपुष्पाम्बरोज्ज्वलः ।
सुवर्णमुक्ताकेयूरो मुद्रिकाभिरलङ्कृतः ॥
सुवर्णसिद्ध मषीभाण्डे लेखनीशास्त्रसंयुतः ।
आरभेत् ... पूजा ... ॥
... श्लोकं वा शास्त्रं च श्रावयेद् बुधः ।
श्लोकार्धश्लोकमात्रं तु वर्णकं वापि लेखयेत् ॥
ततो मधुपर्केण द्वितीयेऽहनि तल्लिखेत् ।
तावदेवैव विधिना पुण्याहे शुभसंयुते ॥

ततः समाप्ते शास्त्रे तु पुनः पुण्याहसंयुतम् ।
कुर्यात् सदहोरात्रे च पानभोजनवस्तुभिः ॥
उभयं वाऽपि तल्लेख्य समीकुर्याच्च वाचकम् ।

उभयं लख्य वाचक समीकुर्यादित्यर्थ ।

ऊहाधिकैश्च संयुक्तं वर्णमात्रादिभिस्तथा ॥
अनुस्वारविसर्गैश्च युक्तायुक्तैर्विचारयेत् ।
शास्त्रं प्रकृतया युक्त्या पुनरुक्त्याऽवधारयेत् ॥
ऊहार्थाक्षपाऽप्रसक्त्या च शब्दयोग्यतया तथा ।
सूत्रान्तरार्थबोधेन प्रश्नोत्तरविवेचनैः ॥
असूत्रत्वाच्च शास्त्रस्य समुदायार्थबोधतः ।
प्रक्रान्तसूत्रभेदैः संदिग्धैश्चापि दिग्भेदैरपि ॥
बह्वर्थानां च शब्दानां योग्यार्थानि परीक्ष्य तु ।
सर्वशास्त्रार्थबोधेन कारकार्थैरविप्लुतैः ॥
क्रियां च शब्दं वर्ज्येच प्रकृतार्थं निरूपयेत् ।
छन्दसा चापि वृत्तं तु वृत्तस्थो मीप्सितम् ॥
एवं क्रियां तु मेधावी शास्त्रं सत्कृत्य कृत्स्नशः ।
प्रशस्तानि भवैर्विद्यैः सुरायतनवेश्मसु ॥
व्यक्ताक्षरार्थविन्यासं व्यक्तं सागरमुच्यते ।
व्यक्तवर्णालिपिन्यासमव्यक्तां तद्विशासारिणीम् ॥

लिपि व्याख्या पद्ध वर्णविमाचन ।

सदा

आरोप्य याने रम्ये शुभवस्त्रपरिच्छदे ।
घण्टाचामरशोभाढ्ये रक्तदण्डातपत्रिणि ॥
गजवाजिरथस्थं वा महाशोभासमन्वितम् ।

पुरतो गीतनृत्येन नानाबाद्यरवेण च ॥
मङ्गलैर्वेदनिर्घोषैर्देवाय विनिवेदयेत् ।
नानारूपोपहारैश्च सम्पूज्य तु त्रिविक्रमम् ॥
दत्त्वा च पुस्तकं तत्र पितॄणां धर्ममुद्दिशेत् ।
बान्धवानां च हृद्यानामनन्तफलमिच्छताम् ॥
ततो दत्त्वा विधानेन तां विद्यां शिवमठे वरे ।
ततश्च भक्ष्यपक्वान्नै रुद्रभक्तांश्च मानवान् ॥
यथाशक्ति च कर्तव्या उत्सवाः स्वेषु वेश्मसु ।
राज्ञा तु नगरे कार्यो ग्रामे ग्रामाधिपैस्तथा ॥
गृहे गृहस्थैः कर्तव्य उत्सवो बन्धुभिः सह ।
स्नातैः शुक्लैः समालब्धैः स्रग्विभिः सुसमाहितैः ॥
प्रीतियुक्तैस्ततः श्राव्यं शास्त्रं धर्मार्थसंहितं ।
वाचकं भक्षयेत् तत्र यथाविभवविस्तृतम् ॥
गुरुं च भक्त्या मतिमान् यथाशक्ति समाहितः ।
ततः पुष्पैश्च धूपैश्च श्रावकान् सम्प्रपूजयेत् ॥
वाचको ब्राह्मणः प्राज्ञः श्रुतशास्त्रो महामनाः ।
अभ्यस्ताक्षरविन्यासो वृत्तशास्त्रविशारदः ॥
शब्दार्थवित् प्रगल्भश्च विनीतो मेधया युतः ।
गीतज्ञो वाक्यसुश्राव्यस्वरो नाविलभाषकः ॥
गुरुश्च धर्मवान् प्राज्ञः श्रुतशास्त्रो विमत्सरः ।
विप्रः प्रकृतिसंयुक्तः शुचिः स्मितमुखः सदा ॥
सुवृत्तो वृत्तशास्त्रज्ञः शब्दशास्त्रविशारदः * ।

* वृत्तशास्त्रविशारद इति क्वचित् पुस्तके पाठः

अभ्यस्तशास्त्रसन्तान प्रकृतार्थप्रवर्त्तक ॥

दूरतालाक्ष छन्द शाब्द वन प्रकृताथवत्वक वस्तुनाथाभिधाया अक्षरवाक्यार्थ पीडां विवादाविरुद्धया ।

सत्यागमगतिगिरुद्धविभक्तगर्थप्रयोजक ।
शास्त्रार्थपदविज्ञानपदस्याकार्थबोधक ॥
समुदायप्रतीतार्थमुख्यशास्त्रानुबन्धम् ।
असमर्थ स्व उच्यन्तु व्यपदिष्टार्थसाधक ॥
प्रकाशार्थद्वयाशा स्वार्थविभागविनिश्चित ।
कार्यार्थसमानगूढार्थभङ्गेन च विरोधक ॥
अन्वयागमनालम्ब्य श्रुतेश्च प्रबोधक ।
स्वकर्म स्वकृता विद्या प्राकृते प्राकृतामपि ॥
अध्यापमात्र यो व्याख्यानैर्यश्च शिष्यान् प्रबोधयन् ।
तत्वाभिधानविन्यासैर्बोधयेच्चापि यो गुरु ॥
स गुरु स पिता माता स तु चिन्तामणि स्मृत ।
य शास्त्रोपायमादाय नरेभ्य समुद्धरन् ॥
कस्तेन सदृशो लोके बान्धवो भुवि विद्यते ।
यस्य वाग्विमलेनैव हृदयान्धमध्यन्त तम ॥
महासत्वारक्षणीभय सोऽर्का महाद्युति ।
मोहनेनास्य पारुष्ये न च वैलक्ष्यमावहेत् ॥
न चास्य व्याधिरु तेषु मलस्यप्रीतिकृद्भवेत् ।
प्रसादयेत् तु कुपित तु वमन समुद्धरेत् ॥
रोगेभ्यश्चापि यत्नेन परित्राणेन चोद्धरेत् ।
एव व्याख्यां शुभां श्रुत्वा गुरुवक्त्रादनुत्तमम् ॥
विधेय चिन्तयेद्यस्तु परम हितकारणात् ।

शृणुयात् श्रद्धया युक्तः प्रयतोऽभिमुखो गुरोः ॥
अनन्यसत्कथासेवी निष्प्रमादो ह्यतन्द्रितः ।
बुबुध्सुः संशये जाते पृष्ठ्वा वाक्यमुदीरयन् ॥
गुरुणा वाकमेकान्ते श्रद्धावान् वाक्यमाश्रयेत् ॥
एतत्कृतं स्वयं कुर्यात् सम्यग्विद्याफलाप्तये ।

अथ गुरुवाचनम् ।

अप्रस्तुतकथालापं यः कुर्याद्धूर्ततो गुरोः ॥
स ब्रह्महत्यामाप्नोति गुरुवाक्येष्वनिश्चयः ।
यश्च श्रुत्वाऽन्यतः शास्त्रं सत्कारं प्राप्य वाऽशुभम् ॥
अन्यस्य जनयेत् कीर्त्तिं स गुरोर्ब्रह्महा भवेत् ।
विस्मारयेच्च व्यामोहाद्योऽपि शास्त्रार्थमुत्तमम् ॥
स याति नरकं घोरमक्षयं भीमदर्शनम् ।
यस्तु गुरौ नरः शास्त्रं किञ्चित् कुर्यात् शुभाशुभम् ॥
भयश्रुतगुणं नष्टं विज्ञानं या रतस्य च ।
एवं विधं नरा वाच्यं वाचकेन विपश्चिता ॥
तपः समासमकं सर्वं स्वर्गादिफलसाधकम् ।
शनैर्विवाच्य वै वाच्यमध्यात्मादि च यन्नवत् ॥
कृताञ्जलिपुटस्सम्यक् भारावर्त्तनं वाचयेत् ।

भारावर्त्तन दानम् ।

समाप्ते लिखितैश्चापि वैद्यार्थमवसाने ॥
नानावृत्तानुरूपेण लालिपथ च वाचयेत् ।
सताध्याये समाप्ते च कथापर्यन्तमेव वा ॥
प्रत्यहं शक्तसद्यानं कुर्यादिति विरामणम् ।
समाप्ते वाचके भोज्यं दद्यादेव विचक्षणः ॥

अथवायं जगच्छान्तिमन्त्र शान्त्युदक सृजेत् ।
सुभृत सुभृत श्रयावस्तु वाक्यान्तमित्यव ॥
लोके प्रवर्त्ततां धर्मं राजा चाऽस्तु सदा जयी ।
धर्मवान् धनसंपन्नो गुरुश्चात्र निरामय ॥
इति प्राच्य यथा जात गन्तव्य च विभाविते ।
शिष्यै परस्पर शास्त्र चिन्तनीय विचक्षणे ॥
कथावस्तुप्रसङ्गेन नानाव्याख्यानभावने ।
युक्तिभिश्च चरेद्व्याख्य विद्वैश्चापि स्वयकृते ॥
एव दिने दिने व्याख्या शृणुयान्नियतो नर ।

समस्तशास्त्रश्रवणेन पुस श्रद्धाप्रधान भवतीह चेत ॥
रागश्च शान्तात्मकमभ्युपैति दोषाश्च नाशं निमिषेण यान्ति ।
यथाकथञ्चित् शृणुयाच्च शास्त्रमश्रद्धया त्वैहिकधर्मसक्त ॥
तत समाप्ताय शास्त्रमर्थं कथोदये चापि विनीतबुद्धि ।
वाचस्पत्यार्चयेद् द्वादशाकल्पमेव गुरु च भक्त्या पितृवत् द्विजाग्र्य

एव विद्याप्रदानस्य प्रधानो विधिरुच्यते ।
अनेनैव विधानेन ब्राह्मणे शीलशालिनि ॥
प्रबोधयति यो युक्ते युक्ते वेदवादिनि ।
विन्यसेत्तु शुभ शास्त्र महापुण्यजिगीषया ॥
धनैर्वा विपुलैर्धर्मैर्गुरु कृत्वा सुतर्पितम् ।
अध्यापयेच्छुभान् शिष्यानभिजातान् सुमेधस ॥
एव विद्याप्रदान तु सर्वदानोत्तमं स्मृतम् ॥
सर्वदा सर्ववर्णानां नरकप्लवमुत्तमम् ।
अनेन विधिना दत्त्वा विद्यां पुण्यपरो नर ॥
यत् फल चाश्वमेधानां दानस्य सुकृतस्य च ।

राजसूयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् ॥
तत् फलं लभते मर्त्यो विद्यादानेन भाग्यवान् ।
सर्वसस्यसुसम्पूर्णां सर्वरत्नोपशोभिताम् ॥
ब्राह्मणेभ्यो महीं दत्त्वा ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
यत् फलं लभते मर्त्यो विद्यादानेन तत् फलम् ॥
यावदक्षरसङ्ख्यानं विद्यते शास्त्रसञ्चये ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गे विद्याप्रदो भवेत् ॥
यावन्त्य पट्टयस्तत्र पुस्तकस्याक्षरान्विताः ।
यावच्च पत्रसङ्ख्यानं पुस्तके विद्यते शुभम् ॥
तावद्युगसहस्राणि सकुलो मोदते दिवि ।
तावतो नरकात् कुल्यानुद्धृत्य नयते दिवि ॥
यावच्च पातकं तेन कृतं जन्मशतैरपि ।
तत्सर्वं नश्यते तस्य विद्यादानेन दहिन ॥
स जातो मनुजो लोके स धन्यः स च कीर्त्तिमान् ।
यो विद्यादानसम्पर्कं प्रसक्तः पुरुषोत्तम ॥
यथा विभवतो दद्याद्विद्यां शाठ्यविवर्जितः ।
याति पुण्यतमांल्लोकानक्षयान् भोगभूषितान् ॥

वह्निपुराणे । अम्बरीष उवाच ।

गवां सुवर्णस्य दानं भूमिदानं तथा मुने ।
ब्रह्माण्डादीनि सर्वाणि कथितानि त्वया मम ॥
इदानीं श्रोतुमिच्छामि विद्यादानफलं महत् ।
विधिवद्विविधं तत्र कथयस्व महामुने ॥

वशिष्ठ उवाच ।

विद्यादानं प्रवक्ष्यामि यथातथ्यं महामुने ।

यथा देयं फलं यच्च तच्छृणुष्व नृपोत्तम ॥
शुभेऽह्नि शुभनक्षत्रे मण्डपं शुभवेदिकम् ।
चतुरस्रं वितानं वा कृत्वा समुपकल्पयेत् ॥
गोमयेनोपलिप्ते तु पुष्पप्रकरशोभिते ।
तत्र स्वस्त्यासनं दिव्यं दिव्यगन्धाधिवासितम् ॥
संस्थाप्य पुस्तकं तत्र धर्मशास्त्रस्य धीमतः ।
ब्राह्मणान् वेदसम्पूर्णान् छन्दोलक्षणपारगान् ॥
लिखापयित्वा यत्नेन तत् समग्रं शुभाक्षरैः ।
चन्द्रसूर्योपरागे वा संक्रान्त्ययनवासरे ॥
पुण्येऽह्नि तत् समभ्यर्च्य वस्त्रालङ्कारभूषणैः ।
मूलधेन्वा युतं दद्याद्गुणवते ततः ॥
शास्त्रं संश्रावयित्वा च वाचकेऽतिप्रियस्वरे ।
तच्छास्त्रं शृण्वतां नित्यं जनानां नाशयत्यघम् ॥
दातुस्तस्माद्भवेद्यच्च फलं तच्छृणु भूपते ।
यत् पुण्यं सर्वतीर्थानां विधिवद्यजतां तथा ॥
तत् पुण्यं समवाप्नोति निर्विघ्नं [illegible] पुमान् ।

वाराहपुराणे ।

विद्यादानविधिं वक्ष्ये यथातत्त्वेन ते पुनः ।
दत्तेन तत् फलं तस्य दातुरस्य समासतः ॥
उक्तं समारभेत् काले नित्यं जनविवर्जिते ।
सुसमे भूप्रदेशे च गोमयेनोपलेपयेत् ॥
पुष्पप्रकरसम्पन्ने वितानकसमाकुले ।
समतां चतुरस्रां वा वस्त्रेणैव कारयेत् ॥
पुस्तकं तत्र संस्थाप्य गन्धपुष्पैः प्रपूजयेत् ।

सौवर्णलेखनी कार्या मषीमाण्ड च रौप्यकम् ॥
अथशाप्य समुद्धाप्य मारभेल्लेखक सुधी ।
विनीतश्चाप्रमत्तश्च शास्त्रनिष्पत्तिमानयेत् ॥
ब्राह्मणस्य सुवृत्तस्य वाचकस्य विकल्पात ।
अनेन विधिना दत्त्वा दाता यस्य यत् फलम् ॥
तत् फल कोटिगुणित पुस्तकैकप्रदायक ।
यत् पुण्य तीर्थयात्रया यत् पुण्य यज्वना नृणाम् ॥
तत् पुण्य कोटिगुणित विद्यादाने न सशय ।
कपिलाना सहस्रेण सम्यग्दत्तेन यत् फलम् ॥
तत् फल समवाप्नोति पुस्तकैकप्रदानत ।

अथाल्पवित्तस्य अशक्तस्य विद्यादानमभिधीयते । तत्र
ब्रह्मपुराणे ।

आत्मवित्तानुसारेण वि[illegible]दान करोति य ।
असाध्य फलमाप्नोति [illegible] न सशय ॥
स्त्री वाऽनेनैव विधिना विद्यादानफल लभेत् ।
सर्वा वैद्यानभुक्ता वि[illegible]द्या च समुद्दिशत् ॥
विद्यार्थिने सदा दद्यात् [illegible] च भाजनम् ।
[illegible] दीप यस्मात् तत विना न वि ॥
लखनीपट्टिका तीक्ष्ण मषीपात्र तु लेखनीम् ।
दत्त्वा तु लभते वत्स विद्याद समनुत्तमम् ॥
पुस्तकस्य [illegible]ण दत्त्वा सुप्रमाण सुशोभनम् ।
विद्यादानसवाप्नोति सुवर्ण च वह्निमान ॥
यत्नाकृत्वासन चैव दण्डासनमथापि वा ।
विद्यावाचनशीलाय दत्त भवति शाश्वतम् ॥

अज्ञान भेदपादाना दत्त विद्यापरायणे ।
भूमीगृह च क्षेत्र च स्वर्गराज्यफलप्रदम् ॥
यस्य भूम्यां स्थितो नित्य विद्यादान प्रवर्त्तयेत् ।
तस्यापि भवति स्वर्गस्तत्प्रमाणान्न सशय ॥

नन्दिपुराणे ।

येऽपि पत्र मषीपात्र लेखनीं सम्पुटादिकम् ।
सम्पुटाभियुक्ताय तेऽपि विद्याप्रदायिनाम् ॥
यान्ति लोकान् शुभान् मर्त्या पुण्यभाजो नराधिप ।

विष्णुधर्मोत्तरे ।

विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य च ।
शिल्पानि शिक्षयित्वा तु पौण्डरीकफल लभेत् ॥
शिल्पभाण्डप्रदानेऽपि तद्विद्यादानज फलम् ।
अहितेषु प्रवृत्तस्य तथा कृत्वा निवारणम् ॥
विद्यादानफल प्रोक्त नात्र कार्या विचारणा ।
पापवृत्तस्य च तथा दत्त्वा चैव परा मतिम् ॥
विद्यादानफल प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ।
येन जीवन्ति भाण्डेन तस्मै तद्भाण्डदायक ॥
सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ।

स्कन्दपुराणे ।

दरिद्र स्वानुसारेण वित्तशाठ्यविवर्जित ।
कृत्वा विधिमिम भक्त्या विद्यादानफल लभेत् ॥
यस्य पाद्ब्रशेद्वित्त स तत्पदानुसारित ।
निवेद्य सुमह भोगे शिवलोके महीयते ॥

पुस्तकास्तरणं दत्त्वा सहस्रं तत्प्रमाणतः ।
तथासनं वितानं वा शिवलोके महीयते ॥
यावत् तन्तुसूत्राणां परिसङ्ख्या समन्ततः ।
तावद्युगसहस्राणि महाभोगानवाप्नुयात् ॥
यः श्रीपर्णसमुद्भूतं निर्व्रणं सुमध्यमम् ।
दद्यात् सम्पुटकं कृत्वा चर्मणा वाऽपि निर्मितम् ॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय तदध्ययनहेतुना ।
सुलक्षणं फलकं वाऽपि विद्यादानफलं लभेत् ॥
यः सौवर्णं सुसम्पूर्णं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
सपिधानं सुमञ्जूषं विद्याकोशसमाश्रयम् ॥
कारयेद्वाऽपि रौप्येण ताम्रेण चतुरस्रकम् ।
कांस्यारकूटलोहं वा दारुवंशादिनिर्मितम् ॥
सुकषायानिरक्तेन चर्मणाऽभिनवेन च ।
अन्तर्बहिश्च संवेष्टयेत् विद्यादानाय पुस्तकम् ॥
सुदृढं कटकोपेतं दृढचर्मनिबन्धनम् ।
कुर्यात् तन्त्रकसंयुक्तं विद्यारत्नकरण्डकम् ॥
एवं वित्तानुसारेण कारयित्वा तु तं नृप ।
विद्यासिंहासने तत्र सम्पूज्य विधिवद्बुधः ॥
तस्मिन् पुण्याहशब्देन विद्याकोशगृहे न्यसेत् ।
एवं यः शिवविद्यायाः कुर्यादायतनं शुभम् ॥
स मुक्तः पातकैः सर्वैर्विद्यादानफलं लभेत् ।
विद्यामण्डलकं कृत्वा विद्याव्याख्यानमण्डपे ॥
तत्राभ्यर्च्य शिवं विद्यां तद्व्याख्यां शृणुयात् ततः ।
सोऽपि याति शिवस्थानं सर्वकामसमन्वितम् ॥

अङ्गान् वेदपादानां दत्त्वा विद्यापरायणे ।
भूमीगृहं च अन्नं च स्वर्गराज्यफलप्रदम् ॥
यस्य भूम्यां स्थितो नित्यं विद्यादानं प्रवर्त्तयेत् ।
तस्यापि भवति स्वर्गस्तत्प्रभावान्न संशयः ॥

नन्दिपुराणे ।

योऽपि पत्रं मषीपात्रं लेखनीं सम्पुटादिकम् ।
लघुशास्त्राभियुक्ताय तेऽपि विद्याप्रदायिनाम् ॥
यान्ति लोकान् शुभान् मर्त्या पुण्यभाजो नराधिप ।

विष्णुधर्मोत्तरे ।

विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य च ।
शिल्पानि शिक्षयेद्यस्तु पौण्डरीकफलं लभेत् ॥
शिल्पभाण्डप्रदानेऽपि तद्विद्यादानजं फलम् ।
अहितेषु प्रवृत्तस्य तथा कृत्वा निवारणम् ॥
विद्यादानफलं प्रोक्तं नात्र कार्या विचारणा ।
पापवृत्तस्य च तथा दत्त्वा चैव परां मतिम् ॥
विद्यादानफलं प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ।
येन जीवति भाण्डेन तस्मै तद्भाण्डदायकः ॥
सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ।

स्कन्दपुराणे ।

दरिद्रः स्वानुसारेण वित्तशाठ्यविवर्जितः ।
कृत्वा विधिमिमं भक्त्या विद्यादानफलं लभेत् ॥
यस्य य बद्धवेदिस्तु स तस्येहानुसारितः ।
सिवेद सुमहाभोगे शिवलोके महीयते ॥

पुस्तकास्तरणं वस्त्रं सदृशं तत्प्रमाणतः ।
तथासनं वितानं वा शिवलोके महीयते ॥
यावत् तद्वस्त्रसूत्राणां परिसंख्या समन्ततः ।
तावद्युगसहस्राणि महाभोगानवाप्नुयात् ॥
यः श्रीपर्णसमुद्भूतं निम्बजातं सुसञ्चयम् ।
दद्यात् सम्पुटकं कृत्वा चर्मणा वाऽपि निर्मितम् ॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय तदभ्ययनहेतुना ।
सुश्लक्ष्णं फलकं वाऽपि विद्यादानफलं लभेत् ॥
यः सौवर्णं सुसम्पूर्णं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
सपिधानं सुसञ्चनं विद्याकोशसमाश्रयम् ॥
कारयेद्वाऽपि रौप्येण ताम्रेण चतुरस्रकम् ।
कांस्यारकूटलोहं वा दारुवंशादिनिर्मितम् ॥
सुकषायानिरक्तेन चर्मणाऽभिनवेन च ।
अन्तर्बहिश्च मठयेत् विद्यादानेन पूरकम् ॥
सुदृढं कटकोपेतं दृढस्तम्भनिबन्धनम् ।
कुर्यात् तालकसंयुक्तं विद्यारत्नकरण्डकम् ॥
एवं वित्तानुसारेण कारयित्वा तु तं नृप ।
विद्यासिंहासनं तत्र सम्पूज्य विधिवद्बुधः ॥
तस्मिन् पुण्याहशब्देन विद्याकोशगृहं न्यसेत् ।
एवं यः शिवविद्यायाः कुर्यादायतनं शुभम् ॥
स मुक्तः पातकैः सर्वैर्विद्यादानफलं लभेत् ।
विद्यामण्डलकं कृत्वा विद्याव्याख्यानमण्डपे ॥
तत्राभ्यर्च्य शिवं विद्यां तद्व्याख्यां शृणुयात् ततः ।
सोऽपि याति शिवस्थानं सर्वकामसमन्वितम् ॥

अनेन विधिना यस्तु शृणोति प्रवक्ति च ।
स सम्प्राप्य श्रियं सौख्यं देहान्ते मुक्तिमाप्नुयात् ॥

नन्दिपुराणे ।

इति विद्याप्रदानस्य माहात्म्यं प्रकीर्त्तितम् ।
श्रुत्वैतत् पातकैर्मुक्तः सर्वैर्नियतं सप्तजन्मजैः ॥

देवीपुराणे ।

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन विद्या देया सदा नरैः ।
इहैव कीर्त्तिमाप्नोति मृतो याति परां गतिम् ॥
यस्तु देव्या गृहे नित्यं विद्यादानं प्रवर्त्तयेत् ।
स भवेत् सर्वलोकानां पूज्यः पूज्यपदं व्रजेत् ॥

वाराहपुराणे ।

ब्रह्माद्या देवताः सर्वा विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ।
धर्माधर्मं न जानन्ति विद्यादानबहिष्कृताः ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन विद्यादानं* प्रयच्छति ।
चतुर्युगानि राजेन्द्र एकसप्ततिं यावता ॥
तावद्विष्णुपुरे राजन् क्रीडते कालमक्षयम् ।
क्षितिं चागत्य कालान्ते राजराजो भविष्यति ॥
त्रेतायुगे धर्मपरो जायते च पुनः पुनः ।
कुले महति जातश्च स राजा धार्म्मिको भवेत् ॥
हस्त्यश्वरथयानानां दाता भोक्ता विमत्सरी ।
भोक्ता पुरवराणां च देशानां चैव कोटिशः ॥
रूपसौभाग्यसम्पन्नो दीर्घायुर्नीरुजो भवेत् ।

* प्रवर्त्तते इति क्वचित् पाठः ।

पुत्रपौत्रैः परिवृतो जीवेच्च शरदां शतम् ॥
लेखकं दक्षिणां दद्याद्वस्त्रालङ्कारभूषणम् ।
शुक्लं च वस्त्रयुग्मं च दद्याच्छास्त्रसमन्वितम् ॥
लिखापयित्वा तच्छास्त्रं देयं गुणवते सदा ।
तपस्विने धर्मरते परिपालनतत्परे ॥
वस्त्रयुग्मेन सहितं पुस्तकं प्रतिपादयेत् ।
वाचकं पूजयच्चैव वस्त्रालङ्कारभूषणैः ॥
श्रूयतामिति वक्तव्यं लेखकं सुसमाहितः ।
अनेनैव विधानेन विद्यादानात् फलं लभेत् ॥

वह्निपुराणे ।

वाजपेयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् ।
तत् फलं समवाप्नोति विद्यादानान्न संशयः ॥
तस्माद्देवालये नित्यं धर्मशास्त्रस्य वा श्रुतम् ।
पठनं कारयन् ब्राह्मन् यदीच्छेद्धर्ममात्मनः ॥
गोभूहिरण्यवासांसि शयनान्यासनानि च ।
प्रत्यहं तेन दत्तानि भवन्ति नृपसत्तम ॥
धर्माधर्मं न जानाति लोकोऽयं विद्यया विना ।
तस्मात् सदैव धर्मात्मन् विद्यादानरतो भवेत् ॥
वेदशास्त्रे रहस्यानां यदि नैव नृपोत्तम ।
ततो ज्ञानतमोऽन्धस्य काऽवस्था जगतो भवेत् ॥
ब्रह्माद्या सुराः सर्वे ऋषयो दग्धकिल्बिषाः ।
मनुष्याः पितरश्चैव विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ॥
चतुर्गुणानां राजेन्द्र चक्रसप्ततिसङ्ख्यया ।
वेदशास्त्रप्रदः स्वर्गे पूज्यते सुरसत्तम ॥

स तु कालाद्विहागत्य राजा भवति धार्मिकः ।
हस्त्यश्वरथयानाढ्यो दाता भोक्ता त्वमत्सरी ॥
रूपसौभाग्यसम्पन्नो दीर्घायुर्नीरुजः सुखी ।
पुत्रपौत्रवृतः कालान्मोक्षं याति न संशयः ॥

दानं विशेषफलदं जगतीह नान्यद्
विद्यां विहाय वदनाम्बुजकृताधिवासाम् ।
गोभूहिरण्यगजवाजिरथादि सर्वं
सद्यःक्षतं किमिति भूप भवेन्न दत्तम् ॥

इति विद्यादानविधिः ।

इति श्रीमहाराजाधिराजश्रीमहादेवस्य समस्तकरणाधीश्वर
सकलविद्याविशारदश्रीमद्धेमाद्रिविरचिते
चतुर्वर्गचिन्तामणौ दानखण्डे [illegible]
नवमप्रकरणम् ।

अथ दश महादानान्युच्यन्ते ।

तत् तादृग्विमलं कुलं निरवधिर्विद्याऽनवद्याऽऽकृतिः

सम्पत्कम्पितदैन्यसैन्यनिवहा माधुर्यधुर्या गिरः ।

इत्यन्यान्यजिगीषयेव गुरुता यस्मिन् भजन्ते गुणा

स्तेनायं विधिरुच्यते दशमहादानेषु हेमाद्रिणा ॥

तत्स्वरूपश्लोकास्तु कूर्मपुराणे ।

कनकं च तिला नागा दासी रथमहीगृहाः ।

कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ॥

तत्र प्रथमनिर्दिष्टतया सुवर्णदानमेव तावदुच्यते

ब्रह्मपुराणे । राम उवाच ।

कामार्थिना मया कर्म कृतं मुनिवरोत्तमाः ।

कथं तस्माद्विमुच्येऽहं पापात् प्राणिवधादिकात् ॥

इत्युक्ता धर्मतत्त्वज्ञाः पापानां पावनं परम् ।

दानं चेह सुवर्णस्य ते तमूचुर्महर्षयः ॥

एतत् पवित्रमतुलं सम्भूतमिह शुभम् ।

शम्भोर्बीजं परं तेजो ह्यपत्यं जातवेदसः ॥

महच्च कार्त्तिकेयस्य रुद्रशुक्रसमुद्भवम् ।

पवित्रत्वात् सुरैः सर्वैर्धार्यते मुकुटादिषु ॥

अग्निस्तु देवताः सर्वाः सुवर्णं च तदात्मकम् ।

तस्मात् सुवर्णं ददता प्रीताः स्युः सर्वदेवताः ॥

दश पूर्वान् परांश्चैव नरकात् तारयन्ति ते ।

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति प्रोवाचेदं बृहस्पतिः ॥
सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति ये प्रयच्छन्ति काञ्चनम्
मरीचिर्भगवान् पूर्वं पितामहसुतोऽब्रवीत् ॥
यः सुवर्णं नरो नित्यं ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।
स चिरं विरजा विद्वान् वंशवर्ग्यैर्दिवि मोदते ॥
सर्वासामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।
हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥
विद्यादानं सुवर्णं तु यो लाभाच्च प्रयच्छति ।
स सीदति च पापेन वेष्टितो नरकं व्रजन् ॥
कृत्वाऽपि सुमहत् पापं जातरूपं ददाति यः ।
स सद्यस्तेन पापेन मुच्यते नात्र संशयः ॥
एतत् कृत्वा तु शुद्ध्यर्थं सुवर्णं देहि भार्गव ।
इत्युक्तो मुनिभिस्तैस्तु रामो धर्मभृतां वरः ॥
प्रादात् सुवर्णं विप्रेभ्यस्ततः पापाद्विमुच्यत ।
तस्मात् त्वमपि राजेन्द्र द्विजेभ्यो देहि काञ्चनम् ॥
विरजस्कतां समुद्दिश्य यदीच्छेच्छाश्वतीं गतिम् ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।
पवित्राणां पवित्रं च दानानां नात्र संशयः ॥
हिमवद्दुहिता पूर्वमुमा नाम पतिव्रता ।
पूर्वजन्मनि सा चासीद्दक्षस्य तनया सती ॥
दक्षकोपाच्च तत्याज सती चात्मकलेवरम् ।
हिमवद्दुहिता जज्ञे लोके गौरीति विश्रुता ॥
दत्ता तेनापि सा तस्मै प्रणिपत्य पिनाकिने ।

विवाहं कारयामास विधिवद्दुहितुस्तदा ॥
वैवाहिकेन विधिना जुहावाग्निं पितामह ।
होमं च कुर्वतस्तस्य विकारो मन्मथोऽभवत् ॥
रूपं दृष्ट्वा तदा देव्या रेतः स्रुतं महात्मनः ।
पद्मया च भृवितं तेन वसुधा समपद्यत ॥
तत्र रम्या महात्मानो वालखिल्या मरीचयः ।
जातौ च शोभमपतत्यथाभूद्वाऽनलप्रभम् ॥
आज्वल्यमानं दीप्तया च अग्निमध्यगतं तथा ।
प्रशशंसिरे ततो देवा दृष्ट्वा पुत्रं विभावसोः ॥
जगृहुः शिरसा चैव पुण्यत्वात् ते पुटाञ्जलिः ।
ऊचुश्च देवगन्धर्वा मुनयश्च यतव्रताः ॥
विभूषणं च ते देवा हाटकं विभावसोः ।
देवरत्न्यस्तथा चैतद्भूषणेषु न्ययोजयन् ॥
एवं सुवर्णमुत्पन्नमाग्नेयं ब्राह्ममेव च ।
पवित्रमपरं लोके सुवर्णेन समं क्वचित् ॥
न विद्यते ग्रुव्यजातं दानं वा भूषणं तथा ।

अत्राह बृहस्पतिः ।

गृहादिके पुण्यफलं भवेन्मूल्यानुसारतः ।
तस्मात् सर्वप्रदानानां हिरण्यमधिकं स्मृतम् ॥
यथा शान्तिकादीनां हेम्ना सम्पद्यते क्रिया ।
तथा न गृहदानेन हिरण्यमधिकं ततः ॥

वेदव्यासः ।

सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति ये प्रयच्छन्ति काञ्चनम् ।
एतद्धि भगवानत्रिः पितामहसुतोऽब्रवीत् ॥

पवित्रमथ वा पुण्यं पितॄणामक्षयं च यत् ।
सुवर्णं मनुजेन्द्रेण मनुना समुदाहृतम् ॥

मनुः ।

भूमिदः सर्वमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः ।

संवर्त्तः ।

हिरण्यदो महाबुद्धिः दीर्घमायुश्च विन्दति ।

विष्णुः ।

सुवर्णप्रदोऽग्निसालोक्यमाप्नोति ।

बृहस्पतिः ।

अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।
लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गां च महीं च दद्यात्

विश्वामित्रः ।

यत्राग्ने लिखिता गेहे स्वर्णदानस्य संस्तुतिः ।
रक्षोभूतपिशाचाद्यास्तं न पश्यन्ति पार्थिव ॥

देवीपुराणे ।

शक्त्या मानं सुवर्णादि पात्रेषु प्रतिपादयेत् ।
कामानिष्टानवाप्नोति विधिश्रद्धासमन्वितः ॥

वसिष्ठः ।

तस्मादग्निमुखाः सर्वदेवता इति शुश्रुम ।
ब्राह्मणो हि प्रसूतोऽग्निरग्नेरपि च काञ्चनम् ॥
तस्माद्ये वै प्रयच्छन्ति हिरण्यं सर्वदैवतम् ।
तस्य वै वेधसो लोका गच्छन्ति परमां गतिम् ॥
स्वर्लोके राजराज्येन सोऽभिषिच्येत भार्गव ।

सुवर्णमित्यनुवृत्तौ कालिकापुराणे ।

पूतमेतत् द्विज पुण्यं पुरा कार्येषु निर्जराः ।
धारयन्ति यतः सर्वे मङ्गलार्थमरोगतः ॥
अतः पापानि सर्वाणि पात्रेभ्यो विधिपूर्वकम् ।
दत्तं पुनाति काले च देशे च हरसन्निधौ ॥
श्रूयते येन रामेण विधिना प्राक् तपोधन ।
प्रदत्तं काञ्चनं पूर्वं त्रैलोक्येन महात्मना ॥
सर्वहेममयं यज्ञमिष्ट्वा विप्राः प्रतर्पिताः
हेमैराभरणैः पूज्य दत्तं फलशतं तथा ॥
भूयः पत्र तुला तेन स्वयमारोप्य यत्नतः ।
हेमद्वितीयपार्श्वे च द्विजातिभ्यो ददौ स्वयम् ॥
भूयोऽपि तन्मयान्येव सूर्यपात्राणि तेन च ।
प्रभासादिषु तीर्थेषु ब्राह्मणेभ्यो ददौ तथा ॥
गत्वा च ब्राह्मणानां विप्र कृत्वा पृथक् पृथक् ।
सहस्रं च सहस्रं च सवत्सानां सुवर्णिनाम् ॥
बद्ध्वा कम्बलमाक्रम्य पलान्येकादशैव तु ।
एकैकस्य पृथक्त्वेन दत्तं हेम तु तेन वै ॥
कारयित्वा सपद्मानि जातरूपमयानि च ।
भ्रमता तीर्थकिञ्जाना मूर्ध्नि दत्तानि तेन वै ॥
तन्मयाभरणैः पूज्य ब्राह्मणोऽथ सहस्रशः ।
सम्पूज्य तर्पिता विप्रा भूयस्तेनैव मानद ॥
पताकैश्च पताकाश्च मालाश्चैव द्विजातये ।
[illegible] सिबुकाश्च कारयित्वा गृहे गृहे ॥
उपवीतं च यष्टिश्च मेखलापादुके तथा ।

लेखनीं च मषीपात्रं दत्त्वा विप्रेषु तेन वै ॥
भानुलोपस्करं कृत्स्नमासनं भाजनन्त्वथम् ।
द्विजेभ्यश्चैव दत्तानि कारयित्वा स्वशक्तितः ॥
ग्रहाणां देवतानां च कृत्वा रूपाणि भूरिशः ।
न्यस्तानि विधिवत् पूज्य द्विजानां चैव मन्दिरे ॥
काञ्चनीं रौप्यमीं स्पृष्ट्वा मणीवर्धिसमन्विताम् ।
पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्युक्ता दत्तौ विप्रेभ्य एव स ॥
एवमाद्यैरनेकैश्च प्रकारैः कनकं पुरा ।
पापापनुत्तये दत्त्वा पापमासाद्य भूपम ॥

श्रीमहाभारते ।

पितामहामर्षादिनुपश्रुत्वा प्रकृत्यर्पितमुक्तो ऽवरेण्यजय युधिष्ठिर इति भीष्मवाक्यानि

वेदोपनिषदे चैव सर्वकर्मसु दक्षिणा ।
सर्वक्रतुषु चोद्दिष्टा भूमिर्गावोऽथ काञ्चनम् ॥
तत्र श्रुतिस्तु परमा सुवर्णं दक्षिणेति वै ।
तदिदं सम्यगारब्धं त्वयाद्य भरतर्षभ ॥
किन्तु भूमिर्गवां चार्थे सुवर्णं दीयतामिति ।
एवं वयं च धर्मज्ञ सर्वं चास्मत्पितामहाः ॥
तारिता वै तरिष्यन्ति पावनं परमं हि तत् ।
दश पूर्वान् दशान्यांस्तथा तान् तारयन्ति ते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्तीत्येवं मा पितरोऽब्रुवन् ।

राम प्रति वसिष्ठवाक्यानि ।

सर्वरत्नानि निर्मथ्य तेजोराशिसमन्वितम् ।
सुवर्णमेभ्यो विप्रेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥
एतस्मात् कारणाद्देवा गन्धर्वोरगराक्षसाः ।

मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता धारयन्ति तत् ॥
मुकुटैरङ्गदयुतैरलङ्कारैः पृथग्विधैः ।
सुवर्णविधृतैरत्र विराजन्ते भृगूत्तम ॥
तस्मात् सर्वपवित्रेभ्यः पवित्रं परमं स्मृतम् ।
पृथिवीं गाश्च दत्त्वाऽह तथाऽन्यदपि किञ्चन ॥
विशिष्यते सुवर्णस्य दानं परमकं विभो ।
अक्षयं पावनं चैव सुवर्णमनुराजते ॥
प्रयच्छ द्विजमुख्येभ्यः पावनं ह्येतदुत्तमम् ।
सुवर्णमेव सर्वत्र दक्षिणासु विधीयते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति सर्वदास्ते भवन्त्युत ।

नन्दिपुराणे ।

कृष्णला पञ्च माषास्तु माषैः षोडशभिः स्मृतम् ।
सुवर्णमेकं तद्दानाद्दाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥

तथा ।

तस्मात् स सर्वथा पात्रे दद्यात् कनकदक्षिणाम् ।
अपात्रे पातयेद्दत्तं सुवर्णं नरकार्णवे ॥
प्रमादतस्तु तद्दत्तं तावन्मात्रं निवेशयेत् ।
अन्यथा स्तेययुक्तः स्यादेवम्यद्दत्ते विनाशिनि ॥
दानार्थमेव तत् सृष्टं ब्रह्मणा स्वर्गसाधनम् ।
दानात् परं सुवर्णस्य विधिरेव न विद्यते ॥
सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।
एतत् पवित्रं परममेतत् स्वस्त्ययनं महत् ॥
दश पूर्वान् परान् वंश्यानात्मानं च विशां पते ।
अपि पापशतं कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु तारयेत् ॥

लेखनीं च मषीपात्रं दत्त्वा विप्रेषु तेन वै ॥
आनुलोमपत्रकं कृत्वा मासं मासनतन्मयम् ।
द्विजेभ्यश्चैव दत्तानि कारयित्वा सहस्रशः ॥
ग्रहाणां देवतानां च कृत्वा रूपाणि भूरिशः ।
स्थापितानि विधिवत् पूज्य द्विजानां चैव मन्दिरे ॥
काञ्चनीं रौप्यमीं स्पृष्ट्वा गोदधिसमन्वितम् ।
पुष्पैर्धूपैश्च युक्ता दत्तौ विप्रेभ्य एव स ॥
एवमाद्यैरनेकैश्च प्रकारैः कनकं पुरा ।
पापापनुत्तये दत्तं पापमासाद्य भूपतः ॥

श्रीमहाभारते ।

पितामहभीष्मं प्रति युधिष्ठिरप्रश्ने भीष्मवाक्यानि

वेदोपनिषदे चैव सर्वकर्मसु दक्षिणा ।
सर्वक्रतुषु चोद्दिष्टं भूमिर्गावोऽथ काञ्चनम् ॥
तत्र श्रुतिस्तु परमा सुवर्णं दक्षिणेति वै ।
तदिदं सम्यगारब्धं त्वयाऽद्य भरतर्षभ ॥
किन्तु भूमेर्गवां चार्थे सुवर्णं दीयतामिति ।
एवं वयं च धर्मज्ञ सर्वे चात्मनृपितामहाः ॥
तारिता वै तरिष्यन्ति पावनं परमं हि तत् ।
दश पूर्वान् दशान्यांस्तथा तान् तारयन्ति ते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्तीत्येवं मा पितरोऽब्रुवन् ।

रामं प्रति वसिष्ठवाक्यानि ।

सर्वरत्नानि निर्मथ्य तेजोराशिसमन्वितम् ।
सुवर्णमेभ्यो विप्रेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥
एतस्मात् कारणाद्देवा गन्धर्वोरगराक्षसाः ।

मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता धारयन्ति तत् ॥
मुकुटैरङ्गदयुतैरलङ्कारैः पृथग्विधैः ।
सुवर्णविधृतैरत्र विराजन्ते भृगूत्तम ॥
तस्मात् सर्वपवित्रेभ्यः पवित्रं परमं स्मृतम् ।
पृथिवीं गा च दत्त्वाऽह तथाऽन्यदपि किञ्चन ॥
विशिष्यते सुवर्णस्य दानं परमकं विभो ।
अक्षयं पावनं चैव सुवर्णमनुराजते ॥
प्रयच्छ द्विजमुख्येभ्यः पावनं ह्येतदुत्तमम् ।
सुवर्णमेव सर्वत्र दक्षिणासु विधीयते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति सर्वदास्ते भवन्त्युत ।

नन्दिपुराणे ।

कृष्णलाः पञ्च माषास्तु माषैः षोडशभिः स्मृतम् ।
सुवर्णमेकं तद्दानाद्दाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥

तथा ।

तस्मात् स सर्वथा पात्रे दद्यात् कनकदक्षिणाम् ।
अपात्रे पातयेद्दत्तं सुवर्णं नरकार्णवे ॥
प्रमादतस्तु तद्दद्यात् तावन्मात्रं नियोजयेत् ।
अन्यथा स्तेययुक्तः स्याद्देयन्यदत्तं विमाशिनि ॥
दानार्थमेव तत् सृष्टं ब्रह्मिष्टं स्वर्गसाधनम् ।
दानात् परं सुवर्णस्य विशिष्टेव न विद्यते ॥
सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।
एतत् पवित्रं परममेतत् स्वस्त्ययनं महत् ॥
दश पूर्वान् परान् वंश्यानात्मानं च विशांपते ।
अपि पापशतं कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु तारयेत् ॥

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति नराः शुद्धेन चेतसा ।
देवतास्ते न सन्देहः समस्ता इति नः श्रुतम् ॥

अग्निर्हि देवताः सर्वाः सुवर्णं च हुताशनम् ।
तस्मात् सुवर्णं ददता दत्ताः स्युः सर्वदेवताः ॥

अग्न्यभावे च कुर्वन्ति वह्निस्थानेषु काञ्चनम् ।
सर्ववेद प्रमाणज्ञाः श्रुतिशास्त्रनिदर्शनात् ॥

ये स्वेन ज्वालयन्त्याऽप्रमादित्याचयन प्रति ।
दद्युर्वै व्रतमुद्दिश्य सर्वकामानवाप्नुयुः ॥

भविष्यपुराणे ब्रह्मनारदसंवादे ।

सुवर्णद स्वर्गलोके कामानिष्टान् समश्नुते ।
चिराजा परमश्रीत परियाति यशस्तम ॥
विमानेनार्कवर्णेन भास्वरेण विराजित ।
अप्सरोगणकीर्णेन भास्वता स्वेन तेजसा ॥
हंसबर्हिणयुक्तेन विमानेन नरोत्तम ।
दिव्यगन्धवह स्वर्गं परिगच्छत्यनन्तत ॥
तस्मात् स्वशक्त्या दातव्यं काञ्चनं मानवैर्भुवि ।
भाति परतरं लोके च पापविमोचनम् ॥
सुवर्णस्य तु शुद्धस्य स्वर्णं यस्तु प्रयच्छति ।
बहून्यब्दसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥

स्कन्दपुराणे ।

सुवर्णस्य सुवर्णस्य सवर्णं यः प्रयच्छति ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥

सुवर्णत्रितयं दत्त्वा अक्षयां गतिमाप्नुयात् ।
दत्त्वा सुवर्णस्य शतं द्विजेभ्यः श्रद्धयाऽन्वितः ॥

ब्रह्मलोकमनुप्राप्य ब्रह्मणा सह मोदते ।

प्रथम सुवर्णखण्डन हिरण्यगर्भमिधायन ... तस्य त गुरुप्रदान्य पश्चा

त पारेमार्वाविशेषस्तुतायमति ।

अत्र चायं दानवाक्यप्रयोगः ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् देशेऽमुकस्मिन् कालेऽमुकगोत्रायामुकशर्मेण

ब्राह्मणायामुकगोत्रोऽमुकशर्मा इदं सुवर्णमग्निदैवत्यममुक... तुभ्यमहं सं-

प्रदे न मम ।

ॐ अमुकगोत्रायेत्यादि एतत् सुवर्णदानप्रतिष्ठार्थं मद सुवर्ण ब्र-

ह्मणा तुभ्यमहं सम्प्रददे न मम दानं ।

... दक्षिणा ...

अयं च दानमन्त्रः ।

हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेम बीजं विभावसोः ।

अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

कूर्मपुराणे ।

पलैक द्विगुणं कार्षं त्रिगुणं शक्त्यनुक्रमात् ।

कनकं स्यात् सुवर्णानि ब्राह्मणा त्रिभिः सदक्षिणम् ॥

पलादधो यो नर कुर्याद्दक्षिणा स्याद्यथार्जित ।

वित्ताधिक्यात् पलाधिक्यमिति न्यायविदर्शनात् ॥

इति सुवर्णदानविधिः ।

आदित्यपुराणे ।

आदित्योदयवेलायां विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ।

ददाति काञ्चनं यो वै दुःस्वप्नं प्रतिहन्ति सः ॥

ददात्युदितमात्रे यस्तस्य पाप्मा विलीयते ।

मध्याह्ने ददतं रुक्मं हन्ति पापमनागतम् ॥

...कोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसंख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतरुद्र... वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमगणाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
...कुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात्
सूर्यकोटिप्रतीकाशो दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहि...
...कञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम्
...: सूर्यपरमः शुद्धस्वात्मनि संस्थितः
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् ...

...

अथ ... विधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ...

दत्त्वैवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फ

महाभारते ।

तिस्रो गावीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेः
वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोर

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वःकल्यमुपवेश्य च
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

'श्वःकल्यमुपवेश्य' प्रातःकाल उपस्थानं कर्त्तव्यमिति तात्पर्यं

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत्

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रति
प्रपद्येकां सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोः

समतामेति वै गोभिः समस्त्यः समव्रत
पकाकल्पगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

[illegible] वृषवत्सा यथा सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गर्भो अमृतस्य [illegible]
क्षक संप्रवाहाः पुण्यभावाः प्राजापत्याः सर्वमित्
[illegible]. ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गाय
आहुता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वे
शं [illegible] कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि संप्र
गूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवत्यः दिशध्वं मे गतिमिष्टां
या वै यूयं सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा [illegible]
नमस्कृता [illegible] संरक्षध्वं सौम्य[illegible]

[illegible]कालप्रकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः* ।
अनेकपानसंख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
नानाकल्पसहस्राणि [illegible] वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यम[illegible] ॥

भविष्यत्पुराणे ।

[illegible] गोदानं कृत्वा [illegible] नराधिप ।
शिवभक्तो नरः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात्
सूर्यकोटिप्रतीकाशै[illegible] इवापरः ।
[illegible]दिव्यपुरं गत्वा क्रीडते सूर्यवत्† ॥
भुक्त्वा तु [illegible] भोगान् [illegible]
[illegible] विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
[illegible] मुक्तस्त्वात्मनि संस्थितः ।
[illegible]

अथ त्रिरात्र[illegible]विधिः । विष्णुधर्मोत्तरे

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरीं मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
महतावस्त्रसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्तां तु तर्पितां दत्त्वा वाससा संवृतां द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके महीयते ॥
यावन्ति धेनोः रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।

† सूर्यचन्द्रोपमामाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फल

महाभारते ।

तिस्रो गावीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्यः

वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोरस

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वःकल्यमुपवेश्य च ।
प्रदानार्थं नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

श्वःकल्यमुपवेश्य प्रातःकाले उपस्थानं करिष्यामीति ज्ञापयि

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ।

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा

प्रपद्यैवं शर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रद

समतामेति वै गोभिः समसङ्ख्यः समव्रतः ।
एकाल्पगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टो त्यक्तो वृषवत्सो यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा
ऋक्क् संप्रवाहाः पुण्यभावाः प्राजापत्याः सर्वमित्यर्थवा
गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यास्तथा सौम्याः स्वर्गयानाय
आहूता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वाशि
शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि संप्रवृत्त
यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवाह्यः दिशध्वं मे गतिमिष्टां प्रप
या वै यूयं सोऽहमद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्म
नमस्कृता मम पर्वोपपन्नाः संरक्षध्वं सौम्यरूपेऽग्रत्याः

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ।
राजन् मण्डलं शुद्धं विंशत्यङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषाकृ-
तिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद् पापात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेव्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसम्भवैः ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चिं लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ।
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिर्मन्त्रैर्ज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ।
राजतं मण्डलं शुद्धं विंशत्यङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत्
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताहं पाप सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसम्भवैः ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्त्वा पुरुषः स्त्री वा शैवं च लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिनमोऽन्तैर्ज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पितं पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विंशत्यङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः वज्रम् । अहङ्कारश्च पूर्वप्राक्[illegible] द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृतादृघान् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिमन्युभिः ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ॥

इत्यहङ्कारदानविधिः ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्त्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चिं लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यदं पुण्यं महापापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत ।
राजन मण्डल शुद्ध विध्वगष्टाङ्गुलायतम ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृ-
द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद् पापात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसम्भवैः ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत्तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत्कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विंशत्यङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थः । पविः वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-र्द्धतः ॥
तेषां मुखे वामतो दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत्

कुङ्कुमं गन्धकार्यं स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृतादस्मात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्या मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसम्भवे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यदं पुण्यं महापापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत तथा ।
प्रत्येकं माषकं हैमं पात्रेषु विनिवेदयत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणेनाभिनमान्तेज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्पश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्यें स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्यें स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

बह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विश्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्कटे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्के ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घने ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्यें स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवल के वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥

अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।

अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥

इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।

पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥

तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।

अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥

अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।

पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥

कल्पाना शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।

यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लाकमाप्नुयात् ॥

आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।

शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥

रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।

प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥

तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।

प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥

पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।

रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिनमोऽन्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थः । पविः वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिः द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥

अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।

अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥

इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।

पारुष्यस्त्रीनिषेव्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥

तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।

अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥

अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।

पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥

कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।

यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लाकमाप्नुयात् ॥

आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।

शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥

रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।

प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥

तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।

प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥

पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।

रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिनमोऽन्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तचातुर्थ्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणैनामभिनमोऽन्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

मह्लिरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारचनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवल के वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गतैः ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्यकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिः द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विश्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्‌घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥

अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।

अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥

इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।

पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥

तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।

अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग‍ै ॥

अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।

पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥

कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।

यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥

आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।

शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥

रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।

प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥

तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।

प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥

पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।

रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद् घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम्।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत्।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत्।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्यं स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।